

AZƏRBAYCAN

VƏKİLİ

Azərbaycan Respublikasının
Vəkillər Kollegiyası

“Qeyri-dövlət müstəvidə korrupsiya ilə əlaqədar aparılan araşdırmalarda sübutetmə yükü” **vəkil Teymur Əliyev**

“Vergi Məcəlləsinə edilən son dəyişikliklərdə hüquqi istiqamətdə əsas zəruri normaların izahı” **vəkil Sirac Piriye**

“ƏDV tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxtın müəyyən edilməsi qaydası”
vəkil Samir Hüseynzadə

“Spirtli içkilər və cinayət” **vəkil Elşad Rəhimov**

“Patent qanunvericiliyinin müqayisəli təhlili” **hüquqşünas Zəhra Nəzərova**

“Müdafiəçinin cinayət icraatında iştirakının başlanğıc anı barədə”
əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə

“On whom should the burden of proof lie in the case of failure to give a proper notice of the appointment of the arbitrator or of the arbitration proceedings or otherwise unable to present the case?” **lawyer Toghrul Guluzadeh**

“Azərbaycan vəkilliyinin yubiley tədbirləri” **yerli mətbuat səhifələrindən**

“Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi Avstriyada beynəlxalq konfransda iştirak etmişdir” **beynəlxalq mətbuat səhifələrindən**

“Vəkillər Kollegiyasının Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzinin açılışı olmuşdur”
yerli mətbuat səhifələrindən

XIX nömrə

Azərbaycan Respublikasının
Vəkillər Kollegiyası

implemented by
giz Deutsche Gesellschaft
für Internationale
Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

“Azərbaycan vəkili” jurnalının buraxılmasında məqsəd vəkil peşəsinin hüquqsünaslar arasında təbliği ilə onun nüfuzunun artırılması, həmçinin gələcəkdə vəkillik sahəsində mövcud olan aktual problemlərin tədqiqi ilə Vəkillik hüququ elminin inkişafına töhfə verilməkdən ibarətdir.

Nəşr, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının təşkilatçılığı və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin “Cənubi Qafqazda Avropa standartlarına hüquqi yaxınlaşma” regional proqramının maliyyə dəstəyi ilə işiq üzü görmüşdür. Jurnal, Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, həmçinin digər hüquqsünaslar arasında pulsuz paylanılmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Redaksiya heyəti:

Baş redaktor: *Anar Bağırov* – Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin sədri, Hakimlərin Seçki Komitəsinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Məsləhətçi: *Fariz Məmmədov* - Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin üzvü, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

Buraxılışa məsul şəxs: *Fərhad Nəcəfov* – Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin Aparat rəhbəri, hüquq üzrə magistr

“Azərbaycan vəkili” jurnalı Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Mətbu nəşrlərin reyestrində 3708 nömrəsi ilə qeydiyyatda alınmışdır.

Redaksiyanın əlaqə məlumatları:

Bakı şəhəri, C.Hacıbəyli küçəsi 100,

Tel/Faks: +994 12 594 08 70

e-mail: office@barassociation.az

veb-səhifə: <http://www.barassociation.az/>

“AZƏRBAYCAN VƏKİLİ” JURNALI

Jurnal pulsuz paylanılır.

Kağız formatı 21x29,7 A4, Təbaşirli 115 qr/m²,
Sifariş № ____, Tiraj: 1000
“TimePrint” mətbəəsində ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.
15.12.2016, Bakı, Ş.Məmmədova 208,
Tel: +994 12 563 18 02, 562 96 64

**Azərbaycan Respublikasının
Vəkillər Kollegiyası**

Bakı şəhəri, C.Hacıbəyli küçəsi 100,
Tel/Faks: +994 12 594 08 70
e-mail: office@barassociation.az
vəb-səhifə: <http://www.barassociation.az/>

MÜNDƏRİCAT

Müsaibələr və mövqelər

- 2 *“Qeyri-dövlət müstəvidə korrupsiya ilə əlaqədar aparılan araşdırmalarda sübutetmə yükü”*
vəkil Teymur Əliyev
- 15 *“Vergi Məcəlləsinə edilən son dəyişikliklərdə hüquqi istiqamətdə əsas zəruri normaların izahı”*
vəkil Sirac Piriyev
- 19 *“ƏDV tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxtın müəyyən edilməsi qaydası”*
vəkil Samir Hüseynzadə
- 22 *“Validəynlik hüquqlarından məhrumetmə halları, qaydası və məhrumetmənin hüquqi nəticələri”*
vəkil Faiq Kazımov
- 24 *“Spirtli içkilər və cinayət”* **vəkil Elşad Rəhimov**
- 32 *“Hüquqi şəxs ilə onun icra orqanının rəhbəri arasında yaranan hüquq münasibətləri”*
hüquqşünas Xamis Seyranov
- 37 *“Patent qanunvericiliyinin müqayisəli təhlili”*
hüquqşünas Zəhra Nəzərova
- 51 *“Müdafiəçinin cinayət icraatında iştirakının başlanğıc anı barədə”*
əməkdar hüquqşünas Müzəffər Ağazadə
- 55 *“On whom should the burden of proof lie in the case of failure to give a proper notice of the appointment of the arbitrator or of the arbitration proceedings or otherwise unable to present the case?”* **lawyer Toghrul Guluzadeh**

Məhkəmə aktları

- 58 *“Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair”* **KM-nin 01/05/2019-cu il tarixli Qərarı**
- 63 **İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsinin “Kozemiakina Litvaya qarşı” işi üzrə 02/10/2018-ci il tarixli Qərarı**

Yerli və beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

- 73 Şirvan Regional Vəkil Bürosu vətəndaşların istifadəsinə verilmişdir
- 74 Xronologiya və fotoreportaj: Azərbaycan vəkilliyinin yubiley tədbirləri
- 78 Azərbaycanda məişət zorakılığından zərər çəkmiş

- 81 Vəkillər Kollegiyasının Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzinin açılışı olmuşdur
- 83 “Vəkil günü” münasibəti Fəxri Xiyaban ziyarət olunmuş və hüquqi yardım aksiyası keçirilmişdir
- 83 Vəkillər Kollegiyası - 2019: Rəqəmlərlə
- 85 Almaniyanın ölkəmizdəki səfiri Vəkillər Kollegiyasında olmuşdur
- 86 Dünya Bankının missiyası Vəkillər Kollegiyasında olmuşdur
- 87 Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi Avstriyada Beynəlxalq konfransda iştirak etmişdir

Teymur Əliyev

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

**QEYRİ-DÖVLƏT MÜSTƏVİDƏ KORRUPSIYA
İLƏ ƏLAQƏDAR APARILAN ARAŞDIRMALARDA
SÜBUTETMƏ YÜKÜ**

I Giriş

Korrupsiya halları fərdlər və qurumlar, yəni fiziki və hüquqi şəxslər, dövlət orqanları və beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən korrupsiya xarakterli əməllərin törədilməsi nəticəsində baş verir, dövlətin və vətəndaş cəmiyyətinin düzgün və dayanıqlı inkişafına əhəmiyyətli dərəcədə mane olur. Korrupsiyanın anlayışı və korrupsiya ilə mübarizəyə elmi və tətbiqi ədəbiyyatda kifayət qədər yer ayrılıb və bununla məşğul olan xüsusi dövlət orqanları, beynəlxalq və yerli qeyri-hökumət təşkilatları təsis edilib. Bu cür təsisatların fəaliyyəti nəticəsində müvafiq tövsiyələr hazırlanır və məhdud saylı şəxslər və qurumlar üçün qərarlar qəbul edilir. Həmin tövsiyələr və qərarlar dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların icrası məcburi olan normativ-hüquqi aktlarında, habelə bəzi qurumların könüllü olaraq qəbul etdikləri daxili siyasətlərində, o cümlədən korporativ (müəssisə və təşkilat daxili) davranış qaydalarında öz əksini tapır.

Korrupsiyanın geniş mövzu olduğunu nəzərə alaraq, yazının məqsədi, adından da göründüyü kimi, məqalə çərçivəsində yalnız özəl və biznes sahələrində (özəl və dövlət kommersiya və özəl qeyri-kommersiya qurumlarında) baş verən korrupsiya hallarının və onlarla əlaqədar digər halların qeyri-dövlət, yəni hüquq-mühafizə orqanlarının prosesual səlahiyyətlərindən kənar müstəvidə və səviyyədə araşdırılması prosesində sübutetmə yükü məsələlərini əhatə etmək və onları təhlil etməklə məhdudlaşmaqdır. Məqalənin məqsədləri üçün dövlətə məxsus kommersiya qurumları, özəl biznes və qeyri-kommersiya təşkilatları "özəl qurum" sözləri altında birləşdirilib. Qeyd olunan məsələlər bir neçə baxışdan, lakin əsasən dövlət orqanlarının və vəzifəli şəxslərin iştirakı olmadığı və ya minimum dərəcədə olduğu vəziyyətlərdə təhlil ediləcək: işçilərin və digər şəxslərin özəl qurumlarının rəhbərliyinə göndərdikləri korrupsiya xarakterli ifşaedici məlumatların araşdırılması, habelə mübahisələrə müstəqil arbitraj qaydasında baxılması zamanı mübahisə tərəfi olan özəl qurumların və ya şəxslərin digər mübahisə tərəfi olan qurumların və ya şəxslərin (kontragentlərin) korrupsiya əməlləri barədə təqdim etdikləri məlumatların araşdırılması. Təbii ki, korrupsiya fəaliyyəti cinayət xarakterli əməlləri əhatə etdiyi üçün icrası məcburi olan və cəza nəzərdə tutan cinayət qanununa istinad olunmalı və qanunvericiliklə nəzərdə tutulan cinayət-prosessual prosedurları tətbiq edilməlidir. Bununla yanaşı, məqsəd həmin əməllərin müvafiq səlahiyyətli istintaq orqanları tərəfindən araşdırılmasınadək və ya rəsmi dövlət araşdırılması olmadığı halda və yaxud onunla eyni vaxtda qurumdaxili səviyyədə və ya arbitraj çərçivəsində onlara baxılması və onların qiymətləndirilməsi zamanı sübutetmə yükünə dair məsələlərin hansı qaydada tənzimləndiyi və ya tənzimlənməli olduğu (müvafiq beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri və arbitraj təcrübəsinə əsasən) barədə məlumat vermək və bunu təhlil etməkdir.

Korrupsiyanın özü, bir qayda olaraq, gizli şəkildə baş verən hüquqpozma, üstəlik, istintaq səlahiyyətlərinə malik olmayan biznes və arbitraj qurumları üçün olduqca çətin sübuta yetirilən hal olduğuna görə, fikrimcə, məqalədə toxunan məsələlər həm elmi, həm də təcrübi sahələrdə çalışan şəxslər üçün maraqlı olacaq.

Fikrimcə, məqalədə toxunan məsələlər həm elmi, həm də təcrübi sahələrdə çalışan şəxslər üçün maraqlı olacaq.

II Korrupsiyanın anlayışı

İlk növbədə korrupsiyanın tərifini vermək məqsədemüvafiqdir. Korrupsiya sözü latın mənşəlidir, “corruption” – “xarab etmə”, “pisləşmə”, “dağılma” mənalarını verir. Korrupsiyanın hüquqi cəhətdən tərifini milli qanunvericilikdə və beynəlxalq sazişlərdə də tapmaq olar.

“Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda korrupsiyanın aşağıdakı anlayışı verilmişdir:

“Korrupsiya - vəzifəli şəxslərin öz statusundan, təmsil etdiyi orqanın statusundan, vəzifə səlahiyyətlərindən və ya həmin status və səlahiyyətlərdən irəli gələn imkanlardan istifadə etməklə qanunsuz olaraq maddi və sair nemətlər, imtiyazlar və ya güzəştlər əldə etməsi, habelə fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən qeyd edilən maddi və sair nemətlərin, imtiyazların və ya güzəştlərin qanunsuz olaraq vəzifəli şəxslərə təklif və ya vəd olunması və yaxud verilməsi yolu ilə həmin vəzifəli şəxslərin ələ alınmasıdır”.

Avropa Şurasının «Korrupsiya ilə əlaqədar mülki-hüquqi məsuliyyət haqqında» Konvensiyasında korrupsiyanın anlayışı aşağıdakı kimi müəyyən edilib:

“Bu Konvensiyanın məqsədləri üçün «korrupsiya» dedikdə, hər hansı vəzifənin normal yerinə yetirilməsini, yaxud da rüşvəti, qeyri-qanuni üstünlüyü və ya bu barədə vədi alandan tələb edilən davranışı pozan rüşvətin və ya hər hansı digər qeyri-məqbul üstünlüyün və ya bu barədə vədin birbaşa və ya dolayısı ilə istənilməsi, təklif edilməsi, verilməsi və ya alınması başa düşülür”.

Bir çox hallarda korrupsiyanı və rüşvətxorluğu eyniləşdirirlər. Lakin bəzi normativ aktlarda və beynəlxalq təşkilatların tövsiyəvi xarakterli nəşrlərində rüşvətxorluq korrupsiyanın yalnız bir növü kimi aydın göstərilir. Məsələn, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 33-cü fəslə “Korrupsiya cinayətləri və qulluq mənafevi əleyhinə olan digər cinayətlər” adlanır və bu fəslə 11 müxtəlif cinayətləri təsvir edən maddələr daxildir ki, onların yalnız ikisi hərfi olaraq rüşvətxorluğa aiddir – rüşvət alma (passiv rüşvətxorluq) və rüşvət vermə (aktiv rüşvətxorluq).

Potensial olaraq cəmiyyət üçün daha təhlükəli və sanksiyası daha ağır olan passiv rüşvətxorluq “vəzifəli şəxsin xidməti vəzifəsinin (səlahiyyətlərinin) icrası ilə əlaqədar hər hansı hərəkətə (hərəkətsizliyə) görə, eləcə də xidmət üzrə ümumi himayədarlıq və yalaqeydlik müqabilində özü və yaxud üçüncü şəxslər üçün birbaşa və ya dolayısı yolla, şəxsən və ya vasitəçidən istifadə etməklə maddi və sair neməti, imtiyazı və ya güzəştə istəməsi və ya alması, yaxud bu barədə təklif və ya vədi qəbul etməsi” kimi təsvir edilib.

Qeyd etmək lazımdır ki, fəslin tərkibində və adında göstəriləndiyi kimi korrupsiya cinayətləri eyni zamanda qulluq mənafevi əleyhinə olan digər cinayətlərdən ayrılmağı üçün onların dəqiq fərqi müəyyən etmək çətindir, lakin korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair xüsusi milli qanunvericilik, beynəlxalq normativ aktlar və tövsiyələrin müddəalarını təhlil etməklə buna nail olmaq mümkün olur.

Korrupsiya əleyhinə mübarizə və şəffaflığın artırılması sahəsində ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilat – “Beynəlxalq Şəffaflıq” təşkilatının dərc etdiyi “Beynəlxalq şəffaflığın sadə dil rəhbərliyi”ndə korrupsiyanın anlayışı “həvalə edilmiş səlahiyyətlərdən şəxsi mənfəət üçün sui-istifadə” kimi verilmişdir.

Digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilat – Beynəlxalq Ticarət Palatasının nəşri olan “Korrupsiyaya qarşı mübarizə Qaydalarına” əsasən korrupsiya və ya korrupsiya təcrübəsi aşağıdakı əməlləri ehtiva edir:

- rüşvətxorluq (təklif etmə, vəd etmə, vermə, rüşvət ötürülməsinə səlahiyyət vermə, qəbul etmə);
- tələb etmə (rüşvətin tələb edilməsi, hədə-qorxu ilə və ya onsuz);
- nüfuz alveri (vəzifəli şəxsin qərarına qanunsuz təsir göstərmə);
- adı çəkilmiş təcrübələrin nəticələrinin “yuyulması” (leqallaşdırılması).

Həmçinin, “qadağan edilən təcrübələr” kimi təsbit edilmiş bu korrupsiya əməlləri

subyektlərinə görə üç növdə ola bilər:

- 1) beynəlxalq və ya milli və yaxud yerli səviyyədə dövlət məmuru;
- 2) siyasi partiya və ya partiya rəsmisi və yaxud siyasi vəzifəyə namizəd;
- 3) müəssisənin rəhbəri və ya vəzifəli şəxsi və yaxud işçisi ilə bağlı.

Qeyd olunmalıdır ki, bunlardan yalnız iki əməl: rüşvətxorluq və nüfuz alveri Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 33-cü fəslinə (“Korrupsiya cinayətləri və qulluq mənafeyi əleyhinə olan digər cinayətlər”) daxil edilib, hədə-qorxu ilə tələb etmə Cinayət Məcəlləsinin “Mülkiyyət əleyhinə olan cinayətlər” adlı 23-cü fəslində, cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərini və ya digər əmlakı leqallaşdırma isə “İqtisadi fəaliyyət sahəsində olan cinayətlər” adlı 24-cü fəslində nəzərdə tutulub. “Rüşvətin hədə-qorxusuz tələb edilməsi” əməli isə Cinayət Məcəlləsinin “rüşvət alma” (passiv rüşvətxorluq) adlı maddəsinin dispozisiyasında cinayət tərkibinin obyektiv cəhəti olan “istəməsi” sözü kimi ifadə olunub.

Korrupsiya anlayışının müəyyən edilməsinə, yuxarıda qeyd edilənlərdən əlavə həmçinin özəl qurumların etik davranış kodeksləri (məcəllələri) və korrupsiya ilə mübarizəyə dair daxili siyasətləri yardım edir. Beynəlxalq hüquqi sənədlərdə buna sövq edən müvafiq normalar mövcuddur. Belə ki, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Korrupsiya əleyhinə Konvensiyasında (maddə 12.2 (b), “özəl sektor”) nəzərdə tutulub ki, iştirakçı dövlətlər “özəl sektorla bağlı korrupsiyanın qarşısının alınması, bu sektorda mühasibat uçotu və audit standartlarının gücləndirilməsi üçün” bir neçə məsələni əhatə edən, o cümlədən “müvafiq özəl təşkilatların fəaliyyətində vicdanlılığın təmin edilməsinə yönəlmiş standart və prosedurların, habelə sahibkarlar və bütün müvafiq peşə nümayəndələri tərəfindən fəaliyyətin düzgün, vicdanlı və lazımi formada həyata keçirilməsi, maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması və kommersion müəssisələri arasında, o cümlədən onların dövlətlə müqavilə münasibətlərində vicdanlı kommersion praktikasından istifadənin təşviqi üçün davranış kodekslərinin hazırlanmasına yardım” ehtiva edən tədbirlər görür.

Bu cür daxili davranış qaydalarından biri də Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətində (“SOCAR”) qəbul edilmişdir. SOCAR-ın rəsmi veb-səhifəsində yerləşdirilmiş, vəzifəsindən asılı olmayaraq SOCAR-ın bütün işçiləri üçün icrası məcburi olan “Korrupsiya ilə mübarizə üzrə siyasəti”ndə “korrupsiya əməliyyatı”nın aşağıdakı tərfi verilmişdir:

“Korrupsiya əməliyyatı – birbaşa və ya dolayısı ilə, şəxsən və ya üçüncü şəxslərin vasitəçiliyi ilə rüşvətin təklif, vəd edilməsi, verilməsi, istənilməsi və alınması, rüşvətin verilməsi və/və ya alınmasında vasitəçilik, “rəsmiyyətlərin sadələşdirilməsi üçün ödənişlər”in aparılması, kommersion bəxşişi, rəsmi şəxslərə bəxşiş, vəzifəli şəxs tərəfindən özü və ya digər şəxslər üçün istənilən formada maddi və/və ya qeyri-maddi faydanın, o cümlədən pul vəsaitlərinin, digər dəyərlilərin, əmlakın, əmlak hüquqlarının, xidmətlərin (işlərin) əldə edilməsi üçün öz vəzifəsindən qanunsuz istifadə edilməsi və ya həmin faydanın və ya hüquqların həmin şəxsə digər şəxslər tərəfindən qanunsuz təqdim olunması deməkdir”. Lakin eyni zamanda həmin standart sənəddə “tətbiq edilən korrupsiyaya qarşı qanunvericilik” dedikdə “korrupsiya, rüşvətxorluq və digər növ korrupsiya fəaliyyətləri ilə mübarizə baxımından tətbiq edilən qanunvericiliyin norma və tələbləri” başa düşülür.

Beləliklə, görüldüyü kimi, müxtəlif sənədlərdə rüşvətxorluq bəzən korrupsiya ilə eyniləşdirilir, bəzən isə korrupsiyanın bir növü kimi təqdim edilir. Yazıda aparılmış təhlilin məqsədləri üçün korrupsiya məhz geniş mənada, yəni rüşvətxorluğu bir tərkib hissəsi kimi ehtiva edən qanunsuz əməllər qrupu kimi qəbul edilir.

III Milli qanunvericilikdə sübutetmə yükü

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına əsasən cinayətin törədilməsində təqsirləndirilən şəxs özünün təqsirsizliyini sübuta yetirməyə borclu deyildir. Bu müddəa Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsində və Vergi Məcəlləsində də öz əksini tapıb: müvafiq olaraq inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş şəxs və vergi ödəyicisi öz təqsirsizliyini (vergi qanunvericiliyinin pozulmasında özünün təqsirsiz olmasını) sübut etməyə borclu deyildir. Görüldüyü kimi, qeyd olunan normaya vəzifə kimi deyil, hüquq kimi baxılmalıdır və bu hüquq artıq müəyyən statusa sahib və ya həmin statusa daxil edilmiş şəxsə aiddir, yəni təqsirləndirilən və inzibati məsuliyyətə cəlb olunmuş

şəxslərə, habelə vergi ödəyicilərinə. Həmin status əsasən dövlətin səlahiyyətli orqanının qərarına müvafiq olaraq (məsuliyyətə cəlb olunması və ya vergi uçotuna alınması) əldə olunur. Bundan əlavə, bu yanaşmada kimin sübut etmə yükü daşımamasının və nəyi sübut etməli olmasının açıqlanması zərurəti yaranır. Buna görə də, Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsində və Vergi Məcəlləsində qeyd olunan məsələlərə aydınlıq gətirilir. Belə ki, təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb olunması əsaslarını və onun təqsirli olub-olmamasını sübut etmək vəzifəsi ittihamçının üzərinə düşür, vergi qanunvericiliyinin pozulması faktını təsdiq edən halların və vergi ödəyicisinin təqsirinin sübut edilməsi isə vergi orqanlarının üzərinə qoyulur. Digər tərəfdən, Vergi Məcəlləsində alternativ qaydalara da icazə verilir. Belə ki, “verginin hesablandığının səhv olduğunu sübut etmək vəzifəsi həmin məcəllə ilə müəyyən edilmiş hallarda vergi ödəyicisinin hesablamalarının səhv olduğunu vergi orqanının, vergi orqanının hesablamalarının səhv olduğunu isə vergi ödəyicisinin üzərinə düşür”.

Sadalanan qaydalar publik hüquq, o cümlədən cinayət və inzibati hüquq münasibətlərinə tətbiq edilir, yəni həmin münasibətlərin iştirakçılarının biri mütləq şəkildə daha böyük imkanlara malik olan, orqan və vəzifəli şəxslər qismində təmsil olunan dövlətdir. Burada subordinasiya, yəni tabeçilik elementləri mövcud olduğu üçün bu cür təcrübə əvvəldən qeyri-bərabər statuslu olan hüquq münasibətlərinin iştirakçıları arasında tarazlıq yaradılmasına xidmət edir. Əksinə, bərabər statuslu hüquq münasibətlərinin iştirakçıları arasında sübut etmə yükü məsələləri fərqli şəkildə tənzimlənir. Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə əsasən tərəflər, maddi ziyanın məbləğini və onun vurulduğunu, habelə digər tərəfə ziyan vurmaqda təqsiri olmadığını iddia etdikdə bunu sübut etməyə borcludurlar. Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsində isə nəzərdə tutulub ki, hər bir tərəf öz tələblərinin və etirazlarının əsası kimi istinad etdiyi halları sübut etməlidir. Bu müddəanın tələbindən yeganə kənarlaşma eyni maddədə qeyd olunub: dövlət orqanlarının, icra və sair orqanların aktlarının etibarsız hesab edilməsi barədə mübahisələrə baxıldıqda, həmin aktların qəbul edilməsi üçün əsas olmuş halları sübut etmək vəzifəsi bu aktı qəbul etmiş orqanın üzərinə qoyulub.

Mülki proses iştirakçılarının etirazlarını şərti olaraq onların öz təqsirsizlik iddiaları ilə eyniləşdirsək bu halda onların öz təqsirsizliyini sübut etməli olmaları nəticəsinə gəlmək olar. Eyni zamanda, hüquqi münasibətin və ya mübahisənin hər hansı bir iştirakçısının tələbinin digər iştirakçının təqsiri nəticəsində yaranmış olduğu kimi qəbul etsək, tələbi irəli sürən tərəfin digər tərəfin təqsirini sübut etməli olduğunu güman etmək olar. Bununla da, demək olar ki, əmək və mülki qanunvericiliyində sübut etmə yükü məsələsinə cinayət, inzibati və qismən vergi məsələlərindən fərqli müəyyən edilir, sübut etmə yükünün bölüşdürülməsinə, o cümlədən dəyişdirilməsinə, yəni bir tərəfdən digər tərəfə keçməsinə icazə verilir. Fikrimcə, bu cür mövqə, həmçinin ondan irəli gəlir ki, əmək və mülki-hüquq xarakterli münasibətlərdə və mübahisələrdə tərəflər əvvəldən bərabər və ya bərabərə yaxın statusda olduğundan dövlət orqanlarından fərqli olaraq müstəsna sübut toplama səlahiyyətlərinə malik olmur. Odur ki, qanunvericilik də müvafiq şəkildə alternativlər təqdim edir.

IV Sübut etmə vəzifəsinin yerdəyişməsi və təqsirsizlik prezumpsiyası (beynəlxalq razılaşmalar, xarici qanunvericilik və məhkəmə təcrübəsi)

Əvvəlki bölümdə qeyd olunan Konstitusiyaya müddəalarına əsasən təqsirin sübut etmə vəzifəsi “təqsirsizlik prezumpsiyası” mənasında baxılmışdır. Lakin suallar yaranı bilər ki, həqiqətənmi sübut etmə vəzifəsi və ya yükü və təqsirsizlik prezumpsiyası eyni məsələnin fərqli və yaxud əks tərəfləridir? Cinayət xarakterli və yaxud dövlət orqanları tərəfindən rəsmiləşdirilən digər araşdırmalarda sübut etmə vəzifəsi təqsirsizlik prezumpsiyasının qaydalarına istənilən məsələ ilə bağlı tətbiq edilməlidirmi, yoxsa yalnız bilavasitə cinayətin törədilməsi ilə bağlı təqsirin sübut edilməsi və ya təkzib olunması olan hissədə? Sübut etmə vəzifəsinin mümkün yerdəyişməsi hər bir halda təqsirsizlik prezumpsiyasının pozulması kimi qiymətləndirilə bilərmi? Məqalənin hazırki bölümünün məqsədi sadalanan sualları cavablandırmaq və digər aidiyyəti olan məsələləri təhlil etməkdir.

Təqsirsizlik prezumpsiyası istənilən müasir, özünü hüquqi dövlət hesab edən ölkənin hüquq sisteminin təməl prinsiplərindən biridir. Odur ki, həmin prinsipin pozulması yolverilməzdir. Sübutetmə yükü və təqsirsizlik prezumpsiyası “mahiyətcə eyni sikkənin iki tərəfi adlandırılmışdır”. Bu məsələ ilə əlaqədar Böyük Britaniyanın Hökuməti korrupsiya hallarına münasibətdə aşağıdakı maraqlı mövqeyini bildirmişdir:

“Cinayət işlərində sübutetmə yükünün yerdəyişməsi atıla biləcək ciddi addımdır və tam əsaslandırma tələb edir. Buna baxmayaraq, şəxsdən qərəzsiz fikir bildirmək gözləniləndiyi halda, onun öz şəxsi işlərini korrupsiya xarakterli fəaliyyətin hər hansı təəssüratını yaratdığını istisna edən şəkildə nizamlamalı olduğu mübahisəlidir. Buna görə də bu cür hallarda həmin şəxsin ona edilmiş şübhəli ödənişləri əsaslandırmağını gözləmək ağlabatan olar...”.

Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı” Vyana Konvensiyasının müddəalarına əsasən, “hər bir Tərəf özünün milli qanunvericiliyinin prinsiplərinə, məhkəmə və digər araşdırmaların xarakterinə uyğun dərəcədə, müsadirə olunmalı olan gəlirlərin və digər mülkiyyətin ehtimal olunan qanuni mənbəyini sübut etmək vəzifəsinin keçirilməsinin təmin edilməsi imkanına baxa bilər. Başqa sözlərlə, həmin Konvensiyaya qoşulmuş hər bir dövlət “müsadirə olunmalı gəlirlər və ya digər mülkiyyətin qanuni mənbəyi münasibətdə sübutetmə yükünün yerdəyişməsinə təmin edə bilər, o şərtlə ki, bu hərəkət onun daxili hüququ və məhkəmə və ya digər icraatların prinsiplərinə uyğundur”.

Bu cür yanaşmadan 1994-cü ildə Hon Konq Apelyasiya Məhkəməsi tərəfindən, təqsirsizlik prezumpsiyasının müsadirə prosedurlarına tətbiq edilməməklə istifadə olunmuş, əsas kimi 1989-cu il tarixli “Narkotik Vasitələrin Dövriyyəsi (gəlirlərin bərpa edilməsi) haqqında” Qanun, səbəb kimi isə həmin prosedurların cinayətin törədilməsində ittihamın müəyyən edilməsini əhatə etmədiyi göstərilmişdir.

Bundan başqa, “bəzi ölkələrdə, müstəsna hallarda, müəyyən müdafiə hallarının sübut edilməsinin hüquqi yükü ittiham olunan (müdafiə tərəfi) tərəfindən daşınmalıdır – məsələn “ümumi hüquq” ölkələrində anlaşıqlığın sübut edilməsi. Bu cür hallarda sübutetmə yükünün yerdəyişməsi müşahidə olunur, çünki ayrı-ayrı məsələlər ilə əlaqədar sübutetmə yükü müdafiə tərəfinə yönəldilir.” Lakin burada nəzərə almaq lazımdır ki, “müdafiə tərəfinin sübut etməli məsələ üzrə “yerdəyişmə” müdafiə tərəfinin özünün qaldırdığı məsələ üzrə baş verir. “Yerdəyişmə” o mənasını vermir ki, müdafiə tərəfindən nə vaxtsa ittiham tərəfinin etdiyi bəyanatın (ittihamın, iddianın) əksini sübut etmək tələb edilə bilər. Ədalət mühakiməsinin mühüm elementlərdən biri odur ki, bəyanat verən (iddia, ittiham qaldıran) öz bəyanatını (iddiasını, ittihamı) özü sübut etməlidir.”

“Yeri dəyişilmiş” (“əks”) sübutetmə yükünün təqsirsizlik prezumpsiyasına uyğun gəlmədiyi məsələsi bir daha Hon Konqda qaldırılmışdır. Belə ki, 1991-ci il tarixli “Hüquqlar Fərmanı haqqında” Hon Konq Qanunu “Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında” Beynəlxalq Paktın müddəalarını həmin ərazinin konstitusiyasına daxil etmişdir. “Hüquqlar Fərmanı haqqında” Hon Konq Qanunundan əvvəl qəbul edilmiş “Rüşvətxorluğun qarşısının alınması haqqında” Hon Konq Qanununun 10-cu bölməsində nəzərdə tutulmuşdur ki, “aşağıdakı şərtlərə cavab verən dövlət məmuru olan və ya olmuş istənilən şəxs: a) özünün hazırkı və ya keçmiş rəsmi gəlirlərinə mütənasib olandan yuxarı həyat standartı (tərzi) ilə yaşaması; və ya b) özünün hazırkı və ya keçmiş rəsmi gəlirlərinə qeyri-mütənasib olan mülkiyyət resurslarını və ya əmlakı nəzarətində saxlaması; bu cür həyat tərzində yaşamasını necə bacardığı və ya bu cür mülkiyyət resurslarının və ya əmlakın onun nəzarətinə hansı şəkildə keçdiyi barədə məhkəməyə qaneedici izah verməsi halı istisna olmaqla, cinayətin törədilməsində təqsirli hesab ediləcək”. Bu müddəanın qüvvəsi konstitusiyaya səviyyəsində təmin edilmiş təqsirsizlik prezumpsiyasına uyğun gəlməməsi əsası ilə mübahisələndirilmiş, lakin Hon Konq Apellyasiya Məhkəməsi korrupsiyanın mövcud olmadığı ilə bağlı sübutetmə yükünün ittiham edilən tərəfin üzərində olduğunu təsdiq etmişdir. Eyni zamanda həmin məhkəmə ittiham tərəfi qarşısında bəzi vəzifələr qoymaqla müdafiə tərəfinin yükünü asanlaşdırmışdır. Belə ki, təqsirləndirilən şəxsdən bunu sübut etmək tələb olunmamışdan əvvəl cinayət təqibi orqanları təqsirləndirilən şəxsdən vəzifəli şəxs statusuna malik olduğunu, vəzifə dövründə həyat standartını, vəzifə dövründə rəsmi gəlirlərini,

habelə bu cür həyat standartının vəzifə dövründə əldə edilmiş rəsmi gəlirlərlə təmin edilməsinin mümkün olmadığını “ağlabatan şübhələrdən xaric” şəkildə, yəni yetərincə sübut etməlidirlər.

Bəzi hallarda qeyd olunan dilemmanın yaranmaması üçün sübutetmə yükünü “bölürlər”, yəni onun “yükün” iki formasından yalnız birinin təqsirsizlik prezumpsiyasına aid olduğunu göstərməklə digərinin bu hüququ pozmadığını iddia edirlər. Belə ki, bir mövqeyə əsasən, məsələni sübut etmək yükü, başqa sözlərlə “hüquqi yük” adlanan vəzifə, sübutları təqdim etmək yükündən və ya “sübut yükü” vəzifəsindən fərqlənir, və “hüquqi yük” vəzifəsi “sübut yükü” vəzifəsini daşıyan tərəfdən fərqli olan tərəfin üzərinə qoyula bilər.

Bundan başqa, təqsirsizlik prezumpsiyasının digər prezumpsiyaları təkzib etmədiyi də bildirilir. Bu zaman təqsirləndirilən şəxsə qarşı “fakt” və ya “qanun” prezumpsiyası nəzərdə tutulur, lakin bu cür prezumpsiyanın ağlabatan məhdudiyyətlərlə tətbiq edilməsi, müzakirə edilən məsələnin əhəmiyyətliliyini və müdafiə tərəfin hüquqlarının pozulmamasını nəzərə almaq tövsiyə edilir. Bundan əlavə, təqsirsizlik prezumpsiyasını tənzimləyən müddəaların ciddi məsuliyyətə səbəb olan, xüsusilə təqsirləndirilən şəxsin cinayət niyyətinin mövcudluğunu tələb etməyən cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməsini qadağan etmədiyi qeyd olunur. Belə ki, bəzi hallarda xarici dövlətlərin milli qanunlarına əsasən rüşvətxorluq və əssassız həddən artıq varlanma cinayətləri münasibətdə hər hansı şəxsin təqsirləndirilən şəxs adından aktivlərə sahiblik etməsi və ya təqsirləndirilən şəxsdən hədiyyə kimi aktivləri əldə etməsinə inanmağa səbəb olduqda, həmin aktivlərin təqsirləndirilən şəxsin nəzarətində olduğuna dair prezumpsiya tətbiq edilir. Faktın prezumpsiyası adətən əksini təsdiq edən sübutlar olmadıqda tətbiq edilir və əksi təsdiq edən sübutların təqdim edilməsi yükü təqsirləndirilən şəxsin üzərinə qoyulur. Məhz bu cür bu mövqedən çıxış etmiş Hon Konq Apellyasiya Məhkəməsi korrupsiya əməlinə ittiham olunan dövlət məmurunun təqsirsizlik prezumpsiyasının ona tətbiq edilməsi əsası ilə ittihamdan azad olunması tələbini rədd etmişdir.

Beləliklə, bölümün əvvəlində qoyulmuş sualları qismən cavablandırmaq olar: korrupsiya əməllərinin araşdırılmasında təqsirsizlik prezumpsiyasına dair qaydaların istənilən məsələ ilə bağlı sübutetmə yükünün ittiham tərəfinin üzərində olması anlamını vermir və müəyyən hallarda, bilavasitə cinayətin törədilməsi ilə bağlı təqsirin sübut edilməsi halları istisna olmaqla, sübutetmə vəzifəsinin yerdəyişməsi səmərəli olur və təqsirsizlik prezumpsiyasının pozulması kimi qiymətləndirilməməlidir. Bölümdə bəzi milli təcrübələrdən gətirilən misallar “common law” və ya “president” hüquq sistemli dövlətlərə aid olduğu üçün, Azərbaycan kimi kontinental hüquq sisteminin nümayəndəsi olan ölkələrə münasibətdə sübutetmə yükünün yerdəyişməsinə dair müddəalar, onların tətbiq edilməsinə dair niyyət və iradə mövcud olacağı halda, məhz qanunvericilikdə nəzərdə tutulmalıdır ki, məhkəmələr və hüquq-mühafizə orqanları üçün anlaşılmaqlar yaranmasın. Bu vasitənin səmərəliliyinin əlavə arqumenti olaraq bir daha adı çəkilən Hon Konq Apelyasiya Məhkəməsinin məşhur və olduqca təcrübəli hakimlərin sözlərinə istinad etmək yaxşı olardı: “Rüşvətxorluq bəlkədə bütün cinayətlərin arasında müvəfəqqiyyətlə aşkarlanması və məhkəmələrdə ona dair ittihamın müdafiəsi ən çətin olan cinayətdir. Üzərinə bu mürəkkəb iş həvalə olunmuş istənilən hüquq-mühafizə orqanı qanunvericilik orqanının lazım hesab etdiyi dərəcədə qanunverici tərəfindən göstərilə biləcək bütün yardımlara layiqdir”.

V İfşaedici məlumatları təqdim edən şəxslərə münasibətdə sübutetmə yükü

Korrupsiya cinayət xarakterli əməlləri əhatə etdiyi üçün onun təsdiq və təkzib edilməsində yanaşma da mütənasib olmalıdır. Təbii ki, burada mərkəzi yer səlahiyyətli dövlət orqanlarına aiddir. Lakin yuxarıda göstəriləni kimi, müvafiq araşdırmaya daha geniş mənada nəzər yetirildiyi halda, başqa sözlərlə rəsmi dövlət araşdırmasına paralel və ya onun olmadığı vəziyyətdə və yaxud ondan əvvəl aparıla biləcək korporativ və arbitraj araşdırmaların təcrübədə geniş yayıldığını nəzərə alaraq, sübutetmə yükünə və ya vəzifəsinə fərqli, daha geniş şəkildə baxılmalıdır. Bura yalnız rəsmi dövlət orqanının vəzifəli şəxsləri və barəsində araşdırma aparılan, o cümlədən ittiham olunan şəxslər arasında sübutetmə vəzifələrinin bölüşdürülməsi deyil, həmçinin müəssisə daxili araşdırma zamanı müəssisənin daxili araşdırma orqanları və barəsində araşdırma aparılan işçilər, ifşaedici məlumatlar

o cümlədən ittiham olunan şəxslər arasında sübut etmə vəzifələrinin bölüşdürülməsi deyil, həmçinin müəssisə daxili araşdırma zamanı müəssisənin daxili araşdırma orqanları və barəsində araşdırma aparılan işçilər, ifşaedici məlumatlar təqdim etmiş əməkdaşlar və müəssisədən kənar şəxslər, arbitraj iştirakçıları arasında sübut etmə yükünün yerləşdirilməsi məsələləri daxildir. Bundan başqa, müəssisə daxili araşdırmalar zamanı ancaq barəsində ifşaedici məlumatlar təqdim olunan şəxslər tərəfindən korrupsiya əməllərinə yol verilib-verilməməsinin deyil, habelə həmin şəxslər tərəfindən ifşaedici məlumatlar təqdim etmiş şəxslərə qarşı “cavab” və ya “qisas” tədbirlərinin (ingilis dilli ədəbiyyatda “retaliation” kimi təqdim edilən) tətbiq edilib-edilməməsinin sübut edilməsi vəzifəsinin kimin üzərində olmasını da nəzərdən keçirmək lazımdır.

Xarici ədəbiyyatda bir sözlə -“whistleblowing” kimi ifadə olunan və hərfi mənada “fitçalma” kimi tərcümə olunan terminin Azərbaycan dilində dəqiq ekvivalenti formalaşmadığı üçün onu “ifşaedici məlumatları təqdim etmə” kimi tərcümə etmək məqsədəuyğun görünür. Müvafiq olaraq “whistleblower” sözünün mənasını da “ifşaedici məlumatları təqdim edən” kimi ifadə etmək olar. İfşaedici məlumatları təqdim edən şəxslər bir neçə amilə görə əvvəldən daha həssas və qeyri-bərabər mövqedən çıxış etdikləri üçün, habelə həmin şəxsləri bu cür məlumatları təqdim etməyə sövq etmək məqsədilə onlara əlavə müdafiə vasitələrin təmin edilməsi tövsiyə edilir və həmin vasitələr bir çox ölkələrdə tətbiq edilir. Bu cür amillərə məlumatları təqdim edən şəxslərin “qisas” tədbirlərindən müdafiə edilməsi, araşdırmanın rəsmi istintaq orqanları tərəfindən deyil, müəssisə və ya təşkilatlar tərəfindən aparılması, sübutlar bazasına müxtəlif həcmdə və səlahiyyətdə əlçatma və ya giriş imkanlarının mövcudluğu və sair şərtləri aid etmək olar.

“İfşaedici məlumatları təqdim etməyə” və “ifşaedici məlumatları təqdim edənə” müvafiq olaraq nə və kim aiddir? “Beynəlxalq Şəffaflıq” təşkilatının 2013-cü ildə nəşr etdiyi hesabatda bir sıra maraqlı və faydalı müddəalar öz əksini tapmışdır.

Bu hesabatda rəhbər tutulması tövsiyə edilən ifşaedici məlumatları təqdim etmənin klassik və geniş tərif, o cümlədən tətbiq olunma sahəsi, həmçinin ifşaedici məlumatları təqdim edə bilən şəxslərin geniş siyahısı verilmişdir:

- “İfşaedici məlumatları təqdim etmə – ictimai və ya özəl sektor təşkilatlarında və yaxud həmin təşkilatlar tərəfindən korrupsiya xarakterli, qanunsuz, dələduzluq və ya təhlükəli, eləcə də ictimai mənafə üçün narahatçılıq və yaxud təhdid təşkil edən əməllər haqqında məlumatların müvafiq tədbir görməyə səlahiyyətinin olduğu hesab edilən fiziki və ya hüquqi şəxslərə açıqlanması”;

- “İfşaedici məlumatları təqdim etmənin geniş tərif – pozuntuların, o cümlədən aşağıdakıları ehtiva edən, lakin bununla məhdudlaşmayan: korrupsiya, cinayət, hüquqi öhdəliklərin (vəzifələrin) pozulması, hakim səhvləri, əhəlinin sağlamlığı, təhlükəsizlik və ya ətraf mühit üçün xüsusi təhlükələr, səlahiyyətlərdən sui-istifadə, ictimai vəsait və yaxud mülkiyyətdən səlahiyyət olmadığı təqdirdə istifadə, tullantıların iri həcmdə yığılması və ya düzgün idarə edilməməsi, maraqların toqquşması, milli kontekst çərçivəsində təmin edildiyi və yaxud münasib olduğu halda insan haqlarının pozulması və sadalanları əhatə edən əməllər barədə məlumatların açıqlanması və yaxud məruzə edilməsi deməkdir;

- “İfşaedici məlumatları təqdim etmənin geniş tərif – ifşaedici məlumatları təqdim edən yuxarıdakı (*ifşaedici məlumatları təqdim etmənin geniş tərif*) “prinsipin” məzmununda qeyd olunan məlumatları açıqlayan və buna görə qisasa məruz qalmaq təhlükəsində olan istənilən dövlət, bələdiyyə və ya özəl sektor işçisi və ya əməkdaşdır. Bura ənənəvi işəgötürən – işçi münasibətlərindən xaric olan fərdlər, o cümlədən məsləhətçilər, podratçılar, stajçılar, könüllülər, təcrübə keçən tələbələr, müvəqqəti və sabit işçilər daxildir”.

Qeyd etmək lazımdır ki, adı çəkilən təşkilat müntəzəm olaraq müşahidə apardığı dövlətlərdə korrupsiyaya qarşı mübarizə tədbirlərini təhlil edir, müsbət dəyişiklikləri və mövcud çatışmazlıqları qeyd edir ki, onların əsasında tövsiyələr hazırlanır. Məsələn, 2015-ci ildə dərc olunmuş nəşrdə Azərbaycana dair sadalanan qanunvericilik çatışmazlıqları sırasında ifşaedici məlumatları təqdim etmənin müdafiəsi ilə bağlı xüsusi qanunun olmaması qeyd olunmuşdur. Həmin çatışmayan qanun ilə əlaqədar həm dövlət, həm də özəl sektorunun işçilərinə tətbiq ediləcək ifşaedici məlumatları

təqdim etmənin geniş tərifin verilməsi, cavab tədbirləri, qisas, təqib etmə, çətinliklər və ayrı-seçkilik yaratmanın bütün növlərindən müdafiə, habelə ifşaedici məlumatları təqdim edən fərdin aydın şəkildə bildirdiyi razılığı olmadan onun şəxsiyyətinin açıqlanmamasının təmin edilməsi, istənilən açıqlamanın intizam prosedurlarından və məsuliyyətdən azad olma ilə nəticələnməsi, həmçinin ifşaedici məlumatları təqdim edən şəxsə cavab (təqib) tədbirlərinin bütün birbaşa, dolayı və gələcək nəticələrindən müdafiəni əhatə edən tam şəkildə müvafiq vasitələr ilə təmin edilməsi barədə zəmanətin verilməsi Azərbaycan dövlətinə tövsiyə edilmişdir.

Qeyd olunan müdafiə vasitələrindən bir qismi ifşaedici məlumatları təqdim edənlərə münasibətdə sübut etmə yükü ilə, başqa sözlərlə, onun kimdə olmasını tənzimləyən tövsiyələr ilə bağlıdır. "Beynəlxalq Şəffaflıq" təşkilatı bu tövsiyələrin ölkələrin normativ-hüquqi aktlarında əks olunmasının tərəfdarıdır. Yuxarıda adı göstərilən hesabatda ifşaedici məlumatları təqdim edən şəxslərin aşağıdakı həssas sahələrdə sübut etmə vəzifələrindən azad edilməsi tövsiyə olunur:

- "İşəgötürənin (müdirin) sübut etmə yükü – işəgötürən (müdir) işçi barəsində görülən istənilən tədbirlərin heç bir mənada ifşaedici məlumatları təqdim edənin məlumat açıqlaması ilə əlaqədar olmadığını və yaxud bununla əsaslandırılmadığını aydın və inandırıcı şəkildə nümayiş etdirməlidir ki, sanksiya və cərimələrə məruz qalmasın";

- "Bilə-bilə və aşkar surətdə həqiqətə uyğun olmayan açıqlamanı edən (*məlumatları təqdim edən*) şəxsə qarşı müəyyən edilmiş intizam və peşə sanksiyaları və mülki-hüquq məsuliyyət vasitələri tətbiq edilir. İfşaedici məlumatları təqdim edən şəxsin bu cür məlumatların açıqlanması zamanı onların yalan olduğundan xəbərdar olmasının sübut edilməsi yükü, barəsində ifşaedici açıqlama verilmiş şəxsin üzərinə düşür. Bununla belə, qeyri-düzgün ittiham edilən şəxslər bütün müvafiq vasitələr ilə kompensasiya almalıdırlar".

Ehtimal ki, beynəlxalq tövsiyələrin təsiri altında, 2016-cı ildə Azərbaycan Respublikasının korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair qanunvericiliyinə müvafiq dəyişikliklər edilmişdir. Belə ki, "Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumatvermə" və "Korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumat verən şəxsin dövlət müdafiəsi" kimi yeni maddələr müvafiq qanuna əlavə edilmişdir. İlk dəfə olaraq müəssisə və təşkilat daxili məlumat vermək imkanları və həmin məlumatların araşdırılması mexanizmi, məlumat verən şəxsin konfidensiallığının qorunması, ona qarşı "cavab" və ya "qisas" tədbirlərinin tətbiqinə görə məsuliyyət və işəgötürənin sübut etmə yükü ilə bağlı yeni normalar nəzərdə tutulmuşdur. Xüsusilə, sonuncu məsələ ilə bağlı təqdirəlayiqdir ki, qanunverici ifşaedici məlumat vermiş şəxsin müdafiə imkanlarını nəhayət əsaslı şəkildə genişləndirmişdir. Belə ki, artıq "idarə, müəssisə və ya təşkilatın korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumat vermiş işçisi barəsində məsuliyyət tədbirlərini tətbiq edən idarə, müəssisə və ya təşkilat onların qanunla müəyyən edilmiş hallardan irəli gəlməsini və korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumata aidiyyəti olmadığını əsaslandırmalıdır. Həmin işçi attestasiyadan keçirildikdə, "səlahiyyətli struktur bölmənin", yəni korrupsiya ilə əlaqədar hüquqpozmalarla bağlı məlumatların qəbul edilməsi və araşdırılması səlahiyyəti həvalə edilmiş müvafiq vəzifəli şəxs və ya struktur bölmənin, "nümayəndəsi attestasiya komissiyasının iclasında iştirak etməlidir".

Sonda qeyd olunmalıdır ki, "Beynəlxalq Şəffaflıq" təşkilatının tövsiyələri ifşaedici məlumatları təqdim edən şəxsləri mümkün ola bilən çətinliklərdən və qisas, cavab tədbirlərindən ehtiyat etmədən, eləcə də tərəddüd etmədən, habelə açıqlamaq istədikləri məlumatların bilmədən səhv olmasının onlar üçün mənfi nəticələr yaradacağından çəkinmədən onların susmamasına, ifşaedici, o cümlədən korrupsiya xarakterli məlumatlara göz bağlamamasına və həmin məlumatları müvafiq şəkildə açıqlamasına sövq edir. Bundan başqa, bu cür təsirli və qərəzsiz informasiya mənbələrindən gələn məlumatların həm açıqlanmasında, həm də açıqlanmamasında marağı olan müəssisə və təşkilat rəhbərliyi, habelə potensial qayda-qanun pozan vəzifəli şəxslər üçün müəyyən məhdudiyətlər müəyyən edilməklə müvafiq səlahiyyət, imkan və hüquqlar tarazlığına nail olmaq olar.

VI Arbitraj məhkəmələrində korrupsiya hallarının araşdırılması və sübutetmə yükü

Arbitraj məhkəmələrinin (*tribunallarının*) nə olduğunu izah etmək fikri olmadan sadəcə olaraq yazının məqsədləri üçün onların dövlət məhkəmələrindən fərqlərini qeyd etmək, üstün və zəif cəhətlərinin araşdırma imkanlarına təsiri, korrupsiya hallarının hansı hallarda və formada arbitrajda araşdırılmasının mümkünlüyünü göstərmək məqsədemüvafiq hesab edilir. Bəzi, xüsusilə postsovet ölkələrində dövlət məhkəmələrinin adlarında da “arbitraj” sözünə rast gəlmək olar, amma həqiqi arbitraj, yəni beynəlxalq hüquqda hamılıqla qəbul edilən arbitraj məhkəməsi və ya tribunalı və yaxud sadəcə olaraq arbitraj – müqaviləyə əsasən eynihüquqlu tərəflərlə seçilən, aralarında olan mübahisələrin həlli etibar edilən və tərəflərin razılaşmasına əsasən tərəflər üçün icrası məcburi olan qərar qəbul etmək səlahiyyətinə malik üçüncü tərəf, qurum deməkdir. Bununla da arbitrajın mülki-hüquqi, xüsusilə kommersiya xarakterli mübahisələrin araşdırılmasında iştirak etməsi nəticəsinə gəlmək olar və sual yarana bilər ki, korrupsiya kimi cinayət xarakterli əməllərin araşdırılmasının arbitraja nə aidiyyəti ola bilər və arbitraj tərəfindən, ümumiyyətlə, bu cür məsələlərə münasibət bildirilməsi nə dərəcədə düzgündür. Əslində, mülki hüquqda korrupsiya xarakterli əmələ hüquqi qiymət verilməsi normativ əsasla nəzərdə tutulub. Belə ki, Avropa Şurasının «Korrupsiya ilə əlaqədar mülki-hüquqi məsuliyyət haqqında» Konvensiyasında müəyyən edilib ki, iştirakçı dövlətlər özünün daxili hüququnda korrupsiya aktının törədilməsini nəzərdə tutan hər hansı bir müqaviləni və ya müqavilənin müddəasını etibarsız və hüquqi qüvvəyə malik olmayan hesab etməli, korrupsiya aktı ilə razılığı pozulan müqavilənin bütün tərəfləri üçün onların zərərin ödənilməsi hüququnun olmasına baxmayaraq, müqaviləni hüquqi qüvvəsi olmayan hesab etmək məqsədilə məhkəməyə müraciət etmək mümkünlüyünü yaratmalıdırlar.

Arbitrajlar institusional və “ad hoc”, yəni konkret mübahisənin araşdırılması üçün yaradılan müvəqqəti qurum ola bilər. İnstitusional, başqa sözlə daimi fəaliyyət göstərən qurum kimi mübahisələrə baxan arbitraj təşkilatları, dünyanın müxtəlif yerlərində mövcuddur və onların arasında bir neçə arbitraj məhkəmələri vardır ki, onlara, həm tərəflər arasında müqavilələrdə edilmiş istinadların, həm də baxılması üçün ötürülmüş mübahisələrin sayına, habelə həmin arbitraj qurumları tərəfindən qəbul edilən qərarların mötəbərliyinə görə xüsusilə seçilir. Bunlar Böyük Britaniya, İsveç, İsveçrə, Fransa, ABŞ, Hon Konq və Sinqapurda fəaliyyət göstərən arbitraj qurumlarıdır (*təşkilatlar, məhkəmələr*). Fransanın paytaxtında yerləşən Beynəlxalq Ticarət Palatası kimi nüfuzlu təşkilatın arbitraj bölməsi arbitraj mübahisələrinə baxmaqla yanaşı arbitrajda rast gəlinən məsələləri ümumiləşdirərək dövrü olaraq buraxdığı nəşrlərində onları əks etdirir. Həmin məsələlərdən biri də arbitrajda korrupsiya ilə mübarizədir ki, bu bölümdə həmin təşkilatın buna dair 2014-cü ildə dərc etdiyi tövsiyələrini qeyd etmək lazımdır. Tövsiyələri və təcrübənin ümumiləşdirilməsini sadə oxunması üçün üç hissəyə bölmək məqsədemüvafiq hesab edilir:

1) Arbitraj tərəfindən korrupsiyanı sübut etmək üçün tətbiq etdiyi üsullar;

2) Arbitrajda korrupsiyaya işarə edən “qırmızı bayraqlar” (risk göstəriciləri və ya indikatorlar);

və
3) Korrupsiyanın olduğu iddia edilən mübahisələr ilə bağlı işlərin arbitrajda baxılmasına dair təcrübə.

1) Arbitraj tərəfindən korrupsiyanı sübut etmək üçün tətbiq etdiyi üsullar

Arbitrlərin, yəni arbitraj tribunallarının hakimlərinin, sübut təqdim etməkdən ötrü tərəfi məcbur etməyə real səlahiyyəti yoxdur. Ən yaxşı halda arbitr tərəfin əməkdaşlıqdan imtina etməsindən mənfə, yəni əks tərəfin xeyrinə, nəticə çıxara və ya xərclərə dair qərarı vasitəsilə tərəfə qarşı sanksiyalar tətbiq edə bilər, lakin lazımi sənədləri təqdim etmək üçün tərəfi fiziki olaraq məcbur edə bilməz. Üstəlik, üçüncü tərəflərin, məsələn bankların, sənədlərin təqdim edilməsinə dair arbitraj tribunalından daxil olan sorğunun icra edilməsi ilə bağlı öhdəlikləri yoxdur, çünki onlar özünü müvafiq arbitraj müqaviləsi ilə bağlamayıblar, başqa sözlərlə müqavilə onlar üçün hər hansı öhdəlik yaratmır, və bankların onların sahib olduğu məlumatları konfidensial saxlamaq ilə bağlı vəzifələri vardır. Sübutların toplanılmasında dövlət məhkəmələrindən yardım istəməklə bağlı hüququ olduğu hallarda, arbitrlər bundan nadir hallarda istifadə edirlər, əsasən də ona görə ki, prosedurlar

mürəkkəbdir və gecikmə ilə nəticələnmə bilər.

Nəşrdə qeyd olan mövqeyə və faktiki məlumatlara görə, korrupsiyanı sübut etmək lazım olanda hər bir tərəfin öz iddialarını sübut etməsini nəzərdə tutan ənənəvi yanaşma qeyri-səmərəli olduğu üçün, arbitraj tribunalı ehtimal edilən korrupsiyanın həqiqətən baş verib-vermədiyini sübut etmək məqsədilə aşağıdakı seçimlərdən istifadə edə bilər:

- Dolayı sübutlar (“*qırmızı bayraqlar*”) əsasında korrupsiyanın mövcud olması barədə prosedur xarakterli prezumpsiya (*fərziyyə*). Məsələn, tərəflərdən biri və ya onu təmsil edən agent və ya məsləhətçi arbitr tərəfindən sorğu edilən məlumatların bəzilərinin konfidensial və açıqlanması mümkün olmayan olduğunu iddia edə bilər. Bu cür hallarda həllərdən biri sənədləri yoxlamadan keçirəcək və öz rəyini tərəflərə və arbitraj tribunalına bildirəcək müsbət nüfuzla malik müstəqil eksperti cəlb etməkdir. Müqavilənin qanuniliyini sübut edən sənədləri təqdim etmək mümkün olmadıqda və ya onlar qanəddici olmadıqda, prosedur xarakterli prezumpsiya (*fərziyyə*) mübahisələndirilə bilinməyən hesab ediləcək və arbitraj tribunalı sözügedən müqavilənin qeyri-qanuni olduğu barədə nəticəyə gələcəkdir;

- Sübutetmə yükünün əks tərəfə ötürülməsi. Məsələn, tərəflərdən biri “agent müqaviləsinin” korrupsiya vasitəsi kimi istifadə edildiyini iddia edərsə, arbitraj tribunalı sübutetmə yükünü əqdin (*müqavilənin*) qanuni olduğunu bildiren tərəfin üzərinə qoya bilər. İlk sübutetmə yükü tələblərinə cavab vermək və əks tərəfin üzərinə sübutetmə yükünün qoyulmasına nail olmaq üçün, korrupsiyanın mövcud olduğunu iddia edən tərəf işdə (*əqddə*) yetərli qədər “qırmızı bayraqların” (*risk indikatorlarının*) olduğunu arbitraj tribunalına nümayiş etdirmək kifayətdir;

- Mənfə, yəni əks tərəfin xeyrinə, nəticəyə gəlmə. Bu seçim sərtliyinə görə dərəcəsi aşağı olandır, lakin effektivdir. Arbitraj tribunalına sadəcə sözügedən müqavilənin (*əqdin*) qanuniliyini təsdiq edən sənədləri təqdim etmək barədə tərəfə sorğu göndərmək lazımdır. Bu cür sənədlər təqdim edilmədikdə, tribunal müqavilənin (*əqdin*) qeyri-qanuni olduğu barədə mənfə, yəni əks tərəfin xeyrinə, nəticəyə gələ bilər.

Bundan başqa nəşrdə ədalətli olaraq qeyd olunur ki, ümumi qəbul olunmuş mövqeyə əsasən arbitraj tribunalları müvafiq qaydalar və sübutetmə standartlarının müəyyən edilməsində sərbəstdirlər və bu öz mülahizəsinə görə icra edilən səlahiyyətlərə aiddir. Odur ki, yuxarıda qeyd olunan seçimlər, yəni prosedur xarakterli prezumpsiyanın (*fərziyyə*) edilməsi və sübutetmə yükünün yerləşdirilməsi (*yerinin dəyişdirilməsi*) arbitraj tribunalının bu cür səlahiyyətləri ilə əhatə oluna bilər.

Arbitraj tribunalında korrupsiya ilə bağlı bir mübahisə edən tərəfin digərini ittiham etməsi ilə bağlı bəyanatları və şübhələrini nəzərdən keçirərkən, arbitr dolayı sübutlar ilə kifayətlənə bilər. Məsələn, müvafiq hallarda arbitraj tribunalı şübhə altında olan tərəfin, rüşvət ödənilməsi üçün kanal (*üsul*) kimi istifadə edilə bilən agentlər, vasitəçilər və digər üçüncü tərəflərin yoxlanılması, seçilməsi, saxlanması (*münasibətlərin davam edilməsi*) və mükafatlandırılmasına dair qarşı-tərəflərin yoxlanılması təcrübəsini (*prosedurlarını*) nəzərdən keçirə bilər. Bununla bağlı Beynəlxalq Ticarət Palatasının qəbul etdiyi təlimatları vardır və həmin təlimatlar agent və ya vasitəçinin cəlb edilməsi zamanı nəzərə alınması vacib olan faktorları sadalayır. Şirkətlər bu cür faktorların necə nəzərə alındığını izah edən qeydiyyat yazılarını özündə saxlamalıdır. Arbitr işin səmərəli baxılması üçün korrupsiya əməlinə yol vermiş agenti cəlb etməklə bağlı şübhə altında olan tərəfdən bu cür qeydiyyat yazılarını sorğu ilə istəyə bilər.

2) Arbitrajda korrupsiyaya işarə edən “qırmızı bayraqlar” (*risk göstəriciləri və ya indikatorlar*)

Beynəlxalq Ticarət Palatasının dərc etdiyi topluda arbitrajın təcrübədə nəzərdən keçirdiyi və rəhbər tutması tövsiyə edilən, korrupsiyaya işarə edən “qırmızı bayraqlar” (*risk göstəriciləri, indikatorları, sahələri*) qeyd olunmuşdur. Onlardan maraq kəsb edən bəziləri aşağıdakılardır (*lakin onların siyahısı bununla məhdudlaşmır*):

- tərəflərin eyniləşdirilməsi ilə bağlı – bir qayda olaraq, həqiqi sahibinin müəyyənləşdirilməsi çətin olan dövlətin payı olan müəssisələr;

- tərəflərin fəaliyyət apardığı (*iş gördüyü*) yerlər ilə bağlı – korrupsiyaya meyilli olan ölkə (*yüksək korrupsiya reytingi olan*) və ya təsərrüfat sektoru (*məsələn, müdafiə, səhiyyə və ya inşaat sahələri*);

- ödənilmə ilə bağlı – olduqca qısa və ya olduqca uzun müddət, komissiya haqqının həddən artıq böyük olması, xaricə edilən ödənişlər;

- əsas müqavilə üzrə ödəyən tərəf ilə bağlı – dövlət, dövlətin nəzarətində olan müəssisə, habelə qiymətli kağızları açıq şəkildə ötürülə bilən müəssisələr;

- əsas müqavilədən başqa aidiyyəti olan agent müqaviləsi ilə bağlı – vasitəçinin agent, məsləhət və ya prosedurların sadələşdirilməsi üzrə xidmətlərin göstərilməsi və yaxud birgə fəaliyyəti nəzərdə tutan müqavilə;

- göstərilən xidmətlərin təbiəti və ya izahı – aydın təsvir edilməyən və ya qeyri-maddi xidmətlər;

- tərəflərin biznes fəaliyyəti ilə bağlı – həqiqi və ya əvvəlki fəaliyyətin heç bir sübutunun olmaması, ixtisaslaşmış işçilərin və həqiqi ofislərin (*iş yerlərinin*) olmaması və ya müqavilə üzrə vəzifələrin yerinə yetirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş yerdə ofisin olmaması.

Bundan əlavə, əsas müqavilədən başqa aidiyyəti olan agent müqaviləsi mövcud olduğu hallarda, əlavə “qırmızı bayraqlar”ın da nəzərdən keçirilməsi tövsiyə edilir:

- agent əsas müqavilənin tərəfi olan şirkətin işçiləri tərəfindən tövsiyə edilib;

- agent müqaviləsi üzrə tapşırıan olan tərəf, həmçinin əsas müqavilə üzrə tərəf olduğu halda agent müqaviləsinin tam icra olunduğu tarix ilə tapşırının əsas müqaviləni bağladığı tarix arasında böyük (*əhəmiyyətli*) müddət mövcud deyil;

- agentin veb saytı yoxdur;

- agent vergidən azad ərazidə (*ölkədə*) qeydiyyatdan keçib;

- agentin yalnız nominal direktorları vardır (adətən vergidən azad ərazilərin (*ölkənin*) rezidentləri və ya hüquqşünaslar);

- agentin özünün iddia etdiyi (*məqsəd kimi qoyduğu*) xidmətlərin dəyəri ilə görülməsi ehtimal edilən işin yerinə yetirməyi bacaran kifayət qədər işçi heyəti yoxdur.

Bu və digər “qırmızı bayraqların” mövcudluğu əsasında arbitr prosedur xarakterli prezumpsiya (*fərziyyə*) irəli sürə bilər ki, tərəflər arasında olan əqd qeyri-qanunidir və korrupsiyada ittiham edilən tərəfin üzərinə sübut etmə yükünü qoya, müvafiq müqavilənin qanuniliyini sübut edən əks sübutları təqdim edilməsini tələb edə bilər.

Həmçinin adı çəkilən nəşrdə qeyd olunur ki, bəzən tərəflər arbitrajın özünü də korrupsiya sxemində (*həmçinin çirkli pulların yuyulması üçün*) istifadə edir və bunu ehtimal etmək üçün aşağıdakı “qırmızı bayraqlar”ın (*risk indikatorlarının*) məcmusunu nəzərdən keçirmək zəruridir:

- dələduzluq və ya qeyri-qanuni planın hissəsi kimi arbitraj qərarını əldə etmək cəhdləri daha çox “ad hoc” (*konkret mübahisə üçün xüsusi olaraq yaradılmış*) arbitraj tribunalında, nəinki institusional (*daimi fəaliyyət göstərən və arbitrajla məşğul olan qurum*) arbitraj tribunallarında baş verir (lakin tərəflər öz arbitrajı və daha sonra qəbul edilən qərar üçün etimad yaratmaqdan ötrü bilə-bilə sonuncunu da seçə bilərlər);

- tərəflər kənar hüquq məsləhətçisi ilə təmsil olunmayıblar;

- mübahisə tərəflərin seçdikləri yeganə arbitr tərəfindən baxılıb;

- tərəflər yeganə arbitrin adı ilə bağlı razılığa gəliblər;

- tərəflər arbitraj tribunalının yurisdiksiyasını qəbul ediblər;

- tərəflər müəyyən ediləsi məsələlərin siyahısı ilə bağlı razılığa gəliblər;

- tərəflər müqavilə üzrə vəzifələri yerinə yetirmədiklərini, bundan irəli gələn məsuliyyət və onun maliyyə nəticələrini mübahisəsiz etiraf ediblər;

- tərəflər arbitraj tribunalının qəbul edəcək qərarının tərəflərin razılığına əsasən qəbul edilməsini istəyiblər;

- əsas müqavilənin hüquqi qüvvədə olması məsələsi qeyri-aşkar və ya aydın şəkildə arbitraj müqaviləsi ilə ehtiva edilməyib.

3) Korrupsiyanın olduğu iddia edilən mübahisələr ilə bağlı işlərin arbitrajda baxılmasına dair təcrübə

Beynəlxalq Ticarət Palatasının Arbitraj Məhkəməsinin təcrübəsində müşahidə edilir ki, korrupsiyanın olduğu iddia edilən mübahisələr ilə bağlı işlərdə, bir qayda olaraq, iddiaçı müqavilə üzrə ödənişi ala bilməyən tərəf, cavabdeh isə iddiaçının korrupsiyaya uğradığını bildirən, buna görə müqaviləni etibarsız hesab edən və ödəniş etməkdən imtina edən tərəf olur. Hazırki bölümün yekununda arbitraj məhkəməsi tərəfindən baxılmış iki işin qısa xülasəsini təqdim etmək məqsəduyğun hesab edilir.

a) iddiaçı müqavilə üzrə almalı olduğu ödənişi (*mənfəəti*) ötürülən rüşvətin məbləğləri çıxmaqla əldə etmək istəyib, lakin arbitraj tribunalı iddiaçının yalnız müqavilə (*layihə*) üzrə əvvəlcədən xərclədiyi vəsaitlərin ona kompensasiya kimi ödənilməli olduğu, əldə etməli olduğu mənfəətin məbləğinin ödənilməsinə isə qarşı tərəfin cavabdeh olmadığı barədə qərar qəbul etmişdir. Tribunal bu cür yanaşmanı həmçinin zərərçəkmiş şəxs üçün ədalətli və eyni zamanda korrupsiyada iştirak etməmək üçün güclü “anti-stimul” hesab etmişdir;

b) iddiaçı müqavilə üzrə almalı olduğu komissiya haqqının ödənilməmiş hissəsini, cavabdeh isə korrupsiyaya uğramış iddiaçıya əvvəl ödənilmiş məbləğlərinin geri alınmasını istəmişdir. Arbitraj tribunalı işdə korrupsiya hallarına işarə edən “qırmızı bayraqları” yoxlamış, korrupsiya hallarını ehtiva edən müqavilənin həm konkret ölkənin milli qanunvericiliyinə, həm də beynəlxalq prinsiplərə görə etibarsız olduğu barədə qərar qəbul etmiş, iddiaçının ödənilməmiş komissiya haqqını əldə etməsinə, habelə cavabdehin əvvəl ödədiyi məbləğləri geri almasına dair hüquqlara malik olmadıqları barədə nəticəyə gəlmişdir.

VI Yekun

Beləliklə, göründüyü kimi korrupsiya halları kimi mürəkkəb qanun pozuntusunun araşdırılması və sübuta yetirilməsi üçün qeyri-ənənəvi, lakin eyni zamanda da effektiv yanaşmaların hazırlanması və tətbiqi üçün kifayət qədər normativ və tövsiyəvi əsaslar mövcuddur. Eyni zamanda, bu cür yanaşmalar artıq qeyri-dövlət tipli araşdırmalarda müvəffəqiyyətlə tətbiq edilir. Ehtimal ki, bu cür yanaşmalar çərçivəsində istifadə olunan hüquqi vasitələr qloballaşan, həm kəmiyyət, həm də təhlükə baxımından artan korrupsiya ilə bağlı əməllərə qarşı bir çağırış kimi yaranmış, çünki ənənəvi mövqe ilə bu cür hallar ilə mübarizə aparmaq artıq qeyri-mümkündür. Üstəlik, məhdud səlahiyyətlərə malik korporativ və arbitraj qurumları üçün bir çox hallarda bu vasitələr yeganə çıxış yolu olur. Korporativ və arbitraj araşdırmalara dair tövsiyələrin tətbiqi artıq dövlətin müstəsna səlahiyyətlərinə müdaxilə kimi qəbul edilmir, çox güman ki, buna icazə verən dövlətlər həmin yolla korrupsiya ilə mübarizə kimi böyük bir yükü düzgün və bərabər bölüşdürmüş olurlar. Bundan əlavə, korporativ araşdırmalarda dövlətin açıq, yəni gizli olmayan rəsmi araşdırmalarından fərqli olaraq, anonim müraciətlərə baxılma mümkünlüyünü də nəzərə alsaq, bununla korrupsiya hallarını vaxtında, bəlkə də özəyində aşkarlamaq, daha böyük mənfi nəticələrinin qarşısını almaq mümkün olur. Arbitraj təcrübəsi isə korrupsiyadan ziyan çəkmiş şəxslərə daha uzun müddət və mürəkkəb prosedurlar tələb edən dövlət araşdırmalarının nəticələrini gözləmədən böyük iqtisadi zərərin qabağını almaq, korrupsiya hesabına bağlanmış müqavilələri etibarsız hesab edilməsinə nail olmaqla onların pozulmasına görə əsassız olaraq cərimələr ödəməməyə imkan verir. Bundan başqa, şirkət və təşkilatlar müvafiq beynəlxalq arbitraj təcrübəsini, o cümlədən korrupsiyanın artıq sübuta yetirilməsinin çətin olmadığını və bunun əksini təsdiq edən sübutların təqdim edilmədiyi halda müqavilələrin asanlıqla etibarsız hesab edilməsi barədə qərarların qəbul edildiyini nəzərə alaraq, korrupsiyaya işarə edən risk göstəricilərini istisna edən şəkildə dayanıqlı daxili nəzarət sistemlərini qurmağa məcbur olurlar. Üstəlik, həmin qurumlar müqavilə tərəfdaşlarının seçilməsini də bu cür yanaşma ilə aparmalı və tərəfdaşlardan əldə edilən bütün hesabatlar və yazışmaların arxivləşdirilməsini təmin etməlidirlər ki, xarici ölkələrdə həyata keçirdikləri kommersiya və digər xarakterli fəaliyyətdə rəqabətə davamlı və yüksək işgüzar nüfuza malik olsunlar.

İstifadə olunmuş mənbələr

İstifadə olunmuş normativ-hüquqi və qeyri-normativ hüquqi aktlar

- 1) Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası;
- 2) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Korrupsiya əleyhinə” Konvensiyası;
- 3) Birləşmiş Millətlər Təşkilatının “Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı” Konvensiyası;
- 4) Avropa Şurasının «Korrupsiya ilə əlaqədar mülki-hüquqi məsuliyyət haqqında» Konvensiya;
- 5) “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu;
- 6) Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi;
- 7) Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi;
- 8) Azərbaycan Respublikasının Mülki-Prosessual Məcəlləsi;
- 8) Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi;
- 9) Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi;
- 10) Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi;
- 11) Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkətinin (SOCAR) “Korrupsiya ilə mübarizə üzrə siyasəti”;

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

- 1) ‘Reversing the onus of proof: is it compatible with respect for human rights norms’ (“Sübutetmə yükünün yerdəyişməsi: bu insan haqqlarına dair normalara əməl olunmasına uyğundurmu”), Bertrand de Speville, papers of 8th international anti-corruption conference (8-ci beynəlxalq anti-korrupsiya konfransının işləri), 1997;
- 2) ‘Legal provisions to facilitate the gathering of evidence in corruption cases: easing the burden of proof’ (“korrupsiya işlərində sübutların toplanılmasını yüngülləşdirmək üçün hüquqi müddəalar”), Nihal Jayawickrama, Jeremy Pope and Oliver Stolpe, Forum on Crime and Society (“Cinayət və Cəmiyyət haqqında forum”), 2002;
- 3) The Anti-Corruption Plain Language Guide, by Transparency International (“Korrupsiyaya qarşı Sadə Dil Rəhbərliyi”, “Beynəlxalq Şəffaflıq” təşkilatının hesabatı), 2009;
- 4) “ICC Rules on Combatting Corruption” (“Beynəlxalq Ticarət Palatasının korrupsiyaya qarşı mübarizəyə dair Qaydaları”), 2011;
- 5) “International principles for whistleblower legislation, best practices for laws to protect whistleblowers and support whistleblowing in the public interest”, by Transparency International (“İfşaedici məlumat verənlərin müdafiəsinə dair qanunvericilik üçün beynəlxalq prinsiplər, ifşaedici məlumat verənləri müdafiə etmək və ictimai maraq naminə ifşaedici məlumat verməni dəstəkləmək üçün ən yaxşı təcrübələr, “Beynəlxalq Şəffaflıq” təşkilatının nəşri), 2013;
- 6) ‘Using red flags to prevent arbitration from becoming a safe harbour for contracts and disguise corruption’ (“Müqavilələr və korrupsiyanın ört-basdır edilməsi üçün arbitrajın təhlükəsiz vasitə olmasının qarşısının alınması məqsədilə qırmızı bayraqlardan istifadə olunması”), Vladimir Khvalei, “Tackling corruption in arbitration” by International Chamber of Commerce (Beynəlxalq Ticarət Palatasının “Arbitrajda korrupsiya ilə mübarizə” adlı bülleteni), 2014;
- 7) ‘Recent Anti-corruption Initiatives and their impact on arbitration’ (“Yeni anti-korrupsiya təşəbbüsləri və onların arbitraja təsiri”), François Vincke, “Tackling corruption in arbitration” by International Chamber of Commerce (Beynəlxalq Ticarət Palatasının “Arbitrajda korrupsiya ilə mübarizə” adlı bülleteni), 2014;
- 8) ‘Dealing with corruption in arbitration: a review of ICC experience’ (“Arbitrajda korrupsiyaya baxılması: BTP-nin (Beynəlxalq Ticarət Palatasının) təcrübəsinin icmalı”), Christian Albanesi and Emmanuel Jolivet, “Tackling corruption in arbitration” by International Chamber of Commerce (Beynəlxalq Ticarət Palatasının “Arbitrajda korrupsiya ilə mübarizə” adlı bülleteni), 2014;
- 9) ‘Extracts from ICC Arbitral Awards relating to bribery and corruption’ (“Rüşvətخورluğa və korrupsiyaya dair BTP-nin (Beynəlxalq Ticarət Palatasının) Arbitraj qərarlarından çıxarışlar”), ICC case 10518, ICC case 13515, (BTP-nin 10518 və 13515 nömrəli işləri), “Tackling corruption in arbitration” by International Chamber of Commerce (Beynəlxalq Ticarət Palatasının “Arbitrajda korrupsiya ilə mübarizə” adlı bülleteni), 2014;
- 10) “The state of corruption: Azerbaijan, Armenia, Georgia, Moldova and Ukraine”, by Transparency International, (“Korrupsiyanın vəziyyəti: Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan, Moldova və Ukrayna”, “Beynəlxalq Şəffaflıq” təşkilatının nəşri) 2015.

Sirac Piriyev

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

**VERGİ MƏCƏLLƏSİNƏ EDİLƏN SON DƏYİŞİKLİKLƏRDƏ
HÜQUQİ İSTİQAMƏTDƏ ƏSAS ZƏRURİ
NORMALARIN İZAHİ**

Məlum olduğu kimi, "Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinə dəyişiklik edilməsi haqqında" 30.11.2018-ci il tarixli Qanunla Vergi Məcəlləsinə bir sıra dəyişikliklər edilmişdir.

Bu dəyişikliklər arasında hüquqi istiqamətdə mühüm yeniliklər vardır.

Məcəllənin 65.2.1.2-ci və 65.2.2-ci maddələrinə edilən dəyişiklikləri vergi ödəyiciləri üçün müsbət hal kimi qiymətləndirmək olar.

Belə ki, dəyişikliyə qədər Vergi Məcəlləsinin 65.1-ci maddəsinə uyğun olaraq vergi borcunun ödənilməsi barədə təqdim edilən borc bildirişinin vergi ödəyicisi tərəfindən alındığı tarixdən 30 gün ərzində *yalnız məhkəməyə şikayət verildiyi halda* vergi orqanları vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada olan cari və ya digər hesablarından *dövlət büdcəsinə alınması üçün* kredit təşkilatlarına və ya bank əməliyyatları aparan şəxslərə icra sənədi (sərəncam) *vermirdi*. Lakin məhkəmə çəkişmələri uzun vaxt aldığına və əlavə maliyyə itkilərinə səbəb olduğu üçün bir çox vergi ödəyiciləri mübahisəli vergi borclarını ilk növbədə yuxarı vergi orqanına müraciət etməklə həll etməyi daha məqsədəuyğun hesab edirlər. Belə olan halda isə hesablaşmanın mahiyyətindən asılı olmayaraq vergi orqanları vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada olan cari və ya digər hesablarından dövlət büdcəsinə alınması üçün kredit təşkilatlarına və ya bank əməliyyatları aparan şəxslərə icra sənədi (sərəncam) göndərir və pul vəsaitləri həmin vergi borcların ödənilməsinə yönəldilirdi. Sonradan vergi ödəyicisinin inzibati şikayəti üzrə yuxarı vergi orqanında onun xeyrinə qəbul edilən qərar, yəni inzibati aktın (hesablama qərarının) ləğv edilməsi vəziyyəti vergi ödəyicisinin xeyrinə tam aradan qaldırmırdı. Bank və depozit hesablarından büdcəyə silinən vəsaitlər yuxarı vergi orqanının inzibati aktın ləğvi barədə qərarı icra olunduğu zaman şəxsi hesab vəərəqəsində artıq ödəmə şəklində əks olunurdu ki, vergi ödəyicisi artıq həmin vəsaitləri yalnız gələcək dövrün vergi öhdəliklərinin icrası üçün istifadə edə bilirdi. Bununla da vergi ödəyicisi haqsız durumla üzləşərək mülkiyyətində olan pul vəsaitləri üzərində sərbəst sərəncam vermək hüququnu itirirdi. Yeni dəyişiklik artıq bu kimi halların qarşısını alacaq və məhkəməyə edilən müraciətlə yanaşı, yuxarı vergi orqanına da edilən inzibati şikayət zamanı sərəncamların tətbiqi məsələsi qəbul olunan yekun qərara uyğun olaraq həll ediləcəkdir.

Bundan əlavə, Vergi Məcəlləsinə 65.2.3-1-ci - 65.2.3-3-cü maddələr əlavə edilmişdir ki, vergi ödəyicisinin milli və ya xarici valyutada cari və ya digər hesablarına dondurulmalı və alınmalı sərəncamların yuxarıda göstərilən tətbiqi qaydası ƏDV depozit hesabından ƏDV üzrə vergi, faiz və maliyyə sanksiyası üzrə borcların alınmasına da tətbiq ediləcəkdir.

Məcəlləyə əlavə edilən 67.15-ci maddə isə vergi nəzarət tədbirləri zamanı vergi ödəyicisinin vergi orqanında olan uçot - baza məlumatlarında olan mallarının faktiki mövcud olmaması (əskik gəlməsi) halında yaranan mübahisələrə son qoyacaqdır. Belə ki, dəyişikliyə qədər aparılan yoxlamalar zamanı artıq satılmış malların hansı dövrdə təqdim edildiyi mübahisələr yaradır və bir çox hallarda vergi ödəyiciləri bu vəziyyətdən öz xeyirlərinə yararlanırdılar. Yeni əlavə edilən

normaya əsasən vergi orqanı tərəfindən keçirilən operativ vergi nəzarəti zamanı vergi ödəyicisinin uçot məlumatlarında göstərilən malların faktiki olaraq onun sahibliyində olmadığı aşkar edildikdə vergilər *həmin halın aşkar edildiyi hesabat dövrü üzrə*, səyyar vergi yoxlaması zamanı isə *yoxlama ilə əhatə edilən sonuncu hesabat dövrü üzrə* hesablanacaqdır.

Vergi Məcəlləsinin 70.2-ci maddəsinə edilən dəyişiklik və yeni əlavə edilən 70.2-1-ci- 70.2-3-cü maddələr isə inzibati icraat və inzibati məhkəmə icraatı zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İlk növbədə bildirək ki, vergi orqanları ilə vergi ödəyiciləri arasında yazışmalar “Elektron sənəd mübadiləsi haqqında” müqaviləyə əsasən elektron qaydada həyata keçirildiyi üçün Məcəllənin 70.2-ci maddəsinin əvvəlki redaksiyasında olan “*sənədlərin vergi ödəyicisinin uçot sənədlərində sonuncu ünvan kimi qeyd olunan ünvana zərfin qəbul edilməsini təsdiq edən sifarişli məktubla çatdırılması*”na praktiki olaraq riayət edilmirdi və vergi ödəyiciləri əsasən inzibati məhkəmə icraatı zamanı bundan yararlanaraq İnzibati Prosesual Məcəllənin 38.1-ci maddəsi ilə müəyyən edilən müddətdən (30 gün) sonra da qaldırılan iddialara baxılması mümkün sayılırdı.

Yeni əlavə edilən 70.2-1-ci maddə isə artıq vergi orqanları üçün daha əlverişli çatdırılma formasını müəyyən etmişdir. Ümumiyyətlə, 70.2-1-ci- 70.2-3-cü maddələr “İnzibati icraat haqqında” Qanunun 62-ci maddəsinə uyğunlaşdırılmışdır. Belə ki, artıq vergi orqanlarının vergi ödəyicilərinə göndərdiyi sənədlər poçta təqdim edildiyi gündən 5 iş günü keçdikdən sonra, elektron üsulla elektron kabinetə göndərildikdə isə, həmin gündən 3 iş günü keçdikdən sonra çatdırılmış hesab olunacaq. Bu hal 70.2-3-cü maddəyə əsasən vergi ödəyicisinin (onun səlahiyyətli nümayəndəsinin) inzibati aktı almadığı və ya gec aldığı hallara şamil edilməyəcək. Maraqlısı isə odur ki, bu halda sübut etmə yükünün hansı tərəfin üzərində olmasına dair “İnzibati icraat haqqında” Qanunun 62.3-cü maddəsinin ikinci cümləsi dəyişikliyə əlavə edilməmişdir. Bu natamamlığa görə vergi orqanları inzibati aktı almadığını və ya gec aldığını bildirən vergi ödəyicisindən həmin halı sübut etmə vəzifəsinin onun üzərində olmasını bildirə bilər. Lakin hesab edirəm ki, istənilən halda, xüsusi qanunda (Vergi Məcəlləsi) bu məsələ tənzimlənmədiyi üçün “İnzibati icraat haqqında” Qanunun 62.3-cü maddəsinin ikinci cümləsinə məhkəmələr tərəfindən istinad edilə bilər və bu halda inzibati aktın vergi ödəyicisinə təqdim olunması faktını və müddətini sübut etmə vəzifəsi inzibati orqanın üzərinə düşəcəkdir.

Əlavə olaraq bildirim ki, vergi orqanları tərəfindən sənədlərin elektron qaydada göndərilməsi uzun illərdir həyata keçirildiyi halda, yalnız son dəyişikliklərlə Məcəlləyə elektron kabinet və ona uyğun olaraq digər normalar əlavə edildi. İndiyədək isə bu münasibətlər yuxarıda qeyd olunduğu kimi, müqavilə ilə tənzimlənirdi. Bu dəyişikliyə qədər vergi orqanları məhkəmələrdə kameral vergi yoxlamaları nəticəsində qəbul edilən inzibati aktların mübahisələndirilməsi zamanı çətin durumla üzləşirdi. Belə ki, məhkəmələrin yanaşmasına görə “Elektron imza və elektron sənəd” haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu qeyd olunan məsələdə əsas normativ-hüquqi akt hesab edilərək həmin Qanunun müddəalarına uyğun olaraq dövlət hakimiyyəti və yerli özünüidarə orqanları elektron formada sənəd mübadiləsini akkreditə edilmiş mərkəz vasitəsilə həyata keçirməli, sənədlərin göndərilmə və alınma tarixləri həmin mərkəzin elektron qeydi ilə təsdiq etməlidir. Bu səbəbdən kameral vergi yoxlamaları ilə qəbul edilən inzibati aktların İnzibati Prosesual Məcəllənin 38.1-ci maddəsi ilə müəyyən olunan “inzibati aktın təqdim olunması” hissəsi yuxarıda göstərilən Qanundan irəli gələn tələblərə əməl olmadığı üçün vergi ödəyicilərinin lehinə olaraq iddialar mümkün hesab edilirdi. Artıq Vergi Məcəlləsinə elektron kabinet və sənədlərin elektron qaydada həmin kabinetə göndərilməsinə dair digər müddəalar əlavə edildiyi üçün bundan sonrakı məhkəmə praktikasında xüsusi qanunun müddəaları tətbiq ediləcəkdir.

Məcəlləyə əlavə edilən 85.5-1 və 85.5-2-ci maddələr isə vergi orqanları tərəfindən vergilərin, faizlərin və maliyyə sanksiyasının hesablanması və tutulması, eyni zamanda səyyar vergi yoxlamasının dayandırılması zamanı müddətin axımına dair müddəalardır.

Belə ki, Məcəllənin 85.4-cü maddəsinə əsasən vergi orqanları vergiyə cəlb edilən hesabat dövrü qurtardıqdan sonra 3 il ərzində vergi ödəyicisinin vergisini, faizləri və maliyyə sanksiyasını hesablamaq və hesablanmış məbləği yenidən hesablamaq, verginin, faizlərin və maliyyə

sanksiyalarının hesablanması və hesablanmış məbləğin yenidən hesablanması, artıq ödənilmiş vergilərin, faizlərin və maliyyə sanksiyalarının məbləğinin qaytarılmasını və ya əvəzləşdirilməsini 5 il ərzində tələb etmək hüququna malikdirlər.

Göründüyü kimi, qanunvericilik vergi orqanları tərəfindən vergilərin hesablanması və tutulmasını konkret müddətlə məhdudlaşdırıb. Yeni əlavələr bu istiqamətdə praktikada yaranan sui-istifadə hallarını aradan qaldıracaq. Belə ki, bəzi vergi ödəyiciləri hesablanan vergi borclarını məhkəmə qaydasında mübahisələndirməklə vergi orqanlarının vergini tutmaq hüququ olan 5 il müddətin xeyli hissəsini süni olaraq uzatmaqla həmin borcun Məcəllənin 93-cü maddəsinə əsasən ümitsiz borc kimi silinməsinə nail olurdular. Nəzərə alsaq ki, 5 illik müddət verginin *müəyyən edildiyi deyil, hesabat dövrü bitdiyi gündən* sonra hesablanır, o zaman həmin müddətin ötməsi daha asan şəkildə baş verə bilər. Çünki vergi orqanları əsasən səyyar vergi yoxlamaları zamanı vergi ödəyicilərinin əvvəlki dövrlər üzrə (VM 36.3-ə uyğun olaraq) olan fəaliyyətini yoxlayır ki, yekunda qəbul edilən inzibati aktlar mübahisələndirildiyi zaman ümumi məhkəmə çəkişməsinin bir il, bəzən bir il yarım, iki ili əhatə etməsi həmin inzibati akt üzrə hesablanmış verginin tələb etmə müddətinin başa çatması ilə nəticələnirdi. Misal olaraq tutaq ki, A MMC-də 2016-cı ilin iyun-iyul aylarında keçirilən səyyar vergi yoxlaması ilə 2013-cü ilin noyabr ayı üzrə 50 000,0 manat məbləğində əlavə vergi məbləği və müvafiq olaraq 50% maliyyə sanksiyası tətbiq olunmuşdur. Vergi ödəyicisi 2016-cı ilin iyul ayında həmin hesablama qərarını, yəni inzibati aktı mübahisələndirir və həmin iddia üzrə vergi yekun məhkəmə aktı qüvvəyə mindiyi zaman verginin hesablanması dövründən beş illik tələb etmə müddəti bitdiyi halda yenidən məhkəməyə həmin borcun silinməsi ilə bağlı müraciətlər edilirdi. Yeni dəyişikliklə artıq *iddia ərizəsinin məhkəməyə verildiyi gündən inzibati məhkəmə icraatı üzrə yekun qərarın qüvvəyə mindiyi tarixədək olan müddət* yuxarıda qeyd olunan Məcəllənin 85.4 və 85.5-ci maddələrində nəzərdə tutulan müddətlərə daxil edilməyəcək.

Eyni zamanda, səyyar vergi yoxlamaları zamanı şəxs vergi orqanında qeydiyyatda olan ünvanlarında olmadıqda və ya şəxsin olduğu yerin müəyyən edilməsi və digər səbəblərdən tapılması mümkün olmadıqda həmin şəxsin olduğu yer müəyyən olunana qədər, yoxlama aparılan vergi ödəyicisinin rəhbəri (onu əvəz edən şəxs və ya vergi və ya maliyyə məsələləri üzrə məsul şəxs) və ya fərdi sahibkar müvəqqəti olaraq əmək qabiliyyətini itirdiyi halda əmək qabiliyyəti bərpa olunanadək, yoxlama üçün zəruri olan sənədlər, o cümlədən vergi orqanının sorğusuna cavab xarici ölkədən alındığı halda xarici ölkədən cavab alınanadək, həmçinin müvafiq sənədlər və əşyalar vergi ödəyicisi tərəfindən verilmədiyi üçün məhkəməyə müraciət edildiyi halda həmin məhkəmənin qərarı qanuni qüvvəyə minənədək dayandırılan yoxlama müddətləri də yuxarıda göstəriləndiyi qaydada, yəni Məcəllənin 85.4 və 85.5-ci maddələrində nəzərdə tutulan müddətlərə daxil edilmir.

Məcəlləyə yeni əlavə edilən 96.5-ci və 104.6-cı maddələr isə vacib əhəmiyyətli yeniliklərdəndir. Belə ki, dəyişikliyə qədər hüquqi şəxsin iştirakçısının paylarının (səhmlərinin) nominal dəyərə əlgi-satqısı zamanı heç bir vergi öhdəliyinin yaranmadığı halda müəssisənin xalis aktivləri ilə nominal dəyəri arasındakı fərqdən vergilərin hesablanması hallarına rast gəlinirdi. Qeyd olunan halı misalla nəzərdən keçirək:

Rezident A MMC-nin nizamnamə kapitalı nominal dəyəri 10,0 manat olan 1 paydan ibarətdir. Balansında isə 50 000,0 manat dəyərində daşınmaz əmlak var. A MMC-nin iştirakçısı həmin payını B-yə (hüquqi və ya fiziki şəxsə) satır. Bu zaman bəzən vergi orqanları A -nın balansında olan daşınmaz əmlakın dəyəri ilə nizamnamə kapitalındakı payların nominal dəyəri arasındakı fərqi (50 000,0 – 10,0 = 49990,0) vergiyə cəlb edilən gəlir kimi qiymətləndirirdilər. Halbuki bu halda müəssisənin balansında olan əmlak deyil, iştirakçının payı təqdim olunur. Əks halda dövlət reyestrində həmin payla yanaşı daşınmaz əmlakın mülkiyyətçisinin dəyişməsi də qeydiyyatda alınardı. Müəssisə tərəfindən həmin aktiv təqdim edilmədiyi üçün həmin müəssisənin balansında qalır. Yəni hüquqi şəxsin təsisçilərinin dəyişməsi (təsis payının təqdim edilməsi) həmin hüquqi şəxs üçün vergi öhdəliyi yaratmırdı. Yalnız payını satan təsisçi qeyri - rezidentdirsə, o zaman payın satışından gəlir Azərbaycan mənbəyindən gəlir kimi ödəmə mənbəyində 10% dərəcə ilə vergiyə cəlb oluna bilərdi. Belə mübahisələr məhkəmə müstəvisində araşdırılan zaman da payın əlgi-

satqısında notariusun depozit hesabına ödənilən məbləğin əsasən nominal dəyərə mütənasib olması müəyyən edildiyi üçün əsasən vergi ödəyicilərinin xeyrinə yekunlaşır. Yalnız depozit hesaba ödənilən məbləğ nominal dəyərdən artıq olduğu halda həmin fərqdən vergiyə cəlb edilən gəlir (mənfəət) formalaşa bilər. Yeni əlavə edilən 96.5-ci maddə ilə vergi qanunvericiliyinə "xalis aktivlərin dəyəri" ifadəsi gətirildi və artıq yuxarıda göstərilən qaydada alqı-satqı əməliyyatlarında vergitutmanın yeni qaydası müəyyən edildi. Belə ki, ilk öncə həmin maddənin məzmununa diqqət yetirək: "Hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalındakı iştirak payı və ya səhmlər xalis aktivlərin iştirak payı və ya səhmlərə mütənasib dəyərindən yuxarı qiymətə təqdim edildikdə faktiki təqdimmə qiyməti ilə nizamnamə kapitalındakı iştirak payının və ya səhmin nominal dəyəri arasındakı fərq, iştirak payı və ya səhmlər xalis aktivlərin iştirak payı və ya səhmlərə mütənasib dəyərindən aşağı qiymətə (güzəştli qiymətlə) təqdim edildikdə isə alqı-satqı müqaviləsinin bağlandığı tarixə xalis aktivlərin mütənasib dəyəri ilə nizamnamə kapitalındakı iştirak payının nominal dəyəri arasındakı fərq vergiyə cəlb edilən gəlirdir. İştirak payları və ya səhmlər nominal qiymətdən yuxarı qiymətə alınmışdırsa, həmin iştirak paylarının və ya səhmlərin təqdim edilməsi zamanı gəlirdən çıxılan xərclər bu aktivlərin faktiki satılma qiyməti ilə nəzərə alınır".

Maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, payların (səhmlərin) xalis aktivlərin iştirak payına və ya səhmlərə mütənasib dəyərindən yuxarı və ya aşağı qiymətə təqdim edilməsi hallarında vergilərin hesablanmasının fərqli qaydaları müəyyən edilmişdir. Maddənin misalla izahına nəzər yetirək:

Tutaq ki, rezident A MMC-nin nizamnamə kapitalı nominal dəyəri 500,0 manat olan paydan ibarətdir. Xalis aktivlərinin iştirak payı isə 10 000,0 manat təşkil edir. A-MMC-nin iştirakçısı nizamnamə kapitalındakı iştirak payını 15000,0 manata, yəni xalis aktivlərin iştirak payından yuxarı qiymətə satır. Bu halda şəxsin vergiyə cəlb olunan gəliri faktiki təqdim olunma qiyməti ilə nizamnamə kapitalındakı iştirak payının nominal dəyəri arasındakı fərqdən, yəni $15\ 000,0 - 500,0 = 14\ 500,0$ manatdan hesablanacaqdır. Əgər A-nın iştirakçısı öz təsis payını xalis aktivlərinin iştirak payından, yəni 10 000,0 manatdan aşağı qiymətə satacaqsa, o zaman şəxsin vergiyə cəlb olunan gəliri alqı-satqı müqaviləsinin bağlandığı tarixə xalis aktivlərin mütənasib dəyəri ilə nizamnamə kapitalındakı iştirak payının nominal dəyəri arasındakı fərqdən, yəni $10\ 000,0 - 500,0 = 9\ 500,0$ manatdan hesablanacaqdır. Hüquqi şəxslərin bu satışdan əldə etdiyi mənfəət 20 %, fiziki şəxslərin gəliri isə 14% dərəcə ilə vergiyə cəlb olunacaqdır.

Əlavə olaraq bildirirəm ki, Məcəlləyə əlavə edilən 102.1.27-ci maddəyə görə vergi ödəyicisinin azı 3 (üç) il ərzində mülkiyyətində olan iştirak payının və ya səhmin təqdim edilməsindən əldə olunan gəlirlərinin 50 faizi vergidən azad edilmişdir.

Sonda bu barədə çoxsaylı sualları nəzərə alaraq Vergi Məcəlləsinə edilmiş dəyişikliyə görə, neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və qeyri-dövlət sektoruna aid edilən vergi ödəyicilərində işləyən fiziki şəxslərin muzzdlu işdən aylıq 8000,0 manatadək əldə etdikləri gəlirlərinin 7 il müddətinə vergidən azad olmasının vəkillərə şamil edilməməsinə aydınlıq gətirmək istərdim. Belə ki, Məcəllənin 99.3.11-ci maddəsinə görə vəkillik fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslər tərəfindən bu fəaliyyətlə bağlı göstərilən xidmətə görə alınan haqq qeyri-sahibkarlıq fəaliyyətindən əldə edilən gəlir növlərinə daxildir. Dəyişiklik isə görüldüyü kimi muzzdlu çalışan, yəni əmək münasibətlərinin tərəfi olan şəxsin əldə etdiyi gəlirləri əhatə edir. Vəkil hər hansı neft-qaz sahəsində fəaliyyəti olmayan və ya qeyri-dövlət sektorunda fəaliyyət göstərən qurumda əmək münasibətində olarsa, güzəşt onun əldə etdiyi əmək haqqına da şamil ediləcəkdir.

Əlavə olaraq bildirirəm ki, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 18 fevral 2019-cu il tarixli 56 nömrəli qərarı ilə neft-qaz sahəsində fəaliyyətin və qeyri-dövlət sektorunun meyarları müəyyənləşdirilmişdir. Təsdiq edilən meyarların 2.2-ci bəndinə uyğun olaraq, Vəkillər Kollegiyası "Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında" Qanunun 9-cu maddəsində olduğu kimi, qeyri-dövlət sektoruna aiddir. Bununla da, 01.01.2019-cu il tarixdən Kollegiyanın Aparatının əməkdaşlarının muzzdlu işdən aylıq gəlirlərinin 8000,0 manatadək olan hissəsi gəlir vergisindən azad olunacaqdır.

Samir Hüseynzadə

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

ƏDV TUTULAN ƏMƏLİYYATIN APARILDIĞI VAXTIN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ QAYDASI

Bu məqalədə sahibkarlar və mühasiblər üçün aktual olan bir mövzudan - ƏDV tutulan əməliyyatların aparıldığı vaxtın müəyyənləşdirilməsi qaydasından danışacaq və təhlili podrat müqaviləsi əsasında yaranan münasibətlər çərçivəsində aparacağıq.

Təcrübədə podrat işlərinin icrası və tamamlanması, həmçinin onun nəticələrinin təhvilə və qəbulu prosedurları bir neçə təqvim ayını əhatə etdikdə ƏDV tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxtın müəyyənləşdirilməsində çətinliklər yaranır. Belə hallar həmin maddələrin bəzi müddəalarında mövcud olan terminoloji boşluqlardan irəli gəlir. Bu müddəaları vergi ödəyiciləri üçün aydınlaşdırmaqdan ötrü apardığım hüquqi təhlili oxucularla bölüşürəm.

Məlumdur ki, ƏDV tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxt Vergi Məcəlləsinin 166-cı maddəsi əsasında müəyyən olunur (Maddə 166. Vergi tutulan əməliyyatların aparıldığı vaxt). Məcəllənin 166.1-ci maddəsinin ikinci cümləsi və 166.1.1-ci maddəsinə əsasən, “... *Bu Məcəllənin 166.1.1-ci və 166.1.2-ci maddələrində göstərilən müddətlərdən sonrakı 5 gün ərzində ƏDV-nin elektron vergi hesab-fakturası verilmirsə, vergi tutulan əməliyyat aşağıdakı vaxtlarda aparılmış sayılır: 166.1.1. **Malların təqdim edilməsindən, işlərin görülməsindən və xidmətlərin göstərilməsindən** ödəmə 30 gün müddətində həyata keçirildikdə ödəmənin həyata keçirildiyi vaxtda, 30 gündən sonra həyata keçirildikdə isə malların göndərildiyi və ya təqdim edildiyi, işlərin görüldüyü və xidmətlərin göstərildiyi vaxtda*”.

Vergi Məcəlləsinin 166.1.1-ci maddəsinin bu müddəalarında ƏDV tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxt malların təqdim edildiyi, işlərin görüldüyü və xidmətlərin göstərildiyi vaxt əsasında müəyyən edilir. ƏDV ödəyicisinin bu əməliyyatları vergitutma obyektinə hesab olunur. Məcəllənin 159.1-ci maddəsinə görə (Maddə 159. Vergitutma obyektinə), “159.1. **Malların təqdim edilməsi, işlərin görülməsi, xidmətlərin göstərilməsi, Azərbaycan Respublikası ərazisində istehsal olunan kənd təsərrüfatı məhsullarının pərakəndə satışı zamanı tətbiq edilən ticarət əlavəsi və vergi tutulan idxal vergitutma obyektidir**”. Bu səbəbdən ilk növbədə Vergi Məcəlləsinin 166.1.1-ci maddəsində “malların göndərildiyi və ya təqdim edildiyi”, “işlərin görüldüyü” və “xidmətlərin göstərildiyi vaxt” ifadələri ilə hansı tarixin nəzərdə tutulduğunu aydınlaşdırmaq lazımdır.

Vergi Məcəlləsinin 13.2.10-cu maddəsinə əsasən (Maddə 13. Bu Məcəllədə istifadə edilən əsas anlayışlar), malların təqdim edilməsi dedikdə mallar üzərində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsi nəzərdə tutulur (“13.2.10. **Malların təqdim edilməsi - mallar üzərində mülkiyyət hüququnun başqasına verilməsi, o cümlədən, lakin bunlarla məhdudlaşdırılmayan, malların satışı, mübadiləsi, hədiyyə verilməsi, natura şəklində əmək haqqı ödənilməsi və natura şəklində digər ödəmələr, həmçinin girov qoyulmuş mallar üzrə mülkiyyət hüququnun girov saxlayana və ya digər şəxsə keçməsi**”). Bu müddəanın məzmunundan belə nəticəyə gəlmək olur ki, malların təqdim edildiyi vaxt onların üzərində mövcud olan mülkiyyət hüququnun başqasına keçdiyi vaxt hesab

olunmalıdır.

Malların təqdim edilməsi anlayışından fərqli olaraq, “işlərin görülməsi” və “xidmətlərin göstərilməsi” anlayışları Vergi Məcəlləsində müəyyən edilməmişdir. Belə olduqda ƏDV məqsədləri üçün işlərin görüldüyü və xidmətlərin göstərildiyi vaxt, xüsusən də onların bir neçə təqvim ayını əhatə etdiyi halda hansı tarix hesab olunmalıdır?

İş və xidmət malların təqdim edilməsi sayılmayan, nəticələri maddi ifadə kəsb edən fəaliyyətdir (“13.2.11. Xidmət (iş) - malların təqdim edilməsi sayılmayan, nəticələri maddi ifadə kəsb edən fəaliyyət”). Podrat münasibətlərində realizə edilən obyekt işin nəticələridir: podratçı sifarişçiyə “icra prosesini” deyil, icra prosesinin yekununda əldə olunan “nəticələri” satır. İşin icrası isə həmin nəticənin əldə olunmasına yönəlmiş bir prosesdir. Bu səbəbdən podrat münasibətlərində podratçının muzd tələb etmək hüququ onun işin nəticələri üzərindəki mülki hüquqlarının sifarişçiyə keçməsi, yəni özgəninkiləşdirilməsi anında əmələ gəlir. Podratın nəticələrinin özgəninkiləşdirilməsi isə tərəflərin bu barədə öz iradələrini ifadə etməsi yolu ilə həyata keçirilir: podratçı işin nəticələrini sifarişçiyə təqdim etdiyini, sifarişçi isə həmin nəticələri qəbul etdiyini ifadə etmiş olmalıdırlar. Təsvir olunan əqd Mülki Məcəllənin 770-ci maddəsində (Maddə 770. Yerinə yetirilmiş işin qəbul edilməsi) aşağıdakı məzmununda şərtləndirilmişdir: “Əgər müqaviləyə görə və ya işin xarakterinə əsasən iş qəbul edilmədirsə, sifarişçi yerinə yetirilmiş işi qəbul etməyə borcludur. **İşi qəbul etdikdə sifarişçi muzd ödəməlidir**”.

İzah olunanlar belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, podrat münasibətlərində işin nəticələri sifarişçi tərəfindən qəbul edildikdə, həmin nəticələrin özgəninkiləşdirilməsi ilə bağlı olan əqd baş tutmuş hesab olunur. Əqdin baş tutması isə öz növbəsində ƏDV ödəyici olan podratçı üçün müəyyən hüquqi nəticələr doğurur: belə ki, podratçı güzəştə getdiyi hüquq müqabilində yeni hüquq – muzd tələb etmək hüququnu əldə etmiş olur. Vergitutma obyektini məhz podratçının əldə etdiyi, konkret maddi dəyərə malik olan bu yeni hüquqdur. Vergi Məcəlləsinin 12.3-cü maddəsinə nəzərə saldıqda aydın olur ki, “12.3. Vergitutma obyektini gəlir, mənfəət, əmlak, torpaq, faydalı qazıntılar, **təqdim edilmiş malların (işin, xidmətin) dəyəri, ticarət əlavəsi və ya bu Məcəllə ilə müəyyənləşdirilən digər vergitutma obyektləridir**”. ƏDV məqsədləri üçün vergi tutulan əməliyyatın dəyərini vergi ödəyicisinin müştəridən və ya hər hansı digər şəxsdən aldığı, yaxud almağa hüququ olduğu haqqın ƏDV nəzərə alınmadan məbləği təşkil edir (Maddə 161. Vergi tutulan əməliyyatın dəyəri: “161.1. Vergi tutulan əməliyyatın dəyəri vergi ödəyicisinin müştəridən və ya hər hansı digər şəxsdən **aldığı, yaxud almağa hüququ olduğu haqqın ƏDV nəzərə alınmadan məbləği (yol vergisi istisna olmaqla, digər vergilər, rüsumlar və ya başqa yığımlar da daxil olmaqla) əsasında müəyyən edilir**”).

Göründüyü kimi, vergi şəklində özgəninkiləşdirilən pul vəsaiti üzərində vergi ödəyicisinin mülkiyyət hüququnun yaranması vergitutmanın əsas şərtlərindən biri kimi müəyyən edilmişdir. Digər sözlə, vergi ödəyicisinin vergi öhdəliyi onun maddi əmlak hüquqlarının əldə etməsi faktından asılıdır. Ümumiyyətlə, bu asılılıq verginin mahiyyətindən irəli gəlir. Qanunverici vergi anlayışını təsbit edərkən, onun maddi əmlak hüquqlarının mövcudluğundan asılılığını aşağıdakı məzmununda ifadə etmişdir (Maddə 11. Vergi anlayışı): “Vergi - dövlətin və bələdiyyələrin fəaliyyətinin maliyyə təminatı məqsədi ilə vergi ödəyicilərinin **mülkiyyətində olan pul vəsaitlərinin özgəninkiləşdirilməsi şəklində dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə köçürülən məcburi, fərdi, əvəzsiz ödənişdir**”.

Yuxarıda təsvir olunan nəticələr işin sifarişçi tərəfindən qəbul edildiyi hallara şamil olunur. Lakin sifarişçinin qəbul etmək vəzifəsi qanunla və müqavilə ilə nəzərdə tutulan şərtlərin mövcudluğundan asılıdır. O şərtlər təmin olunmadıqda, sifarişçi işi qəbul etməkdən imtina etmək hüququna malikdir. Qeyd olunan halı nəzərdən keçirmək üçün Mülki Məcəllənin müddəalarına təkrar müraciət etmək lazımdır. Məcəllənin “20. Müqavilə hüququ”, “22. Öhdəliklərin icra edilməməsi”, “23. Öhdəliklərin icra edilməməsi üçün məsuliyyət”, “39. Podrat” adlı fəsillərinə nəzər saldıqda məlum olur ki, sifarişçi podratçının təqsirindən irəli gələn bir çox hallarda, o cümlədən müqavilədə nəzərdə tutulmuş hallarda işi qəbul etməkdən imtina edə bilər. “Podrat” fəslində sifarişçinin işi qəbul etməkdən imtina etməsinə əsas ola biləcək bir sıra hallar, o cümlədən podratçının təqsirli hərəkətləri (hərəkətsizliyi) nəticəsində baş verən və ya həmin hərəkətlərlə

bağlı olan səbəb (maddə 759.2), podratın nəticəsinin qüsurlu, üçüncü şəxslərin hüquqlarından və ya iddialarından azad olmaması (maddə 762.1), podratın nəticəsinin şərtləşdirilmiş keyfiyyətə və/yaxud kəmiyyətə uyğun gəlməməsi (maddə 762.2-762.3), müəyyənləşdirilmiş müddət ərzində qüsurun aradan qaldırılmaması (maddə 765), görülmüş işin nəticəsinin sifarişçiyə təhvil verilənədək təsadüfən məhv olması və ya zədələnməsi (maddə 772.1) kimi hallar nəzərdə tutulmuşdur. Bu cür hallarda görülmüş işin nəticələrinin dəyərini müəyyən etmək mümkün deyilsə, sifarişçinin podratçıya razılaşıdırılmış muzdu ödəmək öhdəliyi, podratçının isə sifarişçidən həmin muzdu tələb etmək hüququ yaranmır. İcranın nəticələri üzərində sifarişçinin hər hansı hüququ yaranmamışdırsa, podratçının isə bunun müqabilində ondan haqq (muzd) tələb etmək hüququ əmələ gəlməmişdirsə, həmin işin nəticələri üzərindəki mülki hüquqlar özgəninkiləşdirilmiş sayıla bilməz.

Təhlil olunan müddəalardan görünür ki, mülki qanunvericilikdə podratçının sifarişçidən muzd (haqq) tələb etmək hüququ işin nəticələrinin sifarişçi tərəfindən qəbul edilməsi ilə şərtləndirilmişdir. Bu baxımdan əgər vergi ödəyicisi olan podratçı öz müştərisindən muzd almamışdırsa və ya onun muzdu tələb etmək hüququ yaranmamışdırsa, yaxud görülmüş işlərin dəyəri tərəflər arasında qabaqcadan müəyyənləşdirilməmişdirsə, vergi tutulan əməliyyat aparılmış yaxud vergi öhdəliyi yaranmış sayıla bilməz.

Beləliklə, podrat münasibətlərində ƏDV üzrə vergitutma obyektinin yaranması üçün aşağıda sadalanan bütün şərtlərin mövcud olması zəruridir:

- podratın nəticələrinin mövcudluğu;
- podratın nəticələrinin maddi dəyərə malik olması;
- podratın nəticələrinin təqdim edilməsi ilə bağlı podratçının iradə ifadəsi;
- podratın nəticələrinin qəbul edilməsi ilə bağlı sifarişçinin iradə ifadəsi.

Yuxarıda izah olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olur ki, Vergi Məcəlləsinin 166.1.1-ci maddəsində istifadə olunmuş “işlərin görüldüyü vaxt”, “xidmətlərin göstərildiyi vaxt” ifadələrini həmin işlərin və xidmətlərin icrası prosesinin sonuncu günü kimi yaxud həmin tarixin təsadüf etdiyi təqvim ayını ƏDV tutulan əməliyyatın aparıldığı vaxt kimi təfsir və tətbiq etmək yanlış olardı. Şərh edilən fellər işin icrası prosesini deyil, onun konkret maddi dəyərə malik olan, tamamlanmış nəticələri üzərində mülkiyyət hüququnun özgəninkiləşdirilməsi əqdini nəzərdə tutur. Buna müvafiq olaraq, həmin maddədə “işlərin görüldüyü vaxt” dedikdə konkret hüquqi faktın baş verdiyi tarix nəzərdə tutulur. Hüquqi faktın baş verdiyi tarix – işlərin nəticələri üzərində mülki hüquqların vergi ödəyicisindən onun müştərisinə keçdiyi tarix, yəni tərəflərin iradəsini əks etdirən təhvil-qəbul əqdinin tarixidir. ƏDV üzrə vergitutma obyektinə də məhz bu halda yaranır. Vergi Məcəlləsinin 166.1.1-ci maddəsində şərtləndirilmiş 30 günlük müddətlər də məhz vergitutma obyektinin yarandığı tarixdən hesablanmalıdır.

Hazırkı məqalədə müvafiq hüquq normasının fərqi, qeyri-rəsmi şərh verilmişdir. Məqalənin mətni hər hansı hüquqi nəticə doğurmur.

Faiq Kazımov

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

**VALIDEYNLİK HÜQUQLARINDAN MƏHRUMETMƏ HALLARI,
QAYDASI VƏ MƏHRUMETMƏNİN HÜQUQİ NƏTİCƏLƏRİ
NƏLƏRDİR?**

Ümumiyyətlə qeyd edim ki, valideynlər öz uşaqları barəsində bərabər hüquq və vəzifələrə malikdirlər. Onlar uşaqlarının hüquq və qanunla qorunan mənafelərinin müdafiə edilməsi üçün öhdəlik daşıyırlar. Buna görə də, valideynlik hüquqları uşaqların mənafeyinə zidd həyata keçirilə bilməz. Valideynlik hüquqlarını həyata keçirərkən valideynlər uşaqların mənəvi inkişafına, fiziki və psixi sağlamlığına xələl yetirməməlidirlər. Qanunvericiliyə əsasən, valideynlər uşaqlarının tərbiyəsində onların istismarına, təhqir edilməsinə, mənəviyyatının alçaldılmasına, qəddarlığa, kobudluğa və biganəliyə yol vermə bilməzlər. Qeyd edim ki, valideynlik hüquqları həyata keçirilən zaman uşaqların hüquq və mənafelərinə ziyan vuran valideynlər qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada məsuliyyət daşıyırlar. Bu məsuliyyət tədbirlərindən biri valideynlərin valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsidir.

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə Azərbaycan Respublikası **Ailə Məcəlləsinin 64-cü maddəsi** ilə tənzimlənir. Ailə Məcəlləsinin sözügedən maddəsində valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüquqlarından hansı hallarda məhrum edilə bilmələri öz əksini tapıb. Belə ki, valideynlər (onlardan biri) valideynlik hüquqlarından aşağıdakı hallarda məhrum edilə bilirlər:

1. öz valideynlik vəzifələrini yerinə yetirmədikdə;
2. alimenti qəsdən ödəmədikdə;
3. heç bir üzürlü səbəb olmadan uşağı doğum evindən və yaxud hər hansı müalicə, tərbiyə və digər analoji müəssisələrdən götürməkdən imtina etdikdə;
4. valideynlik hüquqlarından sui-istifadə etdikdə;
5. uşaqlara qarşı məişət zorakılığı ilə bağlı hərəkətlər törətdikdə;
6. xroniki alkoqol və narkomaniya xəstəsidirsə;
7. uşaqların və ya ərinin (arvadının) sağlamlığına və ya həyatına qarşı qəsdən edilmiş cinayət törətdikdə.

Göründüyü kimi, yuxarıda qeyd olunan hallardan biri və ya bir neçəsi mövcud odduqda valideynlər (onlardan biri) valideynlik hüquqlarından məhrum edilə bilirlər. **Bu zaman belə bir sual yaranır ki, valideynlik hüquqlarından məhrumetmə hansı qaydada həyata keçirilməli və belə işlərə necə baxılmalıdır?**

Suala cavab olaraq bildirim ki, valideynlik hüquqlarından məhrumetmə yalnız məhkəmə qaydasında həll edilə bilər. Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə işlərinə məhkəmə valideynlərdən (və ya onları əvəz edən şəxslərdən) birinin ərizəsinə, habelə yetkinlik yaşına çatmayan şəxslərin hüquqlarını müdafiə edən orqanın müraciətinə əsasən onların iştirakı ilə baxır. Məhkəmə valideynlik hüquqlarından məhrumetmə işinə baxarkən valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərdən (onlardan birindən) uşağa aliment tutulması məsələsini də həll edir.

edir.

Qeyd edim ki, valideynlik hüquqlarından məhrumetmə işinə baxarkən məhkəmə valideynin hərəkətində cinayət əməli olduğunu aşkar edərsə, bu barədə prokurora məlumat verməlidir.

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə işinə dair iddiaya baxan zaman məhkəmə **Ailə Məcəlləsinin 64-cü maddəsində** müəyyən edilmiş valideynlik hüquqlarından məhrumetmə hallarından birini və ya bir neçəsini müəyyən etdikdə valideynlik hüquqlarından məhrumetmə haqqında qətnamə çıxarır. Bildirim ki, işə baxan məhkəmə sözügedən qətnamə qanuni qüvvəyə mindikdən sonra 3 gündən gec olmayaraq həmin qətnamədən çıxarışı müvafiq icra hakimiyyəti orqanına göndərməlidir.

Valideynlik hüquqlarından məhrumetmə bu hüquqlardan məhrum edilmiş valideynlər üçün hansı hüquqi nəticələrə səbəb olur?

Bildirim ki, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər uşağa münasibətdə həmin uşaqla qohumluq faktına əsaslanan bütün hüquqlarını itirirlər. Bundan əlavə, həmin valideynlər uşaqdan hər hansı təminat almaq, habelə uşaqlar üçün təyin edilmiş dövlət müavinəti almaq və eləcə də imtiyazlardan istifadə etmək hüququnu da itirmiş olurlar. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər uşaqlarını saxlamağı təmin etmək kimi vəzifələrindən azad edilə bilməzlər. Bu o deməkdir ki, valideynlik hüquqlarından məhkəmə qaydasında məhrum edilmiş valideynlər (onlardan biri) bu hüquqdan məhrumetməyə əsaslanaraq uşaqlarına aliment ödəməkdən imtina edə bilməzlər.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlər (onlardan biri) ilə uşaqların birgə yaşamaq məsələləri məhkəmə tərəfindən Azərbaycan Respublikasının mənzil qanunvericiliyinə əsasən həll edilir.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərin (onlardan birinin) uşaqları hansı hüquqlara malikdirlər?

Ailə Məcəlləsinin 66.4-cü maddəsinə əsasən, valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərin (onlardan birinin) uşaqları mənzilə xüsusi mülkiyyət hüququna və ya ondan istifadə hüququna, uşağın valideynlərlə və başqa qohumlarla qohumluq faktına əsaslanan əmlak hüquqlarına, o cümlədən vərəsəlik hüququna malikdir.

Əgər uşağın digər valideynə verilməsi mümkün deyilsə və ya məhkəmədə işə baxılan zaman valideynlərin hər ikisi valideynlik hüquqlarından məhrum edilərsə, uşaq müvafiq icra hakimiyyəti orqanının himayəsinə verilə bilər. Uşağın övladlığa götürülməsi isə valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüquqlarından məhrum edilməsi haqqında məhkəmənin qətnaməsindən 6 ay müddət keçəndən sonra mümkündür.

Valideynlik hüquqlarından məhrum edilmiş valideynlərin (onlardan birinin) bu hüquqları hansı halda və hansı qaydada bərpa edilə bilər?

Ailə Məcəlləsinin 67.1-ci maddəsinin tələbinə əsasən, valideynlik hüquqları o halda bərpa edilə bilər ki, valideynlərin (onlardan birinin) həyat tərzi, əxlaqı və uşağın tərbiyəsinə münasibətləri dəyişsin. Təbii ki, burada uşağa münasibətdə yalnız müsbət dəyişikliklərdən söhbət gedə bilər. Bildirim ki, valideynlik hüquqlarının bərpası bu hüquqlardan məhrum edilmiş valideynlərin (onlardan birinin) ərizəsinə əsasən yalnız məhkəmə qaydasında həll edilə bilər və belə işə məhkəmədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının iştirakı ilə baxılır. Məhkəmə valideynlik hüquqlarının bərpası işinə baxan zaman belə bərpanın uşağın mənafeyinə zidd olacağı qənaətinə gələrsə, valideynlərin (onlardan birinin) valideynlik hüquqlarının bərpası iddiasını uşağın rəyini nəzərə almaqla rədd edə bilər. Onu da bildirim ki, əgər uşaq 10 yaşına çatıbsa, yalnız onun razılığı ilə valideynlik hüquqları məhkəmə tərəfindən bərpa edilə bilər. Lakin uşaq övladlığa götürülmüşsə və bu övladlığa götürmə ləğv edilməmişsə, valideynlik hüquqları bərpa edilə bilməz.

Elşad Rəhimov

Vəkillər Kollegiyasının üzvü

SPİRTLİ İÇKİLƏR VƏ CİNAYƏT

Yer üzərində hər gün minlərlə cinayət hadisəsi, eləcə də digər qanun pozuntuları baş verir ki, bunların da böyük əksəriyyətinin səbəbi alkoqoldur. İstər həyat təcrübəmdən, istərsə də hüquqşünas olaraq işlədiyim məhkəmə və vəkillik təcrübəsindən gördüm ki, insanlar tərəfindən qəbul edilən alkoqollu içkilər bir çox hallarda onların həyatını, azadlığını, xoşbəxtliyini və sağlamlığını əlindən alır.

Məqsədim alkoqolun cəmiyyətdə törədilən minlərlə cinayətlərin və digər qanun pozuntularının səbəbi olmasını insanlara izah etmək, onları mümkün qədər alkoqoldan, nəticədə bir o qədər də cinayətlərdən uzaq tutmaqdır.

Alkoqol haqqında ümumi məlumat

Alkoqol və alkoqol istifadəsi alışqanlıqı insanlığın özü qədər qədimdir. Dünyamızın alkoqol tarixi araşdırılarkən insan - alkoqol əlaqəsinin təxminən 7-8 min il əvvəl yarandığı məlum olur. İnsanlar ilk əvvəl təbii fermentasiyaya uğrayan bitki və meyvələrin içərisindəki maddəni zövq verici içki olaraq qəbul etmiş, sonralar isə bu maddənin, yəni alkoqolun əldə edilməsi üsullarını öyrənərək ondan istifadəni daha da genişləndirmişlər.

Alkoqola aid ilk yazılı məlumatlara eramızdan əvvəl 2-ci minillikdə Misir papiruslarında rast gəlinir. Burada bu maddənin insan davranışına və onun səhhətinə necə pis təsir etdiyi qeyd edilmişdir.

Papirusda yazılmış həmin sözlər bunlardır:

"İçki içərək özünü pis vəziyyətə salma! çünki ağızından çıxanları qulaqların eşitməyəcək, söylədiklərini heç kim başa düşməyəcək, sözlərin başqasının ağızında fərqli söz-söhbətə səbəb olacaq, əlin-ayağın tutmayacaq, sənə heç kim kömək əlini uzatmayacaq, atın bu sərxoşu bayıra deyəcəklər".

Günümüzdən təxminən dörd min il əvvəl Misir papiruslarında yazılmış bu ifadələr alkoqolun insanlara necə fiziki və psixi təsir göstərməsindən açıq şəkildə bəhs edir.

Eramızdan əvvəl 2-ci minillikdə yazılmış Hammurapi Qanunlarında da alkoqol ticarətindən söz edilmişdir. Belə ki, Babil kralı Hammurapi şərəbin əldə edilməsi, satılması və içilməsi haqqında xüsusi qaydalar müəyyən edərək, bu maddənin mütləq şəkildə möhkəm qoruma altında saxlanılmasına dair göstəriş vermişdir. Çünki alkoqol bütün dövrlərdə pisləklərin əsas səbəbkarı olmuş, o olan yerdə sakitlik və rahatlıq olmamış, onun üzündən neçə-neçə ailələr dağılmışdır. Bir sıra sosial tədqiqatçıların fikrincə alkoqol insanlığın başına gələn ən böyük bəlalardan biridir. Qədim Yunanıstanda içki tanrısının olması tarixdən bizə məlumdur. Qədim Roma və Yunan dövrlərində "üzüm" və "şərab" müqəddəs sayılmış, "Bacchus" və "Dionisos" içki və şərab tanrısı kimi qəbul edilərək cəmiyyətdə böyük nüfuz qazanmışdır. Bu mifoloji inancda tanrı Dionisosun hər bir canlıni ələ ala bilən gücdə olması insanlar tərəfindən qəbul edilmişdir.

Müqəddəs kitablarda alkoqol qadağalarının olmasına baxmayaraq yer üzərində olan qədim dinlərin bir çoxu şərabdan istifadəni müdafiə edərək onu əvəz edilməz və müqəddəs bir maddə hesab etmişlər. Bu inanc şəkli daha sonralar Xristian dinində davam etdirilmiş və şərabı içkilər

arasında xüsusi yer verilmişdir. Musəvilik hətta bu tarixi adətə sadıq qalaraq içki içilməsini dini adət kimi davam etdirsə də, sərxoşluq bu dində də yaxşı qarşılammamış, sərxoşlara cəmiyyətdə yer verilməmişdir.

Lakin dünya statistikasında bu gün də ən çox alkoqol qəbulu faktının musəvi cəmiyyətlərində olduğu təsdiq edilir.

Müsəlmanların dini olan İslam dini yaranışdan alkoqola qarşı çıxmaqla insanlara bu maddənin qəbulunu qəti qadağan etmişdir. İslamda hətta alkoqol qəbulunun böyük və bağışlanılmaz bir günah olması aşkar şəkildə bəyan edilir.

İslam dininin müqəddəs kitabı olan "Qurani-Kərim" in əl-Bəqərə surəsinin 219-cu ayəsində deyilir:

- *"Səndən sərxoşedici (içki) və qumar barəsində soruşurlar, de: "İkisində də həm böyük günah, həm də insanlar üçün mənfəət vardır. Amma günahları mənfəətlərindən daha böyükdür".*

Nisa surəsi 43-cü ayə:

- *"Ey iman gətirənlər! sərxoşkən nə dediyinizi anlayana qədər və (cinsi əlaqədən sonra) natəmiz olduğunuz halda, (yolda olan istisna olmaqla) qüsl edənədək namaza yaxınlaşmayın".*

Maidə surəsi 90-cı ayə:

- *"Ey iman gətirənlər! şərab da (içki də), qumar da, bütələr də, fal oxları da şeytan əməlidən olan çirkin bir şeydir. Bunlardan çəkinin ki, bəlkə nicat tapasınız!".*

Göründüyü kimi islam dinində alkoqolun insan biologiyasına və birgə yaşayış qaydalarına ziyan verdiyi xüsusi ilə qeyd edilir.

Müasir biokimya və farmakologiyanın formalaşdığı dövrə qədər müxtəlif maddələrin əldə edilməsi ilə kimyaçılar məşğul olurdu ki, belə maddələrdən biri də alkoqol idi. Lakin etil spirtini təmiz halda 6-7-ci əsrlərdə ərəblər əldə edərək ona "alkoqol" adı vermişlər (ərəb dilində "al-kuhl" zərif poroşok deməkdir). Belə ki, onlar ilk dəfə olaraq alkoqolun alınması və təmizlənməsi qaydasını distillə üsulu ilə (qızdırmaq və ya qaynatmaqla maddələri tərkib hissələrinə ayırmaq) həyata keçirmiş, bu yolla alınan spirtə isə "çaxır spirt" adı verilmişdir. İnanca görə o dövrdə bütün uçucu maddələrə "spirt"lər, başqa sözlə isə "ruh" deyilirdi (*Spiritus Vini*-çaxırın ruhu ifadəsi də buradan əmələ gəlir). Başqa bir mənbəyə görə həmin dövrdə insanlar alkoqolu həm də qüvvətli dərman maddəsi kimi qəbul etmiş və ona hətta "*Aqua vitae*" (həyat suyu) adı vermişlər.

Tünd içkilərin alınmasının bir neçə üsulunu işləyib hazırlayan İspan ilahiyatçı, yazıçı və kimyaçı Raymond Lulliy alkoqolu qocalar üçün onlara "gəncliyi qaytaran vasitə" adlandıraraq ona "*consolita ultima corporis humani*" yəni, "insan bədəninin sonuncu təsəllisi" adını vermişdir.

Spirtli içkilərin beyinə "dumanlandırıcı" təsiri insanlara bizim eradan 3-4 min il əvvəldən məlum idi. Qədim Misir, Yunan, Mesopotomiya və Roma mənbələrində yazılır ki, alkoqoldan tibbdə bəzi xəstəliklərin müalicəsində istifadə olunmuş və o, hətta həkim kağızlarında belə yazılmışdır.

Bütün bunlara baxmayaraq, alkoqolun təkrarı və uzun müddətli qəbulu nəticəsində ona öyrəşmə, ondan psixi və fiziki asılılıq halları meydana çıxır ki, bu da sonda xroniki zəhərlənmə, alkoqolizm kimi ağır və müalicəsi gecikmiş patologiya ilə nəticələnir.

Alkoqol və cəmiyyət

"Alkoqolizm" termini ilk dəfə 1849-cu ildə İsveçrəli həkim Magnus Huss tərəfindən təklif olunmuşdur. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına görə dünyasını dəyişən hər üç adamdan biri alkoqolizmin qurbanıdır. Alkoqolizmdə ən çox rast gəlinən hallardan biri isə şəxsiyyətin deqradasiyasıdır. Bu hal insanda özünü tədrisən pisləşmə, dəyərlərə biganəlik, cırlaşma, mənəvi dəyərlərin tənəzzülü və geriləməsi kimi təzahür etdirir. Ona görə də sivilizasiyalı insan cəmiyyətinin bütün dövrlərində alkoqola qarşı ciddi mübarizələr aparılmış və insanlar spirtli içkilərin mütəmadi qəbulundan maksimum dərəcədə çəkindirilmişdir.

Lakin təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, müxtəlif dövrlərdə hətta dövlətlər tərəfindən qoyulan qadağalar belə heç də həmişə arzu olunan nəticələri verməyib. Məsələn, Rus çarı I Pyotr spirtli içkilərin qəbulunu qadağan edən məşhur fərmanı qüvvədə olduğu dövrdə əksinə Rusiyada alkoqoldan istifadə təxminən beş dəfə artmışdır. Amerika Konqresinin 1919-cu ildə qəbul etdiyi və

1920-ci ilin yanvar ayından qüvvəyə minmiş eyni məqsədli fərmanı da gözlənilən nəticəni vermədiyi üçün 1933-cü ilin dekabr ayında ləğv edilmişdir. Anoloji hal keçmiş Sovetlər İttifaqı Mərkəzi Komitəsinin spirtli içkilərin istehsalı və satışına qadağa qoyduğu 14 iyun 1985-ci il tarixli qərarından sonra da müşahidə edilmişdir. Belə ki, həmin qərar dövlət büdcəsinə həmin dövrün pulu ilə təxminən 50 milyard manat ziyan vursa da, cəmi 2 il sonra, yəni 1987-ci ildə vətəndaşlar arasında ümumi xəstələnmə hallarının əhəmiyyətli dərəcədə azalması və orta ömür müddətinin xeyli dərəcədə uzanmasına səbəb olmaqla, təqribən 700 minə yaxın insanı ölümün pəncəsindən xilas etmişdir.

Bütün bunlara baxmayaraq həmin dövrdə qeyri-leqal yollarla hazırlanan spirtli içkilərdən istifadə iki dəfədən çox artmış və hətta tələbatın ödənilməməsi halları baş vermişdir.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, günümüzdə insanların, xüsusi ilə də gənc nəslin həyatında alkoqola verdikləri yer və dəyər getdikcə artmaqdadır. Nəticədə paralel olaraq alkoqolun səbəb olduğu problemlər, cinayətlər və digər bəlalər da artmaqda davam edir.

Alkoqolizm nədir?

Tibbi mənada alkoqolizm, etil spirtinə aludəçiliklə şərtlənən ən geniş yayılmış toksikomaniyadır. İctimai mənada isə alkoqolizm bir sıra davranış, əmək fəaliyyəti və digər pozuntularla müşayiət edilən, qanunsuz əməllərinin törənməsinə şərait yaradan spirtli içkilərdən sui-istifadə nəticəsində formalaşan xəstəlikdir. Bu xəstəlik insanda fiziki və psixi pozuntular yaratmaqla şəxsin sosial nüfuzuna da mənfi təsir göstərir. Xəstəlik ağıl zəifliyi, alkoqol epilepsiyası, bəzən isə alkoqol psixozları ilə nəticələnə bilər. Spirtli içki düşkünləri arasında tez-tez bədbəxt hadisələr baş verir və onların əmək qabiliyyəti getdikcə zəifləyir.

Alkoqol asılılığı

Alkoqol qəbulu hər insana müxtəlif formada təsir edir ki, bu da bir çox amillərdən, yəni yaşdan, bədən quruluşundan, cinsiyyətdən, orqanizmin fiziki və psixi vəziyyətindən aslıdır.

Alkoqolun əsas fizioloji əlamətləri daxili istilik, yüksək əhval ruhiyyə, dərinin (əsasən də üz dərisinin) qızarmasında təzahür olunur. Başqa sözlə alkoqol bizim orqanizmimiz üçün "yad" cismdir. O, zəhərli olmaqla bərabər metabolizmə və bədəndəki maddələr mübadiləsinə əks təsir göstərir. Alkoqolun uzun müddət və sistematik qəbul edilməsi isə alkoqol asılılığına gətirib çıxarır ki, bu da vaxtında müalicə olunmazsa depressyaya, tez-tez xəstələnməyə, vaxtından əvvəl qocalmaya və hətta ölümə belə səbəb ola bilər.

Alkoqolun mütəmadi qəbul edilməsi bədəndə vərdişə səbəb olub orqanizmin zəhərlə mübarizə aparın müəyyən maddələr ifraz etməsinə və nəticədə onun həmin zəhərə öyrəşməsinə səbəb olur. Bu zaman qara ciyər fəal olaraq qanı təmizləyir və qan daim parçalanır. Bir müddət sonra orqanizmin fərdi xüsusiyyətlərindən və qəbul olunan alkoqolun ümumi miqdarından asılı olaraq qara ciyər qanı spirdən təmizləmir. Bu zaman da az miqdarda spirtli içki qəbulu bütün günü qanda qalaraq beyində yüngül bihüşedici təsir yaradır.

Alkoqoldan asılılıq insanda tədricən formalaşaraq bədəndə immunitet zəifliyi, qara ciyərin serrozu (qara ciyər hüceyrələrinin dağılması, qanı normal olaraq təmizləyə bilməməsi), mədə xorası, əhəmiyyətli dərəcədə çəki itirilməsi, əqli bacarıqların zəifləməsi, yuxusuzluq, ürək zəifliyi, qan təzyiqi problemləri, damarların varikoz genişlənməsi, kişilərdə potensiyanın azalması və yaxud tamamilə olmaması, DNK strukturunun pozulması, gələcək nəsildə anadangəlmə qüsurların yaranması, hamilə qadınlarda uşağın düşməsi, dölün inkişafının ana bətnində pozulması və sair onlarla bu kimi neqativ nəticələrə səbəb olur.

Alkoqolun qanda faiz tərkibi cüzi olduğundan o, xüsusi ölçü vahidi olan "promillə" ölçülür.

Misal: 1,5 promil o deməkdir ki, 1 litr qanda 1,5 mq spirt vardır (və yaxud 1 litr qanda 0,0015 qr).

Alkoqolun qəbulu nəticəsində yaranan psixi pozuntular

Alkoqolun qəbulu nəticəsində yaranan psixi pozuntular iki qrupa bölünür:

1. Spirtli içkilərin bir dəfədən və ya epizodik qəbulu nəticəsində meydana çıxan alkoqol

sərxoşluğunun törətdiyi psixi pozuntular.

2. Uzun müddət, müntəzəm olaraq spirtli içkilərin qəbulu nəticəsində meydana çıxan və xroniki alkoqolizmlə nəticələnən psixi pozuntular.

Alkoqol sərxoşluğu etil spirtinin psixotrop təsiri nəticəsində yaranır. Tibbdə isə bunun əmələ gəlməsi və əlamətlərin inkişafı bir çox amillərdən, o cümlədən alkoqolun nazik bağırsaqdan sorulma sürətindən, yəni onun mədədən evakuasiyası tezliyindən asılıdır. Mədədə olan qidanın miqdarı və tərkibi spirtin sorulmasını ləngidir. Alkoqolun tündlüyü, müxtəlif dərman maddələrinin (barbituratlar, analgetiklər, neyroleptiklər və s.) qəbulu alkoqolun sorulma sürətinə və onun toksikliyinə təsir göstərir. Ümumi və psixi yorğunluq, müxtəlif somatik xəstəliklər, mərkəzi sinir sisteminin orqanik patologiyası bu prosesdə fəal iştirak edir. Ona görə də spirtli içkilərə adətən qocalar, uşaqlar və qadınlar daha həssas olurlar.

Sərxoşluğun dərəcəsi qanda alkoqolun konsentrasiyası və bədən çəkisinə nisbəti "Vidmark formulası" ($A = PXCXR$. A- alkoqolun miqdarı; P-fərdin çəkisi; C-qanda alkoqolun konsentrasiyası, R-əmsal kişilər üçün 0,68, qadınlar üçün 0,59) ilə ölçülür. Lakin bu göstərici təqribi xarakter daşıyır. Klinik təcrübələrdə alkoqol intoksikasiyası *yüngül, orta və ağır* dərəcələrə bölünmüşdür.

Sərxoşluğun *ilkin* (yüngül) mərhələsində əhvalın yüksəlməsi, sərbəstlik, bütün bədəni bürüyən xoş istilik duyğusunun təsiri altında məstolma, rahatlıq hissi yaranır. Orqanizmin keçirdiyi belə bir hal insanı məmnunluğa və cəsarətli olmağa sövq edir. Belə şəxslər yad adamlarla asanlıqla tanışlıq yaradır, zarafatçı, şən və çox danışan olurlar. İçkinin miqdarı azdırsa mədə şirəsi ifrazının güclənməsi nəticəsində iştaha artır və yeməkdən xüsusi ləzzət alınır. Qeyd edilənlərlə yanaşı tənəffüsün dərinləşməsi, nəbz sürətlənməsi, damarların genişlənməsi nəticəsində dərinin, dodaqların və gözlərin qızarması müşahidə edilməklə, bir çox hallarda cinsi meylin güclənməsi halı baş verir. Bunlarla yanaşı sərxoşluğun ilk mərhələsindən başlayaraq hərəkətlərin qeyri-dəqiqliyi, özünə və ətrafdakılara qarşı tənqidi münasibətin zəifləməsi halları baş verir. Bu zaman qanda alkoqolun miqdarı 1 promilə qədər olur.

Orta dərəcəli kəskin alkoqol qəbulu zamanı bədən müvazinətinin, koordinasiyanın pozulması halı baş verir. Bu zaman xoş əhvali-ruhiyyə, qıcığa qarşı həssaslığın artması, mənasız yerə əsəbiləşmək, hiddətlənmək, qaş-qabaqlı olmaq, çoxları ilə razılaşmadıqları üçün dərhal mübahisəyə girmək kimi hallar müşahidə olunur. Nəticədə şəxsin nitqi dəyişir, sözlər anlaşılmaz, qeyri-səlis tələffüz olunur. Sözlər və cümlələr lüzumsuz təkrarlanaraq onların arasında əlaqə pozulur. Bu zaman qanda alkoqolun miqdarı 3-4 promil təşkil edir. Sərxoşluğun bu mərhələsi qurtardıqdan sonra ümumi zəiflik, süstlük, əzginlik, başağrıları, ağızda xoşagəlməz hissiyat, susuzluq, qıcığa qarşı həssaslığın artması kimi əlamətlər meydana çıxır.

Yüngül və orta dərəcəli sərxoşluq zamanı baş vermiş hadisələr, keçirilən hisslər və davranış pozuntularının şəxsin yadında qalması mümkündür.

Ağır dərəcəli alkoqol sərxoşluğunda isə düşüncənin keyləşməsindən, bədənin komaya girməsi hallarınadək ağırlaşmalar mümkündür. Bununla yanaşı reflekslərin itməsi, tənəffüsün və ürək fəaliyyətinin pozuntuları, qeyri-ixtiyari sidik ifrazı, epilepsiyaya bənzər cəngolma tumaları baş verə bilər. Ağır dərəcəli sərxoşluq tam amneziyaya (yaddaş pozulmasına) səbəb ola bilər.

Mütəxəssislər sərxoş adamın qanında, sidiyində, mədə möhtəviyyatında və nəfəsində alkoqolun miqdarını dəqiq təyin etmək üçün "qazoxromatoqrafiya" və "spektroqramma" metodundan istifadə edirlər.

Qadın alkoqolizmi

Cəmiyyətdə alkoqoldan asılı olan qadınlara nadir hallarda rast gəlinərsə də, bu onların olmaması demək deyil. Qadın kişidən fərqli olaraq adətən spirtli içkilərə meyliyini mümkün qədər ətrafındakı insanlardan gizlətməyə çalışır. O, hətta ailə üzvləri ilə bu problemini bölüşməkdən çəkinir və ehtiyat edir. Çünki istənilən halda o, qınaq obyektinə olacaq və heç bir halda cəmiyyət onu yaxşı qarşılamayacaqdır. Ona görə də qadının alkoqol asılılığının müalicəsini açıq şəkildə başlamaq asan deyildir.

Əgər kişi bu yola düşübsə ətrafdakı insanlar onu sərxoş vəziyyətindən çıxartmaq üçün aparılan

tədbirlərə anlayışla yanaşır, ona qohumları və dostları tərəfindən hər cür dəstək göstərilir. Lakin qadına əksər hallarda belə bir dəstək göstərilir. Qadınlar təbiətə depressiv vəziyyətlərə daha çox düşüklərindən özlərinə qapanaraq təsəllini içkidə axtarmalı olurlar.

Qadın alkoqolizmi üçün “tənhalıqda içmək” halı daha səciyyəvi əlamətdir ki, bu amil də problemi daha da çətinləşdirir. Maraqlısı odur ki, çox vaxt alkoqol asılılığından əziyyət çəkən qadınlar, bu asılılıqdan əziyyət çəkən kişilərə nisbətdə həyatlarında bir çox nailiyyətlər əldə etmiş şəxslər ola bilər. Adətən onların evləri, avtomaşınları, perspektivli iş yerləri olur və o, bunların hamısına nail olana kimi illər ötür, onun nə ailəsi, nə də uşağı olmur. Deməli, bu problemlə rastlaşan qadına kömək etməyə heç kimi olmadıqca vəziyyət daha da ağırlaşır. Qadın isə spirtli içkilərin qəbulunu mütəmadiləşdirərək sanki problemlərindən uzaqlaşır, realıq ona artıq o qədər də darıxdırıcı gəlmir. Əksinə içki qəbul etdikcə onun əhval-ruhiyyəsi yaxşılaşır, problemlərini sanki unudur və beləliklə alkoqoldan asılılıq getdikcə möhkəmlənir.

Lakin heç də bu problemlə təkcə hər şey əldə etmiş qadınlar rastlaşmır. Həyatında böyük çətinliklər yaşayan bir qadın da stressdən və depressiyadan belə vəziyyətə düşə bilər. Ən dəhşətli də odur ki, müasir dövrdə alkoqol asılılığından təkcə yaşlı qadınlar deyil, bəzi yeniyetmə qızlar da əziyyət çəkirlər. Onlar adətən rəfiqələri ilə müxtəlif şənliklər təşkil edərək “içməyə” bəhanə axtarırlar, həftəyə bir neçə litr spirtli içki qəbul edərək mütəmadi əyləncə axtarışında olurlar. Gənc yaşlarda isə alkoqol asılılığı daha tez yaranır.

Qədim Roma və Hindistanda ildə elə bir dövr olmuşdur ki, həmin vaxt qadınlar ümumiyyətlə alkoqollu içkilər qəbul edə bilməzdilər.

Alkoqolizm və hüquqpozmalar

Atalar sözüne görə “sərxoş insan üçün dəniz dizə qədərdir”. Yəqin ki, hər birimiz real həyatda bu deyimin düzgün olduğunu təsdiq edən şəxsləri nümunə olaraq görmüşük. Sərxoş insan elə bir hərəkət etməyə cürət edə bilər ki, ayıq vəziyyətdə bunu heç vaxt etməz. Statistika görə şəxsə müxtəlif ağırlıqda bədən xəsarəti yetirilmə, seksual təcavüzkarlıq, zorakılıq, əmlaka zərər vurma və sair bu kimi qanun pozuntuları əksər hallarda məhz spirtli içkilərin qəbulundan sonra törədilir. Sərxoşun belə təcavüzkarlığı hətta onun özünə də yönələ bilər. Belə ki, özünü öldürmə və özünü öldürməyə cəhdlərin də müəyyən faizi sərxoşluğun payına düşür.

Alkoqolun artıq qəbul edilməsi və bununla əlaqədar olan “keflənmə” vəziyyəti baş beyin qabığının tormozlanma fəaliyyətini zəiflədir, emosional dayanıqsızlıq, hisslərin və əhvalın kəskin dəyişməsi halını yaradır. Alkoqollu içkilərin sistemə qəbul edilməsi şəxsiyyətin inkişafının mənəvi və intellektual səviyyəsinə zərərli təsir etməklə yanaşı, antisosial meyillərin, mənfi niyyətlərin yaranmasına, bir çox hallarda da cinayətin törədilməsinə gətirib çıxardır.

Bütün dövrlərdə həm yuxarı yaşlı insanlar, həm də yeniyetmələr tərəfindən törədilən cinayətlərin böyük əksəriyyəti alkoqol sərxoşluğunun məhsuludur. Alkoqol və onun qəbulu nəticəsində yaranan sərxoşluq cinayətin törədilməsi ehtimalının artmasına, cəmiyyətdə hüquqların və birgəyaşayış qaydalarının pozulmasına səbəb olmaqla bərabər insanların əmlakının, sağlamlığının və hətta həyatının itirməsinə gətirib çıxarır. Cinayətkar “ayıldıqda” isə törətdiyi hüquqa zidd əməlin törədilmə səbəblərini izah etməkdə çətinlik çəkir.

Alkoqolun rolu məişət cinayətlərində daha çox gözə çarpandır. Statistika görə məişət zəminində törədilən cinayətlərin 80%-i alkoqol sərxoşluğu vəziyyətində törədilir.

Alkoqolizm həm də psixi xəstəlikdir. O, tədricən insanı məhv edərək onda mənəvi-etik davranış normalarının itməsinə səbəb olur.

Dünya statistikasına nəzərən cinayətlərin böyük əksəriyyəti alkoqoldan sui-istifadəyə meyilli olan şəxslər tərəfindən törədilir. Alkoqol nəyin ki böyük ictimai təhlükə törətməyən və az ağır cinayətlərin törədilməsində, hətta ağır və xüsusi ağır cinayətlərin törədilməsində də böyük rol oynayır. Cinayətlərin törədilmə vəziyyətini təhlil edərkən görürük ki, qətl və zorlama cinayətlərini, eləcə də digər şəxsiyyət və mülkiyyət ələhinə törədilən daha ağır cinayətləri törədən şəxslərin böyük əksəriyyəti cinayət törədərək sərxoş vəziyyətdə olan şəxslər olmuşlar.

Statistikaya əsasən Azərbaycan Respublikasında 2011-ci ildə 131, 2012-ci ildə 121, 2013-cü ildə 119, 2014-cü ildə 71, 2015 ilin ilk beş ayında isə 30 bədbəxt hadisə sərxoş vəziyyətdə olan işçilərdə rast gəlinib.

Azərbaycan Respublikasında son beş ildə yanğından tələf olanların 75 %-i alkoqoldan sui-istifadə edənlər olmuşdur. 2014-cü ildə alkoqol sərxoşluğu vəziyyətində olan şəxslərin təqsiri nəticəsində 474 nəfər (67%) həyatını itirmişdir. 2013-cü ildə sərxoş vəziyyətdə olan şəxslər tərəfindən 19669, 2014-cü ildə isə 18345 cinayət hadisəsi törədilmişdir.

Bayram və ya digər qeyri-iş günlərində isə hüquqpozmaların adi günlərə nisbətən daha çox törədilməsi insanların məhz həmin vaxtlarda daha kütləvi şəkildə spirtli içki qəbul etmələri ilə əlaqədardır.

Tədqiqatçılar spirtli içkilər, narkotik vasitələr və cinayətkarlıq arasında münasibətləri öyrənərək spirtli içkilərin insanın həyatını əsaslı şəkildə dəyişə bildiyini, şəxsin təkcə öz gələcəyini deyil, başqalarının həyatını və gələcəyini də təhlükə qarşısında qoyduğunu sübut etmişlər.

Rəsmi statistikaya əsasən qonşu ölkə olan Rusiya Federasiyasında ildə təxminən 23 min insan alkoqol zəhərlənməsindən, təxminən 75 min insan isə alkoqolla əlaqəli digər xəstəliklərdən həyatını itirir. Alkoqolun səbəb olduğu yol-nəqliyyat hadisələri səbəbi ilə həyatını itirənlərin sayı isə 500 mindən artıqdır. Tədqiqatçıların deməsinə görə hazırda Rusiya Federasiyasında 2 milyondan artıq insan alkoqolizmdən müalicə olunur.

Sovetlər İttifaqının dağılmasından sonra isə birlik dövlətlərində alkoqol qəbulu faktı olduqca artmışdır. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının məlumatına əsasən Rusiyada adam başına düşən alkoqol qəbulu 18 litrə yaxındır. Avropa ölkələrində orta yaş həddi kişilərdə 77 il olduğu halda, Rusiyada bu rəqəm təxminən 60 yaşdır. Həmin şəxslərin də böyük əksəriyyəti təqaüdə belə çıxmadan həyatlarını itirlər.

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının araşdırmasına əsasən aralarında Azərbaycan Respublikasının da olduğu 30 ölkə arasında keçirmiş tədqiqata əsasən dünyada ümumi cinayətlərin 85%-i, təcavüzlərin 50%-i, zor tətbiq etmənin 50%-i, ölümlə nəticələnən yol-nəqliyyat hadisələrinin 65%-i, ailə daxili mübahisə və münaqişələrin 70%-i, sonradan qazanılmış sinir pozuntusu xəstəliklərinin 60%-i alkoqolun payına düşür.

Sərxoşluq zamanı təcavüzkarlığın səbəbləri

Psixoloqlar sərxoş insanın nəyə görə bu qədər təcavüzkar olmasının səbəblərini araşdırarkən müəyyən etmişlər ki, alkoqol ilk öncə insanın əsəb sistemində ciddi təsir göstərir. Alimlərin fikrincə spirt orqanizmə daxil olarkən baş beyinin normal işinə təsir edir ki, bunun nəticəsində də beyində təfəkkür prosesləri zəifləyir, insan ətraf vəziyyəti tam dərk edərək düzgün qərar qəbul edə bilmir. Məsələn, əgər ayıq adamın ayağını ictimai nəqliyyatda kimsə taptalayarsa o, çox güman ki, mübahisə etməyəcək. Çünki, beyin dərhal onun sonrakı nəticələri barədə əvvəlcədən düşüncə və şəxs mübahisədən çəkinəcəkdir. Belə halda xırda bir üzürhaqlıq məsələni həll edə bilər. Sərxoş insan isə belə halda psixi və ya fiziki təcavüzkarlıq göstərə, üzürhaqlığa baxmayaraq asanlıqla mübahisə yarada bilər. Belə ki, həmin vaxt onun fikirləri birtərəfli olmaqla yalnız ona yetirilmiş narahatçılığı fikirləşir və hərəkətlərinin sonrakı nəticələrini dərk edə bilmir.

Bilməliyik ki, alkoqolizm problemi təkcə bir ailənin və ya bir insanın problemi deyil. O, bütün cəmiyyət üçün əsil bədbəxtçilikdir. Bu hal əhali arasında artdıqda və genişmiqyaslı olduqda isə daha böyük faciəyə və təhlükəyə çevrilir.

Cinayətkarlıq – müəyyən olunmuş vaxt müddətində konkret ərazidə baş vermiş cinayətləri əks etdirən, kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri ilə xarakterizə olunan sosial-hüquqi hadisədir. Cinayətkarlıqla mübarizə hər bir dövlətdə mühüm ümumxalq işi olmaqla dövlət quruculuğunun tərkib hissələrindəndir.

Sərxoşluq insanı əsl mənada dəyişir, insan təbiyyətinin o qədər də yaxşı olmayan cəhətlərinin üstünü açır, bir sözlə insanın bütün sosial-psixoloji simasını üzə çıxarır. Bu dəyişiklər də insanı bir çox hallarda cinayət törətməyə sövq edir. Tədqiqatlara əsasən cəmiyyətdə törədilən xuliqanlıq, oğurluq, adam öldürmə, yol-nəqliyyat hadisələri və sair yüzlərlə cinayətlərdən hər bir 3-cü cinayət

hadisəsi sərxoş yaşlı adam, hər bir 6-cı cinayət isə sərxoş yeniyetmə tərəfindən törədilir.

Beləliklə, statistika və çoxsaylı tədqiqatlar sübut edir ki, cəmiyyətdə spirtli içkilərdən istifadənin artması, paralel olaraq cinayətkarlığın da artmasına səbəb olur.

Psixoloji yoluxma

Alimlərin fikrincə insan psixologiyası həm müsbət, həm də mənfi emosiyalara yoluxma effektivə malikdir. Məsələn, otaqda oturan iki nəfərin hər ikisinin əhval-ruhiyyəsi yaxşı olduğu və onlar mehriban söhbət etdikləri zaman otağa üçüncü əhvalı pis olan şəxs daxil olarsa ətrafdakılar bunu dərhal hiss edir. Həmin şəxs otaqda olan iki nəfər şəxsin yanında oturduqda nəticə etibarlı ilə onların da əhval ruhiyyəsi pozulur. Deməli, bu zaman emosional yoluxma halı baş verir. Eyni hal sərxoşluqda da xarakterik xüsusiyyətdir. Xüsusən fəal və ünsiyyətçi, cazibəli və inandırmağı bacaran alkoqoliklər sərxoşluğa özlərinin bir çox tanışlarını, hətta tanış olmayanları da cəlb edə bilir və bu zaman da sərxoşluğa sosial və psixoloji yoluxma baş verir.

Sərxoş vəziyyətdə cinayətin hətta bir-iki saniyə ərzində törədilməsinə baxmayaraq, insan törətdiyi həmin əmələ görə uzun illər normal həyatından və cəmiyyətdən təcrid olmaqla cəza çəkərək cavab verməli olur. Tədqiqatlar göstərir ki, sürücü tərəfindən qəbul edilən bir fincan pivə belə yol-nəqliyyat hadisəsinin törədilməsi riskini 7 dəfə artırır.

İnsan nə qədər güclü "keflənmə" halındadırsa, deməli bir o qədər də alkoqol onun öz davranışını idarə edən şüurunu və iradəsi zədələmişdir. Şəxs ağır sərxoşluq halında öz üzərlərində nəzarəti itirərək qəddar cinayət törədib sonra "mən heç nə düşünmürdüm, heç nə yadımda deyil, nə etmişəm ki?"-deməklə özünə bəraət qazanmağa çalışsa da, başa düşülməlidir ki, o, spirtli içki qəbul edərək özünü əvvəlcədən həmin təhlükəyə sürükləmişdir. Statistika görə az və gec-gec spirtli içki qəbul edən qadınlarda cinayətkarlığın səviyyəsi, spirtli içkinin daha çox qəbulu ilə seçilən kişilərdən 7 dəfə azdır.

Məşhur Alman həbsxana həkimi Josef Mengele bir neçə min dustağı sorğu edərək öyrənmişdir ki, xuliqanlıqda 100 hadisədən 77-si, hakimiyyət nümayəndəsinə müqavimət göstərmədə 100 hadisədən 76-sı, bədən xəsarətləri yetirmədə 100 hadisədən 74-ü, quldurluqda 100 hadisədən 69-u, ictimai asayişin pozulmasında 100 hadisədən 54-ü, oğurluqda 100 hadisədən 52-si, yandırmada 100 hadisədən 48-i, qəsdən adam öldürmədə 100 hadisədən 46-sı alkoqolun təsiri altında törədilmişdir.

Alman imperatoru Vilhelm 11 dəniz kadetlərinə ünvanlanmış nitqində demişdir: *"22 illik hökmranlığım ərzində mən əmin oldum ki, mənə məruzə edilən cinayətlərin ondan doqquzu alkoqolun nəticəsində törədilib"*.

ABŞ-ın Baltimor əyalətindəki Con Hopkins Universitetinin doktoru Cinqzonq Dinq 1909 nəfər üzərində təcrübələr apararaq, ayrı-ayrı vaxtlarda onların beyin USM-lərini çəkməklə içkini az da olsa qəbul edənlərin beyinlərində getdikcə kiçilmə əmələ gəldiyini sübut etmişdir.

Milli adətlər

Bəzi ölkələrin milli adətlərinə əsasən, alkoqol sərxoşluğu vəziyyətinə yaranan bəzi təcavüzkar davranışlar cəmiyyətdə normal qarşılandığından həmin cəmiyyətlərdə qanun pozuntularının da daha çox olmasına əsas verir. Məsələn İngiltərə, Skandinaviya və Latın Amerikasına ölkələrində alkoqol sərxoşluğu vəziyyətində təcavüzkar davranış "kişiliyin" (maço imicinin) təsdiqi hesab edilir. D.Heart yazırdı ki, "insanlar sosiallaşma zamanı sərxoşluq barədə cəmiyyətin bildiyini öyrənir və bu bilikləri mənimsəyərək, hərəkət edib cəmiyyətə öyrətməsinin canlı təsdiqi olurlar". Alkoqolla - təcavüzkarlığın ikitərəfli əlaqəsinin olmasına "futbol xuliqanlıığı"-nı daha aydın misal gətirə bilərik. Adətən futbol oyunları zamanı komandasını çılğın şəkildə dəstəkləyən azarkeşlər alkoqollu içki qəbul etdikləri halda daha çox çılğınlıq nümayiş etdirərək hakimin qərarını tənqid edir, rəqib komandanın oyunçularına və azarkeşlərinə qarşı təcavüzkar hərəkətlər göstərirlər. Bu zaman "sosial yoluxma" sürətli şəkildə artaraq dəstə və qruplarda cəmlənir ki, nəticədə təcavüzkarlıq geniş vüsət alır və bu zaman kollektiv daha da təhlükəli olur.

Statistikaya əsasən zorkılıq cinayətləri əksər hallarda bar və restoranların ətrafında daha çox törədilir. Deməli cinayətlərin tez-tez törədilməsi alkoqolun satışı üzrə ticarət nöqtələrinin sıxlığından da aslıdır. Ticarət nöqtələrinin sıxlığının 1% artması zorakı cinayətlərin törədilməsinin 0,62 % arması ilə nəticənməkdədir. Yəni, alkoqolun əlçatan olması onun cinayətkarlığıla bağlılığında mühüm rol oynayır.

ABŞ-ın Alyaska ştatında keçirilmiş referendumla kəndlərdə alkoqolun satılmasına qadağa qoyulduqdan sonra burada zorakı cinayətlərin səviyyəsi kəskin şəkildə enmiş, qadağa ləğv edildikdən sonra isə zorakı cinayətlərin sayı ilkin həddə çatmışdır. Belorusiyada alkoqola qarşı keçirilən kompaniya zamanı alkoqolun satışının səviyyəsi 1984-1986-ci illərdə 41% düşmüşdür ki, bu da ölkədə qətilərin səviyyəsinin 31% eməsinə səbəb olmuşdur.

Minimal satış yaşının artırılması vasitəsi ilə alkoqolun yeniyetmələr üçün əlçatan olmasının çətinləşdirilməsi bu yaş kateqoriyasından olan insanlar arasında alkoqolan istifadənin azaldılmasına və nəticədə bir o qədər də cinayətlərin qarşısının alınmasına səbəb ola bilər.

Bütün bu faktlar onu sübut edir ki, cinayətkarlığın qarşısının alınması məqsədi ilə alkoqoldan istifadənin mümkün qədər azaldılmasına yönəldilmiş siyasət, həmin cinayətlərə görə cəzaların sərtləşdirilməsindən daha effektivdir.

Spirтли içkilər haqqında 10 maraqlı fakt

1. Alkoqollar ailəsinə daxil olan mürəkkəb maddələr insanların dərhal və ya tədricən ölümünə səbəb olan toksinlər - zəhərli maddələrdir.

2. Spirтли içkilərin tərkibində olan etanol - 2 karbon, 6 hidrogen və 1 oksigen atomundan ibarət olub, mədədə həzm olmayan, bir sözlə birbaşa qana keçən mürəkkəb maddədir.

3. Tanınmış arxeoloq Patrik Makqovern Afrikada insanların hələ 100 min il əvvəl spirтли içki hazırladığını iddia etmişdir.

4. Dranken Monkeyin fərziyyəsinə görə, içkiyə aludəlik və alkoqol qəbul etmək yanğısı qədim əcdadların genindən keçmiş “ən yaxşı yetişmiş və ən sulu meyvəni seçmək” instinkti ilə əlaqəlidir.

5. Spirтли içki idmançılar və mükəmməl əzələ quruluşuna malik insanlarda digər insanlara nisbətən daha az təsir göstərir. Belə ki, su ilə zəngin əzələ qatı effektiv şəkildə alkoqolu sovuraraq, onun müəyyən qisminin beynə nəqlinin qarşısını alır.

6. Skandinaviya ölkəsi olan İsveçdə artıq qalmış şərəbdən yanacaq kimi istifadə edilir. Belə ki, çaxır distilə edilərək etanola çevrilir və bundan sonra qazolinlə qatışdırılaraq yanacaq doldurulma məntəqələrinə paylanır.

7. 1895-ci ildə “Anhoyzer Buş” şirkəti hamilə qadınlar və azyaşlı uşaqlar üçün 1.9 faizli xüsusi pivə istehsal etmişdir. Dünya şöhrətli “Budvayzer” pivəsinin istehsalçısı həmin pivənin insanlarda tonus qaldırdığını iddia edirdi.

8. Taxıl növlərindən alınmış spirтли içkilərdə olan metanol maddəsi insanın görmə hüceyrələrini məhv edir.

9. Astronomlar dünyadan 10 min işıq ili uzaqlıqda olan “G34.3” dumanlığında külli miqdarda etanol maddəsinin olduğunu iddia edirlər. Alimlər adı çəkilən kosmik obyektəki etanolun ümumi miqdarı haqqında daha anlaşılan rəqəm yaratmaqdan ötrü, ümumi miqdarın 400 trilyon pivə butulkasına yaxın olduğunu bildirmişlər.

10. Afrikada ildə bir dəfə bar verən Amarula ağacının meyvəsinin tərkibində 8% spirt vardır.

Alkoqolun gərəkli və faydalı olduğunu müdafiə edənləri, alkoqol heç bir zaman müdafiə etməmişdir...

Xamis Seyranov

Hüquqşünas

**HÜQUQİ ŞƏXS İLƏ ONUN İCRA ORQANININ RƏHBƏRİ
ARASINDA YARANAN HÜQUQ MÜNASİBƏTLƏRİ
(NORMATİV HÜQUQİ AKTLAR ƏSASINDA TƏHLİL)**

Hüquqi şəxsi ilə onun icra orqanının rəhbəri arasında yaranan hüquq münasibətlərinin mahiyyət və məzmununun müəyyən edilməsi hazırda hüquqi mübahisə predimetini təşkil edən mövzulardandır. Hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin hüquqi statusunun müəyyən edilməsi rəhbər (təmsilçi) funksiyasını yerinə yetirən şəxsin hüquqi məsuliyyətinin və cavabdehlik daşdığı məsələlərinin əhatə dairəsinin müəyyən edilməsi üçün əhəmiyyətli, eyni zamanda kifayət qədər aktualdır.

Hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri – hüquqi şəxsə təşkilati-sərəncamverici funksiyayı yerinə yetirən, hüquqi şəxsin idarə olunması, maliyyə, inzibati və kadr intizamına məsul, həmçinin hüquqi şəxsi digər hüquqi şəxslər və inzibati orqanlar qarşısında təmsil etmə səlahiyyətinə malik idarəetmə orqanına rəhbərlik edən şəxsdir. Rəhbər statusunu daşıyan şəxs hüquqi şəxsin idarəetmə orqanının necə adlanmasından və təşkilati quruluşa (struktura: direktor, direktorlar şurasının sədri və s.) malik olmasından asılı olmayaraq qeyd edilən funksiyaları yerə yetirən şəxsdir.

Hüquq şəxsin icra orqanının rəhbəri hüquqi şəxsin nizamnaməsinə (Mülki Məcəllənin 49.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq “Banklar haqqında”, “Sığorta fəaliyyəti haqqında”, “İnvestisiya fondları haqqında”, “Qiyətli kağızlar bazarı haqqında” və “Əmanətlərin sığortalanması haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunlarına) müvafiq surətdə iştirakçılarının (təsisçilərinin, səhmdarlarının, ortaqlarının və s.) təmsil olunduğu ümumi yığıncağın qərarı ilə vəzifəyə təyin və vəzifədən azad edilir. Bu səbəbdən hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri funksiyasını həyata keçirən şəxs vəzifəyə təyin və vəzifədən azad olunduğu üçün əmək fəaliyyəti ilə məşğul hesab edilir. Onun icra orqanının rəhbəri vəzifəsini həyata keçirməsi və əvəzində haqq (maddi nemət) əldə etməsi bu fəaliyyət üzrə əmək hüquq münasibətlərinin yaranmasına səbəb olur, bununla yanaşı bir sıra əlamətlər də sözügedən fəaliyyətin əmək hüquq münasibətlərini özündə ehtiva etməsini şərtləndirir. Əvvəla, icra orqanının rəhbəri hüquqi şəxsin mülkiyyətçiləri sırasından ola da bilər, olmaya da. Burada əsas tələb olunan xüsusiyyət icra orqanının rəhbəri olacaq şəxsin peşəkar idarəçilik qabiliyyətinə və zəruri biliyə (hüquqi şəxsin növündən və həyata keçirdiyi fəaliyyətin məzmunundan asılı olaraq xüsusi bilik də tələb oluna bilər) malik olmasıdır. İcra orqanının funksiyasını daşımaq mülkiyyətçilik əlamətindən (hüquqi şəxsin iştirakçısı, mülkiyyətçisi, sahibi olmaq) asılı deyil, hüquqi şəxsin iştirakçılarının icra orqanının rəhbərindən əsas gözləntiləri onun tərəfindən hüquqi şəxsin hüququyğun, dürüst, səmərəli və çevik idarə edilərək inkişaf etdirilməsi ilə bağlıdır.

Əksər hallarda peşəkarlıq tələbinə cavab vermiş hesab edilən şəxsə hüquqi şəxsin idarəçiliyinin həvalə edilməsi, məhz digər əmək funksiyalarında olduğu kimi, maddi əvəzin ödənilməsi ilə bağlı olur. İcra orqanının rəhbəri funksiyasının həvalə edildiyi şəxs peşəkarlıq (həvalə olunan vəzifəsinin öhdəsindən gəlmək, vəzifə səlahiyyətlərini uğurla yerinə yetirmək qabiliyyəti)

tələbinə uyğun gəldikdən sonra əmək haqqı (maddi nemət) qarşılığında öz vəzifəsinin icrasına başlayır.

Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 8-ci hissəsinə əsasən işçinin haqqı ödənilməklə vəzifəsi (peşəsi) üzrə əmək müqaviləsi ilə müəyyən edilmiş işləri (xidmətləri) yerinə yetirdiyi yer - iş yeri, 9-cu hissəsinə əsasən isə əmək müqaviləsində nəzərdə tutulan bir və ya bir neçə vəzifə (peşə) üzrə işçinin yerinə yetirməli olduğu işlərin (xidmətlərin) məcmusu - əmək funksiyası hesab edilir. Qeyd edilən hüquq normalarının qarşılıqlı təhlilinə müvafiq olaraq bildirmək mümkündür ki, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri kimi təmsilçilik funksiyasını yerinə yetirən şəxsə münasibətdə onun təyin olunduğu vəzifə iş yeri, icra etdiyi fəaliyyət isə əmək funksiyası hesab edilməlidir. Əmək funksiyası üzrə yerinə yetirilməli işlərin məzmunu, iş və istirahət vaxtları, əmək haqqı və digər komponentlər əmək müqaviləsi ilə müəyyən olunur. Bu mənada, hüquqi şəxs ilə onun icra orqanının rəhbəri arasında əmək müqaviləsi mövcud olmalıdır. Çünki, Əmək Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 5-ci hissəsinə əsasən işəgötürənlə işçi arasında fərdi qaydada bağlanan əmək münasibətlərinin əsas şərtlərini, tərəflərin hüquq və vəzifələrini əks etdirən yazılı müqavilə əmək müqaviləsi (kontraktı) hesab edilir.

Qeyd edilənlərə əsasən müəyyənləşdirildiyi kimi, hüquqi şəxslə onun icra orqanının rəhbəri arasında mövcud olan hüquq münasibətlərindən biri əmək hüquq münasibətləridir və əmək qanunvericiliyinin tələblərinə əsasən əmək hüquq münasibətləri əmək müqaviləsi (kontraktı) vasitəsilə nizama salınmalıdır (Əmək Məcəlləsi, maddə 7). Əmək müqaviləsi işəgötürən və işçi arasında bağlandıqını və hazırkı halda işçinin hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri olduğunu nəzərə alaraq, işəgötürənin də müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Əmək müqaviləsi hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ilə kimin arasında təsdiq edilməlidir, yaxud işəgötürən qismində kim çıxış etməlidir? Burada işəgötürən, sözün geniş mənasında hüquqi şəxsin özüdür. Lakin əmək müqaviləsi, rəsmi sənəd olmaq etibarilə, hüquqi nəticə yaratdığından tərəflər tərəfindən təsdiq edilməlidir. Hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ilə əmək müqaviləsi bağlanması bütün növ digər əmək müqavilələrindən fərqli və mürəkkəb səciyyəyə malikdir. Belə ki, hüquqi şəxsə əmək funksiyasını yerinə yetirən digər işçilərlə bütün növ əmək müqavilələri hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri olan şəxs tərəfindən təsdiq edilir. Lakin nəzərdən keçirilən halda, yəni hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinə münasibətdə hüquqi şəxsə bütün təmsilçilik onun şəxsən özü tərəfindən həyata keçirildiyinin qəbul edildiyi halda, onun barəsində əmək müqaviləsi hansı statusa malik şəxs tərəfindən təsdiq edilməlidir?

Mülki qanunvericiliyə əsasən hüquqi şəxsin təsisçiləri (iştirakçıları, payçıları, səhmdarları və s.) təsis olunmuş hüquqi şəxsin idarə edilməsində iştirak etməzlər (idarəçiliyə cəlb olunduqları hallar istisna olmaqla). Belə ki, Mülki Məcəllənin 52.2-ci maddəsinə əsasən həmin Məcəllədə və ya hüquqi şəxsin nizamnaməsində nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, hüquqi şəxsin təsisçisi (iştirakçısı) hüquqi şəxsin öhdəlikləri üçün, hüquqi şəxs isə təsisçinin (iştirakçının) öhdəlikləri üçün cavabdeh deyildir.

Əmək müqaviləsi də hüquqi şəxsin idarə edilməsi ilə bağlı olan münasibət üzrə ortaya çıxdığından onun bağlanması üçün hüquqi şəxsin təsisçiləri məsul tutula bilməzlər. Digər tərəfdən hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına alındığı andan müstəqil təsisat statusu əldə etmiş hesab edildiyindən (Mülki Məcəllə, maddə 44.1: hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına alındığı andan mülki hüquqlara malikdir və mülki vəzifələr daşıyır) dövlət qeydiyyatının başa çatdığı andan təsisçilər onun idarə edilməsi səlahiyyətini (əlbəttə ki, burada operativ, yaxud bilavasitə idarəçilik nəzərdə tutulur) itirmiş olurlar. Bu səlahiyyət hüquqi şəxsin nizamnaməsinə müvafiq olaraq dövlət qeydiyyatına alınması üçün təsisçilər tərəfindən ərizədə qeyd olunmuş şəxsə (kollektiv idarəçilik halında şəxslərə) ötürülmüş hesab edilir. Deməli, hüquqi şəxsin dövlət qeydiyyatına alınması zamanı hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri səlahiyyəti həvalə edilən şəxs qeydiyyat anı tamamlandıqdan dərhal sonra hüquqi şəxs hüquqi qabiliyyəti əldə etdiyi kimi, o da hüquqi şəxsin idarə edilməsi üçün səlahiyyət və cavabdehlik qazanmış olur.

Əmək Məcəlləsinin 7-ci maddəsinin 2-2-ci maddəsinə əsasən "Hüquqi şəxslərin dövlət

qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq yerli investisiyalı məhdud məsuliyyətli cəmiyyətin elektron dövlət qeydiyyatına alınması üçün ərizədə qeyd olunmuş şəxslərlə əmək münasibətləri həmin Qanunla müəyyən olunmuş qaydada dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə, dövlət reyestrindən çıxarış və nizamnamə cəmiyyətin elektron kabinetinə göndərildiyi andan yaranır. Bu normaya uyğun olaraq, əminliklə fikir bildirmək mümkündür ki, hüquqi şəxsin qeydiyyatı zamanı təqdim edilən ərizədə hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri kimi göstərilən şəxs, hüquqi şəxsin qeydiyyatı başa çatdığı an (qeydiyyat (reyestr) orqanı tərəfindən dövlət qeydiyyatı haqqında şəhadətnamə, dövlət reyestrindən çıxarış və nizamnamənin təsdiq edilmiş surəti təqdim edildiyi an) artıq hüquqi şəxslə əmək hüquq münasibətlərində olmuş olur və onun idarə edilməsi üçün qabil hesab edilir. Bu səbəbdən də hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ilə hüquqi şəxs arasında əmək müqaviləsi hüquqi şəxsin adınan həmin şəxsin özü tərəfindən təqdim edilməlidir. Deməli, bu halda, əmək müqaviləsinin işçi və işəgötürən statusunda, hər iki tərəfdən hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri qismində barəsində dövlət reyestrinə məlumat daxil edilmiş və hüquqi şəxsin dövlət reyestrindən çıxarışında adı əks etdirilmiş şəxs çıxış etməlidir.

Hüquqi şəxs ilə onun icra orqanının rəhbəri arasında hüquqi münasibətlər əmək hüquq münasibətləri ilə yekunlaşır mı? Əlbəttə ki, xeyr!

Hüquqi şəxs ilə onun icra orqanının rəhbəri arasında münasibətlər əhatəli və daha geniş məzmunlu olduğu üçün burada əmək münasibətləri ilə yanaşı digər hüquq münasibətlərinin mövcudluğu barədə mühakimə yürütmək mümkündür.

Əvvəla, aralarında münasibətlərin yarandığı, icra olunduğu və xitam olduğu subyektlər kimi bir tərəfdə hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri, digər tərəfdə isə, geniş mənada hüquqi şəxsin özü, dar mənada isə hüquqi şəxsin təsisçiləri dayanır. Hüquqi şəxsin təsisçiləri hüquqi şəxsi təsis etdiyi (hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına alındığı) andan müstəqil şəxs qismində tələb hüququnun sahibi təsisçilərdən hüquqi şəxs ötürülür. Geniş mənada, hüquqi şəxs korporativ qurum kimi özünün hüquqa uyğun və səmərəli (rentabelli) idarə olunmasında maraqlı olur, çünki, hüquqi şəxs təsisçilərin maraqlarından əlavə, orada çalışan əmək kollektivinin və digər kreditorların da maraqlarını özündə əks etdirir. Bu mənada, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ilk növbədə idarə edilməsi üçün məsul olduğu hüquqi şəxsin qarşısında cavabdehlik (məsuliyyət) daşıyır.

Dar mənada, bu məsuliyyət təsisçilər qarşısında götürülmüş öhdəliklə səciyyələndirilə bilər. Ancaq nəzərə alınmalıdır ki, təsisçilər qarşısında götürülmüş öhdəliyə məsul olmaq öncəlik təşkil edir. Bu məsuliyyətin məzmunu nədən ibarətdir və nə zaman yaranıb, nə zaman xitam olunmuş hesab edilir?

Mülki Məcəllənin 49.2-ci maddəsinə əsasən hüquqi şəxs öz iştirakçıları, habelə təmsilçiləri vasitəsilə mülki hüquqlar əldə edə bilər və öhdəsinə mülki vəzifələr götürə bilər. (Qeyd edilməlidir ki, bu maddəyə əsasən iştirakçıları (yəni təsisçiləri, səhmdarları, ortaqları və s.) vasitəsilə hüquqi şəxsin mülki hüquq və vəzifələr götürməsi anı hüquqi şəxsin təsis edilməsi barədə qərarın qəbul edilməsi anından onun dövlət qeydiyyatına alınması anınadək olan dövrü əhatə edir, belə ki, hüquqi şəxs dövlət qeydiyyatına almış hesab edildiyi andan onu təmsil etmək hüququ yalnız və yalnız hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinə və ya dövlət reyestrində onu təmsil etmək səlahiyyətinə malik olan şəxs kimi qeydə alınmış şəxsə (şəxslərə) məxsus olur). Maddənin məzmunundan görüldüyü kimi, hüquqi şəxs fəaliyyəti (dövlət qeydiyyatına alındığı andan ləğv barədə qeydin dövlət reyestrinə daxil edildiyi vaxtadək) dövründə onun üçün mülki hüquq və vəzifələr yalnız onun idarə etmə səlahiyyətinə malik təmsilçi – hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri tərəfindən əldə edilir. Əldə edilən mülki hüquq və vəzifələr hüquqi şəxsin mənafeələrinə uyğun olmalıdır, mənafeyə uyğun olmayan hüquq və vəzifələrin əldə edilməsi hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbərinin öz öhdəliklərini vicdanla yerinə yetirməməsinin göstəricisidir. Bu mənada, Mülki Məcəllənin 49.3-cü maddəsinə əsasən hüquqi şəxs adından çıxış edən şəxs, o cümlədən hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında (müşahidə (direktorlar) şurası, icra orqanı) təmsil olunan hər hansı şəxs təmsil etdiyi hüquqi şəxsin

mənafeləri üçün vəzifələrini yerinə yetirərkən vicdanla, peşəkar qaydada və məntiqlə hərəkət etmək, hüquqi şəxsin və onun bütün iştirakçılarının maraqlarına sadıq olmaq və hüquqi şəxsin maraqlarını öz maraqlarından üstün tutmaq, ehtiyatlı olmaq, habelə qərarların qəbulu zamanı ədalətli və qərəzsiz olmağa borcludur. Həmin şəxs, bu vəzifələrin hüquqi şəxsin maraqlarına uyğun olaraq yerinə yetirilməsi üçün məsuliyyət daşıyır. Bu maddənin tələblərə əsasən, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri hüquqi şəxsin özünə və onun təmsilçilərinə münasibətdə loyallıq (sadiqlik) nümayiş etdirməlidir. Əlbəttə ki, hüquqi şəxs təsis olunarkən və ya yaxud təsis oldunduqdan sonra fəaliyyəti zamanı hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri vəzifəsinin icra edilməsinə dəvət olunan şəxslə təsisçilər yuxarıda qeyd edilən məsələləri müzakirə edirlər və Mülki Məcəllənin 49.3-cü maddəsinin birinci cümləsində qeyd edilən tələbləri (şərtləri) qəbul etməyən, öz vəzifələrinin icrası zamanı həmin öhdəlikləri yerinə yetirəcəyini bəyan etməyən şəxsə icra orqanının rəhbəri səlahiyyətləri həvalə edilməz. Deməli, şifahi keçirilməsindən, yaxud nəticəsi yazılı protokolla rəsmiləşdirilməsindən asılı olmayaraq təsisçilərin hüquqi şəxsin rəhbərinin təyin olunması ilə bağlı keçirdikləri iclasda həmin təsisçilərlə hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri olacaq şəxs arasında müqavilə (yazılı, yaxud şifahi) bağlanılır. Bu müqavilə hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri hüquqi şəxsin iştirakçıları qarşısında öhdəlik götürmüş hesab edilir və öhdəliyə görə məsuliyyət (cavabdehlik) daşıyır.

Mülki Məcəllənin 49.3-cü maddəsinin ikinci cümləsinə əsasən hüquqi şəxsin nizamnamə kapitalında ən azı 5 faiz paya (səhmə) malik olan iştirakçısının (iştirakçılarının) tələbi ilə o, vəzifələrini pozduğu halda, pozuntu nəticəsində hüquqi şəxsə dəymiş zərərin əvəzini ödəməlidir. Eyni zamanda, 49.4-cü maddəsinə əsasən hüquqi şəxsin mənafeləri üçün bu Məcəllə ilə müəyyən edilən vəzifələrini yerinə yetirməyən və ya lazımcınca yerinə yetirməyən hüquqi şəxs adından çıxış edən şəxs, o cümlədən hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarında (müşahidə (direktorlar) şurası, icra orqanı) təmsil olunan hər hansı şəxs hüquqi şəxsə və ya səhmdara (payçıya) dəyən zərəre görə aşağıdakı hallarda məsuliyyət daşıyır:

1. hüquqi şəxsin zərərlə işlədiyi halda və ya hüquqi şəxsin mənfəətinə qeyri-mütənəsbib həcmdə hüquqi şəxsin idarəetmə orqanlarının üzvlərinə bonusların ödənilməsi;
2. hüquqi şəxsin əmlakının bazar şərtlərindən əhəmiyyətli dərəcədə aşağı şərtlərlə və qiymətlə özgəninkiləşdirilməsi və ya istifadəyə verilməsi;
3. hüquqi şəxsə aidiyyəti olan şəxslərlə qanunun tələblərini pozan və ya hüquqi şəxsin maraqlarına təhlükə yaradan müqavilələrin bağlanması;
4. hüquqi şəxsin bağlanmış müqavilələr əsasında malları (işləri, xidmətləri) onların real dəyərindən əhəmiyyətli dərəcədə yuxarı qiymətə satın alması;
5. özü üçün, hüquqi şəxsə aidiyyəti olan şəxslər və ya digər şəxslər üçün maddi və qeyri-maddi əmlak nemətləri və bu cür əmlaka hüquqların təmin edilməsi məqsədi ilə hüquqi şəxsin əmlakının mənimsənilməsi və ya israf edilməsi;
6. səhmdarlara (payçılara) münasibətdə ədalətsiz və ya onlara ziyan vuran əqdlərin bağlanması.

Bu maddələrə nəzər yetirdikdə aydın olur ki, hüquqi şəxsin təmsilçisi ilə iştirakçıları arasında bağlanmış müqavilənin (şifahi və ya yazılı olmasından asılı olmayaraq) pozulmasına görə hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri mülki (maddi-hüquqi) məsuliyyət daşıyır. Deməli, hüquqi şəxsin təmsilçisi olan icra orqanının rəhbəri ilə hüquqi şəxsin özü, habelə onun iştirakçıları arasında əmək hüquq münasibətləri ilə yanaşı, mülki-hüquqi münasibət də mövcuddur. Bu hüquq münasibəti təmsilçi (təmsilçilər) ilə iştirakçılar (təsisçilər) arasında hüquqi şəxsin idarə olunması ilə bağlı şifahi və ya yazılı müqavilə bağlandıqdan (razılaşma əldə edildikdən) sonra iştirakçıların ümumi yığıncağında (yaxud alternativ toplantıda) təmsilçinin hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri vəzifəsinə təyin olunması barədə qərarın qüvvəyə minməsi anından başlayır. Bu anın dəqiqləşdirilməsinin mühüm əhəmiyyəti vardır, belə ki, bəzən yazılı müqavilənin bağlanılmasını öhdəliyin yaranması üçün kafi hesab edərək, təmsilçinin həmin müqaviləyə istinadən hüquqi şəxsi təmsil etməyə başlamasının mümkün olmasını bildirirlər. Lakin "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsaslanaraq hesab edirik ki, bu yanaşma doğru deyildir və təsis edilmiş, lakin dövlət qeydiyyatına alınmamış (qeydiyyat şəhadətnaməsi əldə

edilməmiş) hüquqi şəxsi (həmçinin qeydiyyatdan sonrakı dövrlərə də) təmsil etmək səlahiyyəti təmsilçiyə müqavilə ilə deyil, təsisçilərin qərarı ilə verilir. Belə ki, həmin qanunun 5.4.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq hüquqi şəxsin təsis sənədlərinə digər sənədlərlə yanaşı idarəetmə orqanlarının formalaşdırılması barədə qərar aid edilir. Göründüyü kimi, müvafiq müqavilənin bağlanılmasına baxmayaraq belə qərarın qəbul edilməməsi təmsilçiyə təmsilçilik səlahiyyətinin verilməsi kimi qəbul edilmir.

Təmsilçi səlahiyyətlərinə xitam verilməsi anı da mülki qanunvericiliyə uyğun olaraq təmsilçi olan şəxsin səlahiyyətlərinə xitam verilməsi barədə qərarın dövlət reyestrinə daxil edilməsi anı ilə üst-üstə düşür. Bu mənada, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri olan şəxslə hüquqi şəxsin özü, yaxud təsisçiləri arasında hüquq münasibətlərinə əmək müqaviləsinin xitam verilməsi və bu barədə müvafiq bildirişin onun aidiyyəti elektron bazaya daxil edilməsi ilə xitam verilmir, çünki, əvvəldə qeyd edildiyi kimi, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ilə təsisçilər arasında münasibətlər həm də mülki-hüquqi xarakterlidir. Təcrübədə hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri öz vəzifələrinə xitam verilməsi ilə bağlı əmək müqaviləsinin hüquqi qüvvəsini dayandırır və bununla da hüquqi şəxs və onun təsisçiləri ilə öz arasında bütün münasibətlərə xitam verilmiş sayırlar. Hesab edirik ki, qanunvericiliyin bu sahədə olan tələbi haqlı və ədalətlidir. Belə ki, "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı və dövlət reyestri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununun 9-cu maddəsi təsis sənədlərində edilmiş dəyişikliklərin və qeydə alınmış faktların sonrakı dəyişikliyin qeydiyyata alınmasını tələb edir. Həmin qanunun 9.1-ci maddəsinə əsasən hüquqi şəxslərin, xarici hüquqi şəxsin nümayəndəlik və ya filiallarının təsis sənədlərinə edilən hər bir dəyişiklik, eləcə də qeydə alınmış faktların hər bir sonrakı dəyişikliyi qeydiyyata alınmalıdır. Eyni zamanda, nəzərə alınmalıdır ki, həmin qanunun 9.3-cü maddəsinə əsasən hüquqi şəxslərin və xarici hüquqi şəxslərin filial və ya nümayəndəliklərinin təsis sənədlərində edilmiş dəyişikliklər, habelə hüquqi şəxslərin dövlət reyestrində onlar barədə qeydə alınmış faktların hər bir sonrakı dəyişikliyi yalnız dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra qüvvəyə minir. Hüquqi şəxslər və xarici hüquqi şəxslərin filial və ya nümayəndəlikləri tərəfindən qüvvəyə minməmiş dəyişikliklər əsasında hər hansı fəaliyyət həyata keçirilə bilməz. Göründüyü kimi, hüquqi şəxsin təmsilçi öz barəsində əmək müqaviləsinə xitam verməsi, onun hüquqi şəxs qarşısında təmsilçilik (hüquqi şəxsin icra orqanına rəhbərlik etmək) vəzifəsinin davam etməsini aradan qaldırmır və bu hal həmin faktın dövlət qeydiyyatına alındıqdan sonra qüvvəyə minməsinədək davam edir.

Beləliklə, hüquqi şəxsin icra orqanının rəhbəri ilə hüquqi şəxs, yaxud onun təsisçiləri arasında münasibətlər geniş səciyyəli olmaqla yanaşı, əsasən əmək və mülki-hüquqi xarakterlidir.

Zəhra Nəzərova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, dövlət hüququ ixtisasının 1-ci kurs əyani magistrantı

PATENT QANUNVERCİLİYİNİN (DE LEGE FERENDA) MÜQAYISƏLİ TƏHLİLİ: PATENT MÜVƏKKİLLƏRİNİN STATUSU, YETƏRSİZ MƏSULİYYƏT VƏ BƏZİ İNSTİTUSİONAL MƏSƏLƏLƏR KONTEKSTİNDƏ

Annotasiya

Məqalədə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində patent qanunvericiliyi milli prizmadan, həm də ABŞ, Türkiyə, Almaniya və digər dövlətlərin timsalında müqayisəli təhlil edilərək qanunvericilikdəki boşluqlara patent müvəkkillərinin statusu, məsuliyyət təminatı və ondakı tarixi qalıq izlər, müəyyən prosessual-intitusal məsələlərlə əlaqədar münasibət bildirilir. Universal və regional olmaqla patent hüquqlarının beynəlxalq təminat sistemi araşdırmaya cəlb olunan prioritet məsələlərdəndir. İki hüquqi sistemdə özünü büruzə verən prinsipal fərqlər və patent hüquqlarının pozulması ilə bağlı mübahisələrdə müstəsna yurisdiksiyaya malik milli-ixtisaslaşdırılmış, o cümlədən beynəlxalq ədalət mühakiməsi mexanizmləri də müəllifin diqqətindən yan keçə bilməzdi...

Giriş

Yaradıcılıq imkanları *Tanrıdan* verilmiş, məhz elə Onunla hüdudlanmış, şəxsiyyətdən ayrılmaz varidatdır. İntellektual mülkiyyət fəvqəladə dərəcədə çoxcəhətlidir. İnsan dühası onun layiqli həyatı üçün təminat mənbəyidir. Sonuncu fikir həm də, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının Cenevrədə yerləşən mənzil-qərargahının günbəzində həkk olunub. Adam Smitin dili ilə desək, onlar özləri əqli məhsullarının nəticəsini bəlli bir "əmtəyə" çevirərək, öz yaşamlarını təmin edə bilməlidirlər.

Hələ Missuri ştatının 1789-cu il tarixli Qanununda deyilirdi ki, insana onun ağılının əməyinin nəticəsi olan mülkiyyətdən daha "artıq", əziz digər bir mülkiyyət ola bilməz. Əqli mülkiyyət hüquqları qeyri-maddi təbiətli olduğundan, bir neçə məkanda realizə edilə bildiyindən və həm də subyektlər dairəsi qeyri-məhdud olduğundan məhz belə faktorlar çoxsaylı potensial hüquq pozuntularından xəbər verir. Bu məqamda məhz Volterin fikirləri nəzərimizdə canlanır: "Bunlar ocaqlarımızdakı oda bənzəyir: onu qonşudan götürüb, özümüzə yandırır, digərlərinə veririk və beləliklə hamıya məxsus olur..."

Hegelə görə, intellektual məhsul verimlilik və ya faydalılıq baxımından yararlı olub-olmamasından asılı olmayaraq dövlət tərəfindən tanınmalıdır. Bu mövqə təbii ki, utilitarian təhlillərə sipərdir. Yeri gəlmişkən əqli mülkiyyətin mənşəyi barədə nəzəriyyələrdən biri sayılan *standart iqtisadi nəzəriyyənin* əsas paraqdiqması məhz intellektual məhsulların ictimai faydalı olması və ictimai faydanı fərdiləşdirməsidir. Təsadüfi deyil ki, müasir iqtisadiyyat biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat adlanır və onda yığılmış qeyri-maddi aktivlər maddi aktivlərlə müqayisədə heç də az rol oynamır, intellektual kapitalın özü isə əsas valyuta qismində çıxış edir. Bəllidir ki, əqli mülkiyyətin qorunması sərmayələrin qoyuluşunu, ticarəti həvəsləndirir. Bu qorunmanın səviyyəsi bir növ xarici investisiyanın hazırlıq şərtini, potensial istəyini təmsil edir.

Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 18-ci maddəsi fikir azadlığından bəhs etsə də, 19-cu maddədə məhz “şəxsi fikir” hüququna toxunulub: “Hər bir insanın şəxsi fikri olmaq, öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququ var. Bu hüquqa dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq hər cür informasiya və ideyaları axtarmaq, almaq, şifahi, yazılı, mətbuat, yaxud bədii ifadə formaları vasitəsilə, yaxud özü seçdiyi başqa üsullarla yaymaq azadlığı da daxildir.”Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması dövlətin borcudur, fransız müəllif Şatobrianın təbiri ilə desək, burada “hüquq borcu doğmur, borc hüququ doğur”.Belə hüquqların qorunması ilə əlaqədar *roman-german və ingilis-sakson hüquqi sistemlərində* başlıca fərqlərə diqqət yetirsək, ilk növbədə 2-ci tip dövlətlərdə yaradıcılıq məhsulunun daha çox cəmiyyətin maraqlarına cavab verməsi (necessitas publica maior quam privata,yəni toplumun ehtiyacı fərdin ehtiyacını üstələyir.) şərtinin şişirdilməsinin şahidi ola bilərik.Burada daha çox ictimai faydalılıq önəmlidir.İkincisi, roman german hüquqi sistemində hüquqi təminatların və “toxunulmazlığın” bilavasitə yaradıcılıq məhsuluna yönəlik müəyyən edilməsi, ingilis-sakson hüquqi sistemində isə daha çox yaradıcının özünə fokuslanmanın şahidiyik.Nəhayət, qitə ölkələrinin qanunvericilik aktlarında hüquqi şəxslərin əqli mülkiyyət sahəsində hüquqlarının ilkinlikdən məhrum olmasını daha qabarıq şəkildə görə bilərik.

Məqalədə məhz ənənəvi intellektual mülkiyyətin növü kimi sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində “portfel” rolunu oynayan patentlə bağlı normativ baza tarixi-komparativ metodla təhlil edilir. Patentlər profilaktik maneə olmaqla sənayenin bütün sahələrində tərəqqi üçün təşviqat vasitələri hesab olunur.Onlar texniki innovasiya üçün əlverişli zəmin yaratmaqla bərabər, innovasiya sahəsində qüdrətin sübutudur və güclü rəqabət mövcud olan bazarlarda üstünlük əldə etmək üçün ehtiyatla istifadə edilə bilər.Bəzən isə ixtiranı patentlə mühafizə etmək çətin olur və ya onun qanunsuz istifadə olunmasını izləmək qeyri-mümkündür.Belə olan halda texnologiya sahibinə onu sirr olaraq saxlamaq daha sərfəlidir, nəinki “etibarsız” patent hüququ altında qeydiyyatdan keçirmək.Eləcə də prosedurun bahalı olması, müstəsna hüququn müddətlə məhdudlaşdırılması səbəbindən bəziləri sənaye mülkiyyəti obyektini qeydiyyata almamaq, nou-hau səviyyədə saxlayıb öz rəqabət qabiliyyətini saxlamağa üstünlük verirlər.Bununla belə, patentlər biznesin katalizatorudur və patent fondlarının köməyi ilə onlar ən yenilər barədə fasiləsiz informasiya mənbəyi kimi çıxış edir.*Bir sözlə-patentin əhəmiyyətini anlamaq üçün A.Linkolnun “dövlət mülkiyyət çərçivəsini qorumaqla düha alovunu yanacaq bəsləyir...”sözlərini xatırlamaq zənnimizcə, kifayət edəcək.*

I. Patent müvəkillərinin hüquqi statusuna dair milli normativ-hüquqi bazada bəzi boşluqlara münasibət

Azərbaycanda patent müvəkillərinin statusu “Patent haqqında” 25 iyul 1997-ci il tarixli qanun (Bundan sonra-Qanun) və Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 fevral tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş “Patent müvəkilləri haqqında” əsasnamə (Bundan sonra-Əsasnamə) ilə tənzimlənir.Tədqiqatımızın gedişində rastladığımız bir neçə təəsüfdoğurucu məqama diqqəti cəlb etmək niyyətindəyik:

A) Sualdoğuran məsələlərdən biri patent müvəkillərinin *reyestrdən çıxarılma anının* müəyyənləşdirilməsidir ki, zənn edirik, bunu ayırd etmək çətin məsələdir.Ardıcılığı izləyək: Əsasnaməyə görə şikayət apellyasiya şurasının qərarı ilə təsdiq edildiyi halda, *həmin qərardan qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətdə məhkəməyə şikayət verilmədikdə və ya qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə Apellyasiya Şurasının qərarının ləğv edilməsi barədə şikayət təmin olunmadıqda*, patent müvəkkili patent müvəkillərinin *dövlət reyestrindən çıxarılır*.Göründüyü kimi həmin an burada Apellyasiya Şurasının qərarının “qüvvəsi” (bu ifadə altında əslində şikayət verilməməsi və ya məhkəmə tərəfindən həmin şikayətin təmin edilməməsini nəzərdə tuturuq) ilə bağlam yaradır. 2) Əsasnamənin 7-ci maddəsinə görə isə şikayətə baxılarkən onun üçün qoyulan tələbləri pozan patent müvəkkilinə qarşı xəbərdarlıq edilir; *yenidən attestasiya edilir, naticə qənaətbəxş olmadıqda reyestrdən çıxarılır*-deməli, bu məqamda onun reyestrdən çıxarılma anı, sanki bir addım geriyyə çəkilib. (*Peczenik təsnifat modelinə* əsasən “uyğunsuzluq” boşluğudur-“*inconsistency gap*”) Müvəkkilin reyestrdən çıxarılma anının aydın müəyyən edilməsi zərurəti görürük. Bu anlaşılmazlıqlardan (*leges ab omnius intellegi debent-hərçənd bir az uzaqlaşdıq.*) sadəcə biridir.

B) Bəli, müvəkillərin reyestrdən çıxarılma əsasları ilə bağlı razı olmadığımız bir neçə məsələyə toxunmaq gərəkdir. Əsaslar belədir: a) *“vəkalət verənlə müqavilə şərtlərini kobud şəkildə pozması Apellyasiya Şurası tərəfindən təsdiq olunduğu halında (vəkalət verən tərəfindən əsaslandırılmış şikayət ərizəsi daxil olarsa)”* Digər bir müstəqil əsas kimi: b) *“yenidən attestasiyanın nəticələri qənaətbəxş olmadıqda”*. Fikrimizcə, “b”-nin “a”-ya nisbətən *müstəqil əsas* kimi müəyyən edilməsi düzgün deyil. Axı çünki “a” bəndindəki hal onsuzda yuxarıda qeyd etdiyimiz 7-ci maddəyə görə “b” halını şərtləndirmək iqtidarındadır, həm də sual olunur-qanunvericilikdə yenidən attestasiyanı şərtləndirən *digər bir əsas varmı ki?-yoxdur*. Deməli, “a”-dan başqa yenidən attestasiyanı şərtləndirən əsas yoxdursa “b” halının təsbiti gərəksizdir. Nəhayət göstərilənlərin (Əsasnamədə belə əsaslara həmçinin müvəkkilin vəfatı, digər pozuntulara yol verməsi və s. hallar aid edilib.) *“əsas”* kimi yox, məhz *“səbəb”* qismində müəyyənləşdirilməsini daha məqsədemüvafiq hesab edirik, *əsas qismində məhkəmə qərarı və ya Əqli Mülkiyyət Agentliyinin (Bundan sonra-Agentlik) qərarı çıxış edə bilirdi*. Belə ki, qanunvericilik sahələrində *“səbəb”* və *“əsas”* anlayışları arasındakı belə incə cizgi heç də istisna olunmur.

C) Təkliflərimizdən biri də belə səbəblər qismində əlavə olaraq *“patent müvəkkilinin qanunvericiliyin tələbləri pozulmaqla müvafiq statusu əldə etməsi halı”*nin təsbit olunmasıdır. (Çünki, attestasiyanın nəticələrini saxtalaşdıran müxtəlif hallar ola bilər və s.) Xitamla bağlı müxtəlif normativ-hüquqi aktlarda (dövlət qulluğu və s.) qeyd olunan səbəbi görsək də, təəsüf ki, reyestrdən çıxarılma ilə bağlı belə səbəbə yer verilməyib. Eləcə də bir sıra ölkələrin qanunvericiliyində belə səbəblər qismində müvəkkilin *xəbərsiz itkin düşməsi, ölmüş elan edilməsi, məhkum edilməsi, barəsində tibbi xarakterli məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi, məhkəmə qərarı ilə fəaliyyət qabiliyyətsiz və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilməsi* hallarının bilavasitə göstərilməsinə baxmayaraq, (Halbuki, *“Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında”* AR Qanununda belə hallar xitamla bağlı hallardandır.) təəsüf ki, AR qanunvericiliyində *yalnız “vəfat etmə halı”* sonuncu əsas kimi göstərilərək, normanın dairəsi açıq saxlanılmamışdır. (məsələn, *qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər hallara istinad belə yoxdur...*) Ümumiyyətlə, müşahidə etdiyimiz budur ki, AR qanunvericiliyində fəaliyyətə xitam verilmə ilə bağlı demək olar ki, bütün normativ-hüquqi aktlar *“qapalı norma”* mövqeyindədir. (lakin bunu mübahisələndirməyəcəyik...) Uzun sözün qıssası, qeyd etdiyimiz bu bir neçə səbəbin Əsasnamənin mətninə əlavə olunmasının vacibliyi qənaətindəyik.

D) Yeri gəlmişkən, reyestrdən çıxarılma əsaslarından daha biri *“patent müvəkkili tərəfindən məzmunu həqiqətə uyğun olmayan sənədlər və məlumatlar verildiyi”* halıdır. Qeyd edək ki, maddənin qüvvədən düşmüş variantında *“bilərəkdən”* ifadəsi (mütləq şərt kimi) yer alsada, sonradan dəyişiklik edilərək həmin ifadənin normanın mətnindən çıxarılmasını *uğursuz addım hesab edirik*, hansı ki, qanunvericilikdə müşahidə etdiyimiz daha dəqiq tənzimləmələr kifayət qədərdir-məsələn, *“Korrupsiya haqqında”* AR Qanununda maliyyə xarakterli tələblərə dair məlumatların verilməsinə münasibətdə məhz *“qəsdən”* ifadəsi işlədilib və s. kimi çox saylı aktlar fikrimizi təsdiq edəcəkdir...

E) Vurğulanmalı olan məsələlərdən biri də patent müvəkkili ilə vəkalət verən arasında yaranan qarşılıqlı münasibətlər zamanı meydana gəlir, Əsasnamənin 2.2-ci maddəsinə görə vəkalət verən üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirmədikdə və ya Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan qanunvericilik aktlarına, *patent müvəkkilinin peşəkarlıq etikasına* qarşı çıxan tələblər irəli sürdükdə, patent müvəkkili müqavilə ilə ondan aldığı tapşırığı yerinə yetirməkdən imtina edə bilər. Fəqət, patent müvəkilləri ilə bağlı onların peşəkarlıq etikasına dair tələbləri müəyyən edən xüsusi normativ-hüquqi akt və ya norma müəyyən edilmədiyindən belə tələblərin nə olması adresatda kifayət qədər sual doğuracaq. *İkincisi, əgər biz çıxış yolu kimi ən son vəziyyətdə “Vəkillərin Davranış Qaydaları haqqında” Əsasnaməyə istinad etsək belə* (bu kimi istinad dünya təcrübəsində istisna olunmayan olunmayan haldır), yenə də *“Vəkillər və Vəkillik fəaliyyəti haqqında”* Qanunda təsbit olunmuş- etika ilə bağlı *“Vəkillərin Davranış Qaydaları haqqında”* sözügedən Əsasnaməyə istinad edən heç olmasa hər hansı blanket normadan belə *“məhrum”* olduğumuzu görəcəyik.

F) Diqqətəlayiq digər bir məqam patent müvəkillərinin *attestasiyası üçün rüsum* prosedurlarıdır ki, təsüf doğuran üç məqamın şahidiyik: *Birincisi*, Əsasnaməyə görə attestasiyadan keçmiş şəxs müvafiq bildirişi aldıqdan sonra 1 (bir) ay müddətində patent müvəkillərinin qeydiyyatına alınması, şəhadətnamə verilməsi və qeydiyyatına alınmış patent müvəkkili barədə məlumatların dərc olunması üçün müəyyən edilmiş haqqın ödənilməsinə təsdiq edən sənədləri Agentliyə təqdim etmədiyi təqdirdə attestasiyanın nəticələri ləğv edilmiş hesab edilir. Olduqca ədalətsiz mövqe hesab edirik-həm də nəzərə alsaq ki, həmin şəxs əsasnamənin həmin maddəsinin digər bir tələbinə əsasən il ərzində yalnız 1 dəfə attestasiyadan keçmək üçün müraciət edə bilər, belə olan halda attestasiyanın nəticələrinin ləğvinin birmənalı qəbul edilməsi ədalətsizdir. Özü də namizədin attestasiyada iştirak etməməsinin üzrlü səbəbləri tanındığı halda, rüsum üçün-yəni sonrakı prosedura münasibətdə üzrlü səbəblərin tanınmaması, fikrimizcə, məntiqli deyil...*İkincisi*, Əsasnamənin mətninə edilmiş 18.12.2018-ci il dəyişikliklərinə qədər burada blanket xarakterli norma kimi "AR Dövlət rüsumu haqqında" Qanuna istinad edilmişdi, ancaq həmin qanunda nə qeydiyyat, nə şəhadətnamənin verilməsi, nə də məlumatların dərci üçün uzun müddət idi ki, rüsum qüvvədə deyildi. Göstərilən tarixdən sonra guya vəziyyətdən çıxış yolu kimi "rüsum" dan yan keçilsə də, yenə də "haqqın" məbləğinin müəyyən edilməsi və ödənilməsi qaydasına istinad edən hər hansı bir norma görə bilmirik. Həmçinin nədənsə, müvafiq dəyişiklik edilərkən Əsasnamənin digər bir maddəsində təsbit olunmuş "ilkin olaraq ərizəyə qoşulmalı olan rüsum barədə sənəd" diqqətdən yayınmışdır, yəni attestasiya üçün həmin rüsumun da hansı aktla müəyyən edilməsi sual altındadır... *Nəhayət üçüncüsü*, Əsasnaməyə görə müəyyən edilmiş haqların ödənilməsinə təsdiq edən sənədlər təqdim edildikdən sonra 3 (üç) gün müddətində şəxs patent müvəkkili kimi patent müvəkillərinin dövlət reyestrində qeydiyyata alınır və ona şəhadətnamə verilir. Deməli, dərc üçün ayrıca haqq ödənilməsinə dair tələbin olmasına baxmayaraq, dərcə bağlı konkret müddət qanunvericilikdə öz əksini tapmayaraq məhdudlaşdırılmamışdır. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, sözügedən nüanslarla bağlı "Sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sahəsində rüsumların və ödənişlərin məbləği və ödənilməsi Qaydasının təsdiq edilməsi haqqında" AR Nazirlər Kabinetinin Qərarı qüvvədəndir. Qəribədir ki, 2019-cu il fevral dəyişiklikləri ilə "Dövlət rüsumu haqqında" Qanunda tək şəhadətnamə verilməsi üçün 10 manat rüsum müəyyən edildi və digər məsələlər yenə diqqətdən yan keçdi...

Patent müvəkillərinin attestasiyası ilə bağlı ixtisas dərəcəsinə (digər şərtlərə də) dair tələblərə kamparativ yanaşma gərəyi duyuruq. Belə ki, milli qanunvericiliyə görə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində xüsusi kurs bitirən və ya həmin sahədə ən azı iki il stajı olan şəxslər, hüququn tətbiqi və tədrisi sahəsində ən azı iki il stajı olan hüquqşünaslar ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi, əmtəə nişanı və coğrafi göstəriciyə görə hüquqların qorunması sahəsində AR normativ hüquqi aktları, beynəlxalq müqavilələri üzrə zəruri biliklərə malik olmaq şərti ilə patent müvəkkili kimi attestasiyadan keçə bilərlər. Göründüyü kimi Azərbaycanda patent müvəkkili anlayışı ümumi mənə kəsb edir, yəni sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində "patent agent" və "patent vəkili" anlayışları bilavasitə fərqləndirilmir, sadəcə olaraq şəxslər və hüquqşünaslardan söhbət gedə bilər. Lakin əksər-xüsusən də anqlo-sakson hüquqi sistemli dövlətlərdə göstərilən anlayışlarla bağlı müəyyən edilmiş prinsiplər fərqlərdən biri budur ki, agentlər əmtəə nişanı, coğrafi göstərici və digər əlaqədar obyektlərlə bağlı (ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi istisnadır) təmsilçilik və hüquqi məsləhət funksiyası daşımır, ali hüquq təhsilinin olması patent vəkili olduğu tək təməl şərt deyil, agent daha çox inzibati orqanlar qarşısında, patent vəkili isə məhkəmə qarşısında təmsilçilik və müdafiə funksiyasına malikdir. Eləcə də, agentlərin qeydiyyat proseduru, xidmətlərinin dəyəri də aydın fərq yaradır, həm də agentlərin fəaliyyətində "ilkinlik" sezilir-məsələn patent almaq üçün iddia sənədinin tərtibi və s. Odur ki, müdafiə xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı pozulmuş patent hüquqlarının məhkəmə mübahisələrində yalnız patent vəkili ilə danışmaq mümkündür. Ancaq Azərbaycanda agent anlayışından, ümumiyyətlə, istifadə olunmur, bütün patent müvəkillərinə ümumi olaraq məhkəmə təmsilçilik, müdafiə və məsləhət funksiyaları həvalə edilmişdir. Hindistan, Sinqapur kimi ölkələrdə isə yalnızca "patent agent"

anlayışından istifadə olunur. (Məsələn, Hindistanın 1970-ci qəbul edilmiş və indi də qüvvədə olan patent qanununda müvəkkil anlayışından istifadə olunmayıb, Sinqapurda isə hüquq təhsili zəruri şərtidir.)

Staja gəlincə, milli qanunverici ən azı 2 il stajı müəyyən edərək onun “*fasiləsizliyi tələbini*” irəli sürməmişdir. Maraqlıdır ki, Avstraliya qanunvericisi patent müvəkkilinin qeydiyyatı alınması üçün belə tələbə fasiləsizlik prinsipini də əlavə edir. Əgər 2 il staj *fasiləli şəkildə* toplanmışsa, bu zaman həmin stajın toplandığı həddə 5 il müəyyən edilərək çərçivələnir. Almaniyada (*patentanwälte-patent müvəkkili*) göstərilən müddət 3 il, Ukraynada ən azı 5 il təşkil edir. Kanadada bu müddət aylarla-24 ay kimi müəyyən edilir və patent müvəkkillərinin attestasiyası ABŞ-a münasibətdə çoxmərhləli prosedurlarla müşahidə olunur. Yeri gəlmişkən, nəzərə çarpan digər bir fərq bəzi ölkələrdə tələb kimi *hüquq pozuntusuna yol verməmək* şərtinin irəli sürülməsidir. Məsələn, Avstraliyada son 5 il ərzində *əqli mülkiyyət sahəsində hüquq pozuntusuna* görə məsuliyyətə cəlb edilməyən şəxslər attestasiyaya buraxılırlar, *halbuki milli qanunvericilikdə belə tələbdən yan keçilmişdir*. Həmçinin ABŞ, (patent müvəkkillərinin sayına görə Kaliforniya, Nyu-york və Texas ardıcıl olaraq ilk üçlüyü bölüşür.) Avstraliya kimi dövlətlərin təmsalında digər ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda patent müvəkkilinin *yüksək mənəvi göstəricilərə və nüfuz malik olması* tələbi qanunda və ya əsasnamədə bilavasitə *təsbit edilməyib*.

Mövcud fərqlərdən danışarkən “*cürükçülüyə*” yol vermək istəmədiyimizdən, qısaca olaraq prosesual qanunvericiliyə - 2017-ci il 31 oktyabr tarixində nümayəndəlik institutuna edilmiş köklü dəyişikliyi də xatırlayaq... Patent müvəkkillərinin fəaliyyəti ilə əlaqədar boşluqlar kifayət qədərdir.

O ki qaldı, yaş senzinə - AR qanunvericiliyində konkret *yaş məhdudiyyətini görmürük*. Yeni Zenlandiya (burada bir çox müvəkkil Trans-Tasman Müqaviləsinə əsasən həm də Avstraliyada tamhüquqlu müvəkkil hesab olunurlar) və Yaponiyada (burada onlar əmtəə nişanı, kommersiya sirlərinin mühafizəsi, gömrük sahəsində də bütün instansiyalarda səlahiyyətli idirlər) isə əks mövqeyin şahidi oluruq. Həmçinin Yaponiyada “*benrişilər*” (“*弁士*”) adlanan həmin şəxslərin statusu nəinki patentlə bağlı normativ baza ilə, eləcə də *vəkillik fəaliyyəti ilə bağlı qanunda da* (“*弁士-bengoşilərin statusu haqqında qanun, 1949-cu il*) *tənzimlənir, Azərbaycanda isə “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunda nəinki xüsusi norma, ümumiyyətlə Əsasnamədə həmin qanuna istinad edən hər hansı norma yoxdur. Attestasiyanın keçirilmə tezliyinə gəlincə, əksər ölkələrdə tələb ildə ən azı 1 dəfə kimi müəyyən olunsada, Hindistanda bu göstərici ən azı 2 dəfədir.*

II.Sənayə mülkiyyətinin mühafizəsində “yetərsiz” məsuliyyət. Kriminallaşdırma prosesində sovet dönəminin qalıq izləri

A. Yetərsiz məsuliyyət cinayət-hüquqi aspektdə

“Patent haqqında” AR Qanununun 24-cü maddəsinə görə patent hüquqlarını pozan şəxslər AR İnzibati Xətalər Məcəlləsinə və AR Cinayət Məcəlləsinə uyğun məsuliyyət daşıyırlar. Lakin göstərilən məqamda hesab edirik ki, patentlə bağlı hüquqlara qəsd edən əməllərin kriminallaşdırılmasına münasibətdə qanunverici digər əqli mülkiyyət obyektlərindən fərqli olaraq sənaye mülkiyyəti obyektlərinə qəsd edən əməllərə görə inzibati məsuliyyətin müəyyən edilməsinə kifayət qədər etinasız yanaşma nümayiş etdirir. AR CM-nin 166-cı maddəsinə görə, ixtiraçılıq və patent hüquqlarını pozma, yəni ixtiradan və ya səmərələşdirici təklifdən qanunsuz istifadə etmə və ya ixtira yaxud səmərələşdirici təkliflərin mahiyyəti barədə məlumatları müəllifin razılığı olmadan və rəsmi dərc edilənədək yayma, müəllifliyi mənimsəmə, şərikli müəllifliyə məcbur etmə, əgər bu əməllər nəticəsində xeyli miqdarda ziyan vurulmuşsa cinayət məsuliyyəti yaradır. Diqqətimizi çəkən iki məsələ var: Birincisi, “Patent haqqında” AR Qanununda səmərələşdirici təklif anlayışından istifadə olunmur, eləcə də aydındır ki, o patentlə müəllifliyi, ilkinliyi təsdiq edilən və istifadəsi üçün müstəsna hüquq verilən obyektlər sırasında göstərilməmişdir. Deməli, normanın mətnindən belə aydın olur ki, onda səmərələşdirici təklifə münasibətdə hüquqların pozulması patent hüquqlarının yox, ixtiraçılıq hüquqlarının pozulması anlayışına aid ediləcəkdir və üstəlik qanunvericinin mövqeyinə görə ixtiraçılıq hüquqlarının obyektinə təkcə ixtira deyil. Əslində ixtiraçılıq və səmərələşdirici təklif anlayışına qüvvədə olan qanunvericilikdə tərif verilməmişdir. “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı

və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” AR Qanununun anlayışlar aparatında da əqli mülkiyyət hüquqları anlayışına səmərələşdirici təklifə olan hüquqlar aid edilməmişdir. Eləcə də tədqiqatımıza “cəlb olunan” digər normativ hüquqi akt kimi “İxrac nəzarəti haqqında” AR Qanununun anlayışlar aparatında da əqli fəaliyyətin nəticələri anlayışına kəşflər aid edilsə də, səmərələşdirici təklif qeyd edilməmişdir. Yeri gəlmişkən, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatını təsis edən Konvensiyanın 2-ci maddəsində əqli mülkiyyət hüququnun obyektləri siyahısında da bilavasitə səmərələşdirici təklif göstərilməmişdir, hərçənd belə siyahının qeyri-qətiliyi məsələni qabartmağımıza mane olmamalıdır.

Təhlil üçün AR Konstitusiyasının 30-cu maddəsində öz əksini tapmış aşağıdakı müddəalara fokuslanaq: “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, *ixtiraçılıq hüququ* və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur.” Deməli, Konstitusiya özlüyündə “ixtiraçılıq hüququ” anlayışını təsbit edir, ancaq qanunvericilikdə ixtiraçılıq fəaliyyətinin nədən ibarət olmasına dair norma tapmaq müşkül məsələdir-bəlkə də, bu sovet dövrünün tarixi-hüquqi qalıqlarıdır. Son fikrimizi arqumentləşdirmək üçün *Azərbaycan SSR 1978-ci il Konstitusiyasının müvafiq normasına diqqət yetirək*-“...bu azadlıq elmi tədqiqatların, *ixtiraçılıq və səmərələşdiricilik fəaliyyətinin* daha da genişləndirilməsi...” Görünən budur ki, istinad edilən konstitusion normada həm ixtiraçılıq, həm də səmərələşdiricilik anlayışına toxunulub. Yeri gəlmişkən əqli mülkiyyət sahəsində o dövr üçün kifayət qədər geniş məsələləri tənzimləyən 167 maddədən ibarət SSRİ Nazirlər Sovetinin 21 avqust 1973-cü il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmiş kəşflər, ixtiralar və səmərələşdirmə təkliflərinə dair Əsasnaməyə görə *səmərələşdirmə* (Qeyd: 1978-ci il Konstitusiyası və qüvvədə olan AR CM *səmərələşdirici*”, AR Əmək Məcəlləsi isə hər iki ifadəni işlətməmişdir) təklifinə dəqiq anlayış verilmişdir. Nəhayət son-mühüm arqument kimi *Azərbaycan SSR 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin* “müəlliflik və *ixtiraçılıq* hüquqlarını pozma” adlı 140-cı maddəsinin dispozisiyasına da nəzər salaq:

“ixtiranın və ya *səmərələşdirici təklifin* müəllifliyini mənimsəmə və ya ixtiranın, yaxud səmərələşdirici təklifin müəllifini şərikli müəllifliyə məcbur etmə, habelə ixtira qeydə alınana qədər ixtiraçının razılığı olmadan onu elan etmə...”

Göründüyü kimi burada vurğuladığımız əlamətlər demək olar ki, tam üst-üstə düşür. Ancaq 1960-cı il CM-də *xeyli miqdarda ziyan* tərkibdə nəzərdə tutulmayıb ki, bu da vacib istisnadır. Yeri gəlmişkən, sovet dönəmi üçün əqli mülkiyyət hüquqlarına dair fikrimcə, *müstəsna* əhəmiyyət daşıyan Azərbaycan SSR-in 1964-cü il Mülki Məcəlləsində əqli mülkiyyət obyektlərinin hüquqi rejimi ilə bağlı (o cümlədən, kəşflər) müfəssəl normalara rast gəlinərsə də, qüvvədə olan Mülki Məcəllə belə “imkandan” məhrumdur. Ancaq əslində tənzimləmənin məqsədemüvafiq olmaması özlüyündə məcəllənin belə “iqtidara” malik olmasını heçə endirir. Maraqlıdır ki, burada hər ikisi qeyri-ənənəvi qrupa aid edilməsinə baxmayaraq səmərələşdirici təkliflər kəşflərlə yox, məhz *ənənəvi obyektlərlə* birlikdə nizamlanmışdır. Belə ki, beşinci bölmə kəşflərə, altıncı bölmə isə ixtira, səmərələşdirici təklif və sənaye nümunəsi ilə bağlı hüquqlara həsr olunub. Məhz bu halın özü də sözügedən qalıqlardandır. Növbəti maraqlı məsələ hüquqtədsiqləyici sənədlərin növü ilə bağlıdır. Köhnə Mülki Məcəlləyə görə ixtiranın müəllifi öz mülahizəsinə uyğun ya ixtira üçün *müstəsna hüququ dövlətə verilməklə* müəllifliyinin qəbul edilməsini, ya da ixtira üçün *ona müstəsna hüquq verilməklə* müəlliflik hüququnun qəbul olunmasını tələb edə bilər. Birinci halda ixtira üçün müəlliflik şəhadətnaməsi, ikinci halda patent verilir. Hazırda qüvvədə olan patent qanunvericiliyində isə belə aydın diferensasiyaya ümumiyyətlə *yol verilməmişdir*.

Əlqərəz, qanunvericinin mövqeyindən digər nəticə çıxarmağımız qeyri-mümkün olmaqla, səmərələşdirici təklifin ixtiraçılıq anlayışının tərkib hissəsi hesab edilməməsinin, o cümlədən həmin maddənin dispozisiyasına (eləcə də maddənin adına) zəruri dəyişikliyin tərəfdarıyıq, çünki:

a) səmərələşdirici təklif qeyri-ənənəvidir, ixtira isə ənənəvi intellektual mülkiyyət obyektidir və patentlə mühafizə edilir. b) ixtira yalnız texniki həllə yönəlik təkliflərlə bağlı mövcuddur, səmərələşdirici təklif isə həm texniki, həm idarəçilik, həm də təşkilati təkliflərlə bağlıdır. c) yuxarıda göstərdiyimiz Əsasnaməyə görə səmərələşdirmə təkliflərinə dair hüquq təsdiqləyici sənəd vəsiqə, ixtira ilə bağlı patendir. ç) AR-nın Əmək Məcəlləsinin *ixtiraçı* anlayışı ilə *səmərələşdirici* anlayışı, o cümlədən ixtira və təklif arasında qoyduğu fərqlər kifayət qədər aydındır. d) *sənaye mülkiyyətinin digər obyektlərinin* (xüsusən də, sənaye nümunəsi) mühafizəsi ilə əlaqədar cinayət qanunvericiliyi təminatlarından bir xeyli *kasaddır*. Odur ki, dispozisiyaya həm də *sənaye nümunəsi* ilə bağlı müvafiq əlavələr edilməlidir...

Sənaye nümunəsinin qorunma mexanizmindən söz düşmüşkən, *Azərbaycandan fərqli olaraq* Türkiyədə məhkəmə-müdafiə tədbirləri, prosessual əsaslar və məsuliyyət tədbirlərini müfəssəl tənzimləyən *qanunqüvvəli akt* kimi qəbul edilmiş "Endüstriyel təsarımların korunması hakkında" *ayrıca normativ-hüquqi aktın* mövcudluğunu vurğulamaq mütləqdir. Burada digər əsas fərqli məqam müddətlərlə bağlıdır. Əgər Azərbaycan qanunvericiliyində sənaye nümunəsi patentinin qüvvədə olma müddətinin *5 ildən artıq olmamaq şərti* ilə uzadılması mümkündürsə, sözügedən aktla "endüstriyel təsarımlar" üçün həmin müddət 5 illik yenilənmə dövrləri ilə *25 ildən artıq olmamaq şərti* ilə uzadıla bilər.

Azərbaycanda sənaye nümunəsi üçün əsas şərt *yenilik və orijinallıqdır*. Müəlliflərdən M.Yolçuyev həmin meyarların müqayisəsini apararaq qeyd edir ki, orijinallıq meyarı Avropa dövlətlərində fərqli mənə yükünə malikdir. Məsələn, Almaniyada əsas məsələ *yaradıcı şəxsin zehni əməyinin səviyyəsidir*, -adi yaradıcı insanlardan qəti fərqlənməlidir. Lakin Fransada vəziyyət fərqlidir, "səviyyə" Almaniyadan fərqli olaraq mühüm meyar deyil-əsas olan nəticədir. İsveçrədə isə orijinallıq özündə *ayır dediciliyi* ehtiva edir, hansı ki, Türkiyə qanunvericisi də analoji mövqedədir. Müəllifin qeyd etdiyi, vacib məsələlərdən biri də budur ki, ixtira və faydalı modeldən fərqli olaraq sənaye nümunəsi üçün "*sənayedə tətbiq ediləbilənlik*", *yəni dəfələrlə istehsal olunabilənlik* şərti 2009-cu ildə "Patent haqqında" AR Qanununun mətnindən çıxarılmışdır-Türkiyədə eyni vəziyyəti görsək də, Almaniya qanunvericiliyində həmin şərt hələ də öz mövcudluğunu saxlamaqdadır. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan "Sənaye nümunələrinin qeydiyyatı haqqında" *Haaqa Sazişinin Cenevrə Aktının* (2010), eləcə də, "Sənaye nümunələrinin beynəlxalq təsnifatının təsis haqqında" *Lokarno sazişinin* (2003) üzvüdür. Unutmadan bunu da qeyd edək ki, ixtira ilə bağlı da ABŞ-ın məhkəmə təcrübəsi yalnız "*yaradıcı düha parıltısı*" ilə (*flash of creative genius*) ərsəyə gəlmiş ixtiralara patent verilməsini mümkün sayır və fikrimizin ilk bariz nümunəsi ABŞ Ali Məhkəməsi tərəfindən 1850-ci ildə qəbul edilən *Hotchkiss v. Greenwood* qərarıdır, hansı ki, məhkəmə farfor qapı dəstəklərinin daha dayanıqlı və estetik olmasına baxmayaraq patentin tanınmasından göstərilən xüsusatda imtina etmişdi.

B. Patent hüquqlarının qorunmasında inzibati məsuliyyətin spesifikasiyası

İkinci bir məsələ CM-nin 165-166-cı maddələrinə münasibətdə 165-ci maddənin qeyd hissəsində xeyli miqdarda ziyanın dəyərinin *1000 manatdan artıq* müəyyən edilməsidir ki, AR İnzibati Xətalər Məcəlləsində də öz növbəsində *az miqdarda* ziyanın vurulması ilə bağlı digər eyniadlı maddələri görə bilsək də, (yəni müəlliflik hüquqlarını və ya əlaqəli hüquqları pozma; inteqral sxem topologiyasından istifadəyə müstəsna hüququn pozulması; folklor nümunələrindən istifadə tələblərinin pozulması; məlumat toplularından qeyri-qanuni istifadə edilməsi) məhz *1000 manatdan artıq olmayan ziyana* münasibətdə patent və ya ixtiraçılıq hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət müəyyən edən *müstəqil normanın nəzərdə tutulmamasının* şahidiyik.

Təəsüf ki, yalnız AR İXM-in toxumçuluq haqqında qanunvericiliyin pozulmasına dair 287-ci maddəsində *patent sahibi ilə lisenziya müqaviləsi bağlamadan bitki sortlarının toxumlarından istifadə edilməsinə* və geodeziya və kartoqrafiya haqqında qanunvericiliyin pozulmasına dair 270-ci maddəsində dövlət qeydiyyatına alınmamış və *ya patenti alınmamış*, yaxud sertifikatlaşdırılmamış geodeziya və kartoqrafiya materiallarının və məlumatlarının, xüsusi təyinatlı geodeziya və kartoqrafiya avadanlığının, cihazlarının *ticarət dövriyyəsinə daxil edilməsinə görə* məsuliyyət nəzərdə tutulur. Bu işə potensial hüquq pozuntularının çox kiçik bir hissəsi sayıla bilər. Həm də axı qeyd etdiyimiz hər iki maddədə *ziyanın miqdarı belə*, tərkibdə müəyyən edilməyib. Odur ki, AR İXM-ə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi ilə bağlı *müvafiq tərkibin əlavə edilməsinin zərurəti qənaətindəyik...*

Özü də “Haqsız rəqabət haqqında” AR Qanununda müəyyən edilmiş maliyyə sanksiyaları aşkara çıxardığımız vəziyyətə “bəraət” qazandırmır. Rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi formasında (yəni, digər təsərrüfat subyektinin *patent-lisenziya hüququnu pozmaq yolu* ilə onun məhsulunun birbaşa təkrarlanması) haqsız rəqabətdən söz düşmüşkən, vurğulamalı olduğumuz bəzi mütləq məqamlar vardır: AR-nın müvafiq qanunvericiliyində *qeydiyyatı alınmamış* sənaye mülkiyyəti obyektinin mümkün qorunma şərtlərindən bəhs edilmir. (Paris və TRIPS kimi beynəlxalq aktlarda da göstərilən məsələyə toxunulmurdu.) Anglosakson hüquqi sisteminə mənsub amerikalı və ingilis hüququnda *qeydiyyatı alınmayan və ya qorunma müddəti başa çatmış* yaradıcılıq məhsullarının istər zahirən, istərsə də funksional cəhətdən bir-bir *təqlidi* mümkün və hüquqi hesab edilir. Çünki ingilis-sakson yanaşmasında qorunma təminatı olmayan yaradıcılıq məhsulunun təqlidi əksinə, iqtisadiyyata həyat verir, rəqabəti artırır, bazarda qiymətləri aşağı salır. (me too product...) Tam əksinə qitə hüququnun mühüm parçası olan fransız hüququnda belə *kor-koranə təqlid (slavish imitation)* haqsız rəqabət sayılır. Maraqlıdır ki, Almaniyada Fransadakı sərt mövqedən fərqli olaraq belə təqlidə yol verilir: “*Nachahmungsfreiheit və ya freedom of imitation*”, ancaq müəyyən istisna şərtlərlə patenti alınmamış məhsulun mühafizəsi mümkündür, belə analoji vəziyyəti İspaniyaya da aid edə bilərik. Qeyd edək ki, Türkiyədə əvvəllər bu mənada “tescilsiz” obyektlərin mühafizəsi nəzərdə tutulmasa da, (hazırda AR-da belədir) 2016-cı il “Sınai Mülkiyyət Kanunu”na görə qeydiyyatı alınmayan sənaye mülkiyyəti obyektlərinin də qorunmasına təminat verilir.

Yeri gəlmişkən, növbəti təəsüfdoğurucu məqamı istintaq aidiyyətinə nəzər salarkən aşkarladıq. Belə ki, AR CPM-in 215.3.1-ci maddəsinin tələblərinə görə AR CM-nin 165.2 (müəlliflik və əlaqəli hüquqlar) 165-2 (folklor nümunələri), 165-3 (məlumat topluları), 166.2-ci (patent və ixtiraçılıq) maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə dair işlər üzrə ibtidai istintaq prokurorluq tərəfindən aparılır. Lakin nədənsə qanunverici *inteqral sxem topologiyasından istifadəyə müstəsna hüququn pozulması* əməlinə görə aidiyyəti müəyyən etməyi “unudub”. Aidiyyəti müəyyən edən iki normativ hüquqi aktdan digəri kimi “AR CPM-nin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” AR Qanununun və həmin Qanunla təsdiq edilmiş AR CPM-nin tətbiq edilməsi barədə AR Prezidentinin Fərmanında da sözügedən əməlin adı çəkilmir. Şübhəsiz, AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimi İ.Nəcəfovun öz *xüsusi rəyində* vurğuladığı kimi, cinayət prosesində analogiya mümkün represiyaları genişləndirmir, o, cinayət-prosessual münasibətlərə və onları yaradan hüquqi faktlara dinamizm verməklə pozitiv rol oynayır. (Qeyd: “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiyaya Qanununa görə, cinayət, inzibati xətalər və vergi qanunvericiliyində, məsuliyyətə cəlb olunma, hüquqların məhdudlaşdırılması və vəzifələrin müəyyən edilməsi hallarında hüququn analogiyasından və ya *qanunun analogiyasından* istifadə olunma bilməz.) Ancaq əminliklə deyə bilərik ki, qanunvericinin dövlət orqanının səlahiyyətləri baxımından (xüsusən də ona münasibətdə yalnız qanunda göstərilənlərə icazə verildiyini bəyan edən hüquqi aksiomu mütləqləşdirsək) hər dəfə analogiyanın “ümidinə” qalması adresat üçün heç də yaxşı vəziyyət yaratmayacaqdır. Bununla belə sevindirici hal da var-Azərbaycan MDB məkanında *inteqral sxem topologiyalarına* dair qanun qəbul edən ilk dövlətdir. Məsələ ilə əlaqədar son qeydimiz işə budur ki, ABŞ-ın məhkəmə praktikası *inteqral-sxem topologiyasını ənənəvi* yanaşmadan fərqli olaraq *sənaye mülkiyyətinin obyektini* kimi tanıyır.

III. Əqli Mülkiyyət Agentliyinin statusunun publik hüquqi şəxs qismində müəyyən edilməsi ilə bağlı həyata keçirilməli olan zəruri normativ tədbirlər

Qeyd etmək lazımdır ki, təşkilati-hüquqi islahatların yaratdığı nəticələrlə bağlı olaraq müvafiq əlaqədar aktlarda uyusmazlıqlar-institusional baryerlər özünü büruzə verir. "İstehlak bazarına nəzarət, standartlaşdırma, metrologiya və əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin mühafizəsi sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında" AR Prezidentinin 2018-ci il 20 aprel tarixli Sərəncamının 2-ci hissəsinə əsasən yaradılmış Əqli Mülkiyyət Agentliyinin və onun tabeliyində olan Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzinin Agentliyin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında AR Prezidentinin 2018-ci il 30 iyul tarixli Fərmanının 3.3-cü bəndinə əsasən publik hüquqi şəxs olmasına baxmayaraq "Patent haqqında" Qanunda "*müvafiq icra hakimiyyəti orqanının* Apellyasiya Şurası" ifadələri işlənmişdir. Belə ki, 2018-ci ilin müvafiq islahatlarına qədər Apellyasiya Şurası müvafiq icra hakimiyyəti qismində Komitənin tərkibində fəaliyyət göstərsə də, artıq publik hüquqi şəxs, yəni *müvafiq icra hakimiyyətinin yaratdığı qurumun* tərkibindədir. Göstərilən məqamda "Patent müvəkkilləri haqqında Əsasnamə"yə dəyişiklik edilərək qeyd etdiyimiz ifadələr balanslaşdırılsa da, sözügedən qanunda hələki bunu görə bilmirik. Qısaca, "qanunlar bu günə nisbətdə hər zaman dünənkidir" (tempora mutantur et nos mutamur in illis-zamanlar da, biz də, qanunlar da: dəyişirik.) Doğrudur, ilk baxışdan qanunun prezident aktına uyğunlaşdırılmaq "öhdəliyi" olmasa da, normaların məntiqi tələbatdan irəli gələn harmonizasiyası mütləqdir. (Qeyd: dəyişiklik edilməli olan aktlardan biri də "Patent haqqında" AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə qüvvədə olan 1998-ci il tarixli Fərmandır.) Odur ki, keçirilən islahatlarla bağlı mövcud *hüquqi vakuum* gərəkdir ki, diqqətdən yayınmasın.

Sual olunur ki, Əqli Mülkiyyət Agentliyinin, yəni publik hüquqi şəxsin əməkdaşları dövlət qulluqçusu hesab edilirmi? Əslində, cavabı Agentliyin *fərmanla təsdiq edilmiş* Nizamnaməsinin 1.7-ci bəndində aydın görsək də, (həmin bəndə görə, "*Dövlət rüsumu haqqında*" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş müvafiq hüquqi faktların qeydiyyatı ilə bağlı xidmətlər göstərdiyinə, hüquqi hərəkətləri həyata keçirdiyinə görə Agentliyin əməkdaşları dövlət qulluqçularına *bərabər tutulurlar*.) "*Dövlət qulluğu haqqında*" AR Qanununda bu məsələyə, ümumiyyətlə, toxunulmur, publik hüquqi şəxslərin adı belə keçmir, odur ki, məsələyə mütləq şəkildə bu qanun səviyyəsində də aydınlıq gətirilməlidir! O ki qaldı, sözügedən publik hüquqi şəxsin qanunla yox, məhz prezident tərəfindən müəyyən edilməsinə, bu özü də kifayət qədər mübahisəlidir. Öz təklifimizə keçməzdən əvvəl ümumən publik hüquqi şəxslə bağlı aşağıda qeyd edəcəyimiz müəlliflərin arqumentlərini mövzu ilə əlaqədar "haşiyə" olaraq nəzərdən keçirək:

AR Mülki Məcəlləsinin 43-cü maddəsinə görə *Azərbaycan Respublikası və bələdiyyələr* mülki hüquq münasibətlərində eynilə *digər hüquqi şəxslər* kimi iştirak edir. Bu hallarda onların səlahiyyətlərini *hüquqi şəxslər olmayan orqanları* həyata keçirirlər. Yeri gəlmişkən, "Bələdiyyələrin statusu haqqında" AR Qanununun 11-ci maddəsinə görə *bələdiyyələr hüquqi şəxsdirlər və əgər nazirliklərə baxsaq, Vergilər və Maliyyə Nazirliklərinin* Əsasnamələrində birbaşa olaraq məhz həmin nazirliklərin *hüquqi şəxs olması* göstərilmişdir. Müəlliflərdən F.Mehdiyev qeyd edir ki, nazirliklərə-mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına hüquqi şəxs statusunun verilməsi bütöv və vahid idarəetmə, iyerarxiya, nazirliyin məhz elə dövlətin hüquqi şəxsiyyətini təmsil etməsi, nəhayət yuxarıda göstərdiyimiz "*hüquqi şəxs olmayan orqanları*" ifadəsinə *ziddir*. AR MM-in 43.3-cü maddənin tənzimlənməsi, əslində Almaniyada hüquq sistemindən götürülüb. Almaniyada dövlət hakimiyyəti *orqanlarının hüquqi şəxs statusu yoxdur*. Azərbaycanda, təəsüf ki, digər çoxsaylı dövlətlərdən fərqli olaraq *ümumi hüquq şəxsləri ilə xüsusi hüquq (xüsusi hüquqa tabe olan) şəxsləri* arasında hədd müəyyən edilməmişdir. (*personne morale de droit public/privé*) Gürcüstanda məsələyə aydınlıq gətirən 1999-cu il tarixli "*Ümumi hüquq şəxsləri haqqında*" ayrıca qanun mövcuddur. Yəni MDB dövlətlərindən Ukrayna *Mülki Məcəlləsinə* baxsaq, hüquqi şəxslərin sözügedən bölgüsünün şahidi olacağıq. Qeyd edilən məqamlarda müəlliflə razılaşmamaq qeyri-mümkündür və özümüz də əlavə etmək istəyirik ki, hüquqi şəxsin *əsasnaməsi yox, (nazirliklərdəki) nizamnaməsindən* danışmaq

olar. Hesab edirik ki, belə bənzətmə aparmaqda da haqlıyıq-necə ki, *hüquqi şəxsin onun hüquq şəxs olmayın nüməyəndəlik, filial və idarəsi üçün əsasnamədən danışmaq* olar, eləcə də *hüquqi şəxs qismində dövlətin onun hüquqi şəxs olmayın nazirliyinin əsasnaməsindən danışmaq* mümkün olur...

Müəlliflərdən T.Cəfərov qeyd edir ki, 43-cü maddədə göstərilən *“digər hüquqi şəxslər”* ifadəsi dolayısıyla dövlətin hüquqi şəxs olması qənaətinə aparır, lakin bələdiyyələrdən fərqli olaraq dövlətin belə statusu konstitusion və ya qanunvericilik səviyyəsində bilavasitə təsbit edilməyib. Lakin Türkiyə Cümhuriyyəti Anayasasına görə (maddə 23) dövlətin hüquqi şəxs olması *“devlet ve digər kamu tüzel kişileri”* ifadəsi ilə təsdiqini tapmışdır. Müəllifə görə, əsas məsələ və təəsüf doğuran hal isə AR *“Publik hüquqi şəxslər haqqında”* Qanunda *nə dövlətin, nə də bələdiyyələrin* hüquqi şəxs olması ilə bağlı heç bir müddəanın yer almamasıdır ki, göstərilən fikirlə də, son dərəcədə razıyıq. Yeri gəlmişkən, maraqlıdır-müəllif publik hüquqi şəxsi *dövlətin “yetkinlik yaşına çatmayan” övladına* bənzədir...

Nəhayət, gələk Əqli Mülkiyyət Agentliyinin publik hüquqi şəxs qismində yaradılması məsələsinə. AR-dan fərqli olaraq Türk Cümhuriyyətinin Konstitusiyasında belə bir müddəa var idi: *“Kamu Tüzel kişiliği, ancak kanunla ve ya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.”* Ancaq nədənsə, 2017-ci ildə Konstitusiyaya dəyişiklik edilərək ikinci ifadədən imtina olunmuşdur. Bundan əlavə tədqiqat zamanı diqqətimizi çəkən budur ki, hətta nəinki qanunla, bu *Konstitusiyanın özündə* belə bilavasitə hansı orqanların publik hüquqi şəxs olması *“adbaad”* sadalanır. Biz yuxarıda problem kimi *“qanunun fərmana tabeliyindən”* danışmışdıq... Əslində Əqli Mülkiyyət Agentliyinin qanunla yox, məhz prezident tərəfindən təsis edilməsini *“qəbahət”* saymırıq. Xülasə, iki dövlətdə olan nümunələrə münasibətdə ortağ məxrəcin tərəfdarıyıq. Məxrəc nədir?-qanunlarda hər hansı sahədə göstərilmiş (çəkəndirmə və tarazlaşdırma prinsipinin məhsulu kimi) *“müvafiq icra hakimiyyətinin” məhz prezidentin tətbiqedici fərmanı ilə hansı orqan olması sonradan müəyyən edildiyi kimi, eyni qaydada əvvəla bu və ya digər sahədə fəaliyyət göstərəcək qurumun ilk olaraq qanunda “müvafiq icra hakimiyyətinin müəyyən etdiyi qurum” ifadəsi formasında qanunverici, sonradan isə prezident tərəfindən müəyyən edilməsini* mümkün saydıq. Bununla da, hazırda yaranmış vəziyyət kimi *“qanunun fərmanı izləmək öhdəliyi”* aradan qaldırılmış olacaq deyə düşünürük...

IV. Patent hüquqları-universal və regional təminatlar sistemində

A. Universal müqavilələr

Sənaye mülkiyyətinin hüquqi mühafizəsi üzrə tarixən ilk iki tərəfli beynəlxalq müqavilələr 1880-ci ildən sonra meydana çıxmağa başlamışdı. Odur ki, ilk bu cür müqavilə 1881-ci il Avstriya - Almaniya müqaviləsidir. Elə həmin dövrdə (1883) 11 dövlət (Belçika, Braziliya, İspaniya, Fransa, Qvatemala, İtaliya, Niderland, Portuqaliya, Salvador, Serbiya, İsveçrə) tərəfindən patent hüquqlarının beynəlxalq əsaslarının ana sütunu, konstitusiyası sayılan Paris Konvensiyası imzalanır...

• Paris Konvensiyası - Azərbaycan 1995-ci ildən iştirakçısıdır, Konvensiyanın Stokholm mətni isə SSRİ tərəfindən 1968-ci il tarixində ratifikasiya edilmişdir. Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində ilk açıq tipli (WIPO-ya üzv olan bütün dövlətlərə açıqdır) beynəlxalq hüquqi akt olan bu sənəddə üzvlərin *patent qanunvericiliyinin unifikasiyası və vahid beynəlxalq patentin yaradılması* nəzərdə tutulmasa da, (yəni patentlərin bir-birindən asılı olmaması prinsipi), *milli rejimin (əcnəbilərin patent əldə etmək üçün üzlaşdıy diskriminasiya hallarının aradan qaldırılması), eləcə də ilkinlik (prioritetlik) prinsipinin müəyyən edilməsi (avtomatik olaraq üzv olan digər dövlətlərdə də Konvensiya ilə müəyyən edilən zaman intervalında ərizə vermək üçün üstünlük hüququ)* Konvensiyanın mühüm müsbət cəhətlərindən hesab olunmalıdır.

• “Patent kooperasiyası haqqında” Vaşinqton Müqaviləsi (Patent Co-operation Treaty, 1970) Müqavilə *beynəlxalq axtarış orqanının yaradılmasını, ilkin beynəlxalq ekspertizanın* (onun nəticələri ərizəçinin patent almaq istədiyi ölkənin milli idarələrinə təqdim edilir və məhz bu məqamda *Avropa Patent sistemi PCT-dan* yenidən milli ekspertizanı tələb etməyərək, yalnız validasiyanı tələb etməsi ilə *fərqlənir.*) aparılmasını təsbit etməklə, ancaq yenə də- Paris Konvensiyasında olduğu kimi *vahid beynəlxalq patentin* yaradılmasını nəzərdə tutmur. Əsas etibarilə milli Patent Ofislərinin *bürokratiyasına son qoymaq* məqsədi daşıyan bu Müqavilənin patent müraciətlərində yeknəsəqliyi

təmin etdiyi söylənilə bilsə də, qoruma sistemində istənilən müddəalara malik deyil..

- Beynəlxalq patent təsnifatı haqqında Strasburq Sazişi (International Patent Classification, 1971) Azərbaycan 2003-cü ildə qoşulmuşdur və yalnız Paris Konvensiyasına üzv olan dövlətlər üçün açıqdır.

- TRİPS (Trade Related Intellejtual Property Right) Ümumdünya Ticarət Təşkilatının hüquqi baza və əsası sayılan Mərakeş hüquqi aktlar Paketinə daxil olan bu Saziş çoxtərəfli beynəlxalq ticarət danışıqlarının Uruqvay Raundu nəticəsində 1994-cü ildə imzalanmışdır. TRİPS patentə dair Paris Konvensiyasından sonra ikinci ən geniş əhatəli müqavilə hesab olunur, eləcə də həmin Konvensiyada olduğu kimi burada da patent hüquqlarına dair *milli rejim* müəyyən edilir.

Azərbaycan ÜTT-nin üzvü olmadığına görə təbii ki, TRİPS-in *İştirakçısı deyildir*.

B.Regional sistemlər

Gələk regional müqavilələrə:

- NAFTA (North American Free Trade Agreement) Meksika, ABŞ və Kanada arasında bağlanan Şimali Amerikanı əhatə edən Razılaşmada patentə dair normalar əsas etibarilə TRİPS-ə paralel olaraq təsbit olunmuş, xüsusən də, belə normalar patent qüvvədə olma müddəti və məcburi lisenziya ilə əlaqədardır.

- “Avropa Patenti haqqında” Münhen Konvensiyası (EPC, 1973) ilə vahid Avropa patenti müəyyən edilərək, iqamətgahı Münhendə yerləşən *Avropa Patent İdarəsi* yaradılmışdır. Yalnız Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərlə məhdudlaşmadığından onu *“Böyük Avropa Patenti” Müqaviləsi* də adlandırırlar.

- Lüksemburq Müqaviləsi (1975) EPC-dəki təminatlar məhz qorunma mexanizmləri prizmasından tamamlanmış, haqsız rəqabət, əmtənin sərbəst dövriyyəsi üçün geniş təminatlar nəzərdə tutulmuşdur-Müştərək Apellyasiya Məhkəməsinin və Əlavə Protokola əsasən üzv dövlətlərdə ixtisaslaşmış müvafiq məhkəmənin yaradılması təsbit olunub.

- Afrika qitəsində isə *İngilisdilli dövlətlər* Sənaye Mülkiyyəti Təşkilatını (ARIPO-1976), *fransızdilli dövlətlər* isə Afrika Əqli Mülkiyyət Təşkilatını (OAPI-1977) yaratmışlar.

- Nəhayət, Avroasiya Patent Konvensiyası (1994, Azərbaycan 1995-ci ildən ratifikasiya ilə tamhüquqlu üzvdür.) MDB ölkələri ərazisində qüvvədədir. Konvensiya BMT-nin üzvü olan və 1883-cü il Paris, həm də 1970-ci il Vaşinqton Müqavilələri ilə əlaqəli olan digər dövlətlər üçün də açıqdır. Avrasiya Patent təşkilatının iki əsas orqanı təsis edilmişdir: 1) *İnzibati şura*; 2) *Avrasiya Patent İdarəsi*. Yeri gəlmişkən, 2018-ci il tarixində Azərbaycandan olan nümayəndə Avrasiya Patent İdarəsinin Vitse-Prezidenti vəzifəsinə təyin edilmişdir.

V. Patent hüquqlarının pozulmasına dair mübahisələrdə səlahiyyətli məhkəmə orqanlarının xüsusətləri

A.İxtisaslaşdırılmış dövlətdaxili prosesual mexanizmlər

Hər nə qədər ixtisaslaşmış milli patent məhkəmələrinin mövcudluğu qulağa xoş gəlsə də, əksər mütəxəssislər belə məhkəmələrin iqtisadi-siyasi təsirlərə qarşı daha “həssas” olduğunu, ümumi məhkəmələrlə müqayisədə hakimlərin daha çox qeyri-prosessual münasibətlərə girmək ehtimalının yüksəkliyini və aidiyyət ilə bağlı çox saylı mübahisələrə yol açma potensialını vurğulayırlar. Azərbaycanda nəinki ixtisaslaşdırılmış patent, ümumilikdə əqli mülkiyyət məhkəmələrinin olmaması bir tərəfə dursun, *heç Ali Məhkəmə tərəfindən* belə işlər üzrə məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinə dair qərar da qəbul edilməyib. Qeyd edək ki, AR Prezidentinin 03.04.2019-cu il tarixli “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Fərmanı ilə *yalnız vergi və gömrük ödənişləri, məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödənilməsi ilə bağlı yaranan mübahisələrə, habelə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar digər məsələlərə* dair işlər üzrə ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması nəzərdə tutulur. Lakin 2016-cı il tarixli Uzunmüddətli Milli Strategiyada və ən əsası da Azərbaycan:2020 Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyasında mühüm prioritetlərdən biri də əqli mülkiyyət sahəsində *məhz institusional potensialın gücləndirilməsi, ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrə* olan tələbat idi.

Bəzi dövlətlərdə mövcud olan nümunələrə diqqət yetirək:

- **Rusiya.** İxtisaslaşdırılmış patent məhkəmələrinin yaradılması təşəbbüsləri hələ SSRİ-nin dağıldığı dönmədən etibarən mövcud olsa da, belə təşəbbüslər öz leqal əsasını 2013-ci ildə (*Konstitusiya Qanunu ilə*) əldə etmişdir, lakin bu dəfə ixtisaslaşdırılmış məhkəmə qismində patent yox, arbitraj məhkəmələri sistemində Əqli Mülkiyyət Məhkəməsi yaradıldı. (həmçinin Ali Arbitraj məhkəməsi Plenumunun müvafiq Qərarı qeyd edilməlidir) *Çox maraqlıdır ki, bu məhkəmə həm 1-ci instansiya, həm də kassasiya instansiyası kimi fəaliyyət göstərir.* Göstərilən məqam “Rusiya Federasiyası məhkəmə sistemi haqqında” və “Rusiya Federasiyası Arbitraj Məhkəmələri haqqında” *Konstitusiya Qanunları* ilə tənzimlənir. Belə ki, kassasiya icraatının predmetinə həmin məhkəmənin *ilk instansiya qismində baxdığı işlər və arbitraj apellyasiya məhkəmələrinin baxdığı işlər* aid edilir. Birinci instansiya qismində baxılan işlərin dairəsi RF *Arbitraj Prosesual Məcəlləsi* ilə müəyyən edilmişdir. Sözü düz, belə hallar digər dövlətlərin təcrübəsində də istisna olunması deyil –məsələn, Almaniyada Federal Sosial Məhkəməsi həm birinci, həm kassasiya instansiyasıdır. Bir məqam da diqqətimizdən yayınmırdı ki, Azərbaycanda Rusiyadan fərqli olaraq məhkəmələrin statusu ilə bağlı qanunlar, yəni xüsusilə “*Məhkəmələr və hakimlər haqqında*” və hətta “*Konstitusiya Məhkəməsi haqqında*” Qanunlar *konstitusiya qanunu* statusuna malik deyil, Rusiyada isə əksini gördük.

- **Çin.** 1993-cü ildən etibarən dövlətin bütün ərazisində orta və yüksək xalq məhkəmələri strukturlarında əqli mülkiyyət işləri üzrə tribunallar, bəzi iri şəhər və əyalətlərində isə əqli mülkiyyət üzrə ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr təsis edilmişdir. Belə məhkəmələr hazırda Pekin, Şanxay və Quancjouda fəaliyyət göstərir. Çindəki patent sistemi avropa patent sisteminə uyğun olmaqla, əsas baza müddəaları alman qanunvericiliyi ilə üst-üstə düşür. Patent hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar işlərə birinci instansiya kimi *orta səviyyəli xalq məhkəmələri* baxır. Patent hüquqlarının pozuntusu nəticəsində vurulmuş zərərin məbləği *100 milyon yuandan (10 milyon avrodan)* artıqdırsa, bu zaman həmin işlər birinci instansiya məhkəməsi kimi *yüksək dərəcəli xalq məhkəmələrinin* aidiyyətindədir. Əgər baxılan iş mühüm əhəmiyyətə malikdirsə, (tutaq ki, kütləvi informasiya vasitələrində geniş işıqlandırılan) məhkəmə həmin işə yüksək səviyyəli birinci instansiya məhkəməsində baxılması barədə vəsatət qaldırmaq səlahiyyətindədir. “Patent haqqında” ÇXR Qanunu isə 1984-cü ildə qəbul olunmuşdur və bu dövlətin *Cinayət Məcəlləsinin* 216-cı maddəsi nəzərdə tutur ki, patentə dair ciddi yanılma şəxsin qazancının *dörd misli məbləğində cərimə*, əgər qazancı müəyyən deyilsə, *200.000 yuana* kimi cərimə ilə cəzalandırılı bilər.

- **ABŞ-ın** digər federal alt məhkəmələr sistemində Court of Claims (federal dövlətə qarşı təzminat mübahisələri ilə bağlı), Court of Tax, Court of International Trade, Court of Military Appeals kimi məhkəmə təsisatları ilə yanaşı patent və gömrük mübahisələri ilə bağlı *Court of Customs and Patent* də xüsusi yerə malik idi. Ancaq Court of Customs and Patent Appeals 1909-cu ildən 1982-ci ilə qədər fəaliyyət göstərsə də, həmin tarixdən öz yerini Federal Dairə Apellyasiya Məhkəməsinə vermişdir. Əslində isə məhkəmə ilk olaraq Payne-Aldrich Tarif aktı ilə məhz *Tarif Şurasının* qərarlarından verilən şikayətlərə baxan *Gömrük Məhkəməsi* qismində təsis edilərək 1910-cu ildə fəaliyyətə başlamış və ilk hakimləri ABŞ prezidenti U.Taft tərəfindən təyin edilmişdir. İlk dövrlərdə belə şikayətlərdə *son və qəti instansiya kimi* çıxış etsə də, 1914-cü ildən Ali Məhkəməyə də şikayət hüququ tanınaraq, həm də 1922-ci il Patent Qanununa görə, onun yurisdiksiyası daha da genişlənmiş, nəhayətində 1929-cu ildə məhkəmənin adı yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dəyişdirilmişdir. ABŞ Ali Məhkəməsi “*ex-parte*” *Bakelite* işində məhkəmənin təsisinin məhz ABŞ Konstitusiyasının 1-ci maddəsinin təsiri altına düşməsinə aydınlıq gətirmişdir.

- **Türkiyə.** “*Fikri ve Sınai Haklar Hukuk / Fikri ve Sınai Haklar Ceza*” adı altında ixtisaslaşmış məhkəmələr (2003-cü ildən etibarən) İstanbul, (ilk-hüquq məhkəməsi) İzmir (ilk-cəza məhkəməsi) və Ankarada (hüquq və cəza məhkəmələri) fəaliyyət göstərir, ancaq sözügedən məhkəmələrin yurisdiksiyası inzibati ərazi vahidi ilə məhdudlaşır, yəni belə məhkəmələrin qurulmadığı yerlərdə patent mübahisələrinə dair işlərə digər ümumi birinci instansiya məhkəməsi (asliyə) baxır. Qeyd edək ki, aidiyyət müəyyənləşdirilərkən iddia məbləğinin dəyəri nəzərə alınmır. (Çində əksini

müşahidə etdik.) Marağımızı çəkən məsələlərdən biri də odur ki, AR-dan fərqli olaraq türk cinayət-prosessual qanunvericiliyində sənaye mülkiyyətinə qəsd edən əməllərlə (ümumən) bağlı işlərin prosesual qaydaları bilavasitə fərqləndirilmişdir. (TCMÜK, maddə 344) Türk Ceza Muhakemeleri Üsulu Kanununa görə belə işlərə baxılması əməlin törədilməsindən etibarən 1 illik müddətin ötürülməməsi halında mümkündür. Belə işlər məhkəmədə digər işlərə baxılarkən üstünlüyə malikdir, təxirəsalınmazdır. (zərurət olmadıqca, 30 gündən artıq məhkəmə baxışı təxirə salına bilməz və bu dövletdə iyulun 20-dən sentyabrın 5-dək tətbiq olunan “ədli tətill” göstərilən kateqoriyalı işlərə şamil edilmir.)

- İsveçrədə 2012-ci ildən bəri patentləşdirilmiş ixtiralarla bağlı bütün mübahisələr üzrə yurisdiksiyaya malik “Federal Patent Məhkəməsi” (İsveçrə Patent Məhkəməsi haqqında Qanunun 26-cı maddəsi) mövcuddur. Bu məhkəmənin qərarları yalnız birbaşa olaraq Federal Ali Məhkəmə qarşısında mübahisələndirilə bilər. Bundan əlavə, haqsız rəqabət və inhisar məsələləri birbaşa olaraq kantonların apellyasiya məhkəmələri qarşısında mübahisələndirilməlidir.

- Almaniyada da *Federal Patent Məhkəməsi (Bundespatentgericht)* 1961-ci ildən Münhendə fəaliyyət göstərir və Almaniya Konstitusiyasının 96-cı maddəsinə əsasən təsis edilmişdir. Patent mübahisələrinə baxılmasında növbəti instansiya kimi Almaniya Ədalət Məhkəməsi (*Bundesgerichtshof*) çıxış edir.

B.Beynəlxalq ədalət mühakiməsi orqanları: labüd perspektivlər.

- Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi dəfələrlə presedentlərində Konvensiyaya 1 sayılı Əlavə Protokolun 1-ci maddəsinin (mülkiyyətin müdafiəsi) əqli mülkiyyətə də tətbiq edilməsini vurğulamışdır. (Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı işinə dair və digər qərarlarında...) Məhkəmənin icraatında olmuş işlər sırasında Avropa İttifaqı institutlarına qarşı, eləcə də həmin institutlar tərəfindən pozulmuş hüquqlarla bağlı cavabdeh kimi üzv dövlətlərinin məsuliyyət dərəcəsinin müəyyən edilməsi ilə bağlı işlər böyük maraq doğurur. *Sualı belə qoyaq: “Məsələn, qeyd olunan institutlardan olan, Avropa Patent İdarəsi tərəfindən pozulmuş hüquqlarla bağlı ərizəçinin şikayətinə AİHM-də baxılırmı, baxılırsa hansı əsaslarla baxılacaq?” və cavablandırmaq:* Birbaşa Roma Konvensiyasının İştirakçısı olmayan Avropa Birliyi institutlarına qarşı verilmiş ərizələr *ratione personae* əsasında qəbul edilməzdir, çünki o, üzv dövlətlərdən fərqli hüquqi şəxsdir, Konvensiyanın üzvü deyildir. O ki, qaldı Avropa Patent İdarəsi tərəfindən pozulmuş hüquqlarda cavabdeh qismində üzv dövlətin göstərilməsinə (*məsuliyyətin transferi*), *hə burada vəziyyət fərqlidir. Dövlət hər hansı digər beynəlxalq təşkilata səlahiyyətlərini transfer edərkən, öz suverenliyinin bir hissəsini güzəşt edərkən, həmin təşkilata üzvlüyündən doğan öhdəliklərini yerinə yetirdiyi zaman Roma Konvensiyasına uyğun ekvivalent müdafiəni təmin etməlidir.* (Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticarət şirkətinin İrlandiyaya qarşı işində məşhur “*bosphorus prezumpsiyasını*” xatırlayaq.) AİHM həmçinin Niderlanda qarşı qərarında qeyd edir ki, belə prezumpsiya yalnız o halda təkzib oluna bilər ki, işin xüsusi hallarında, Konvensiya hüquqlarının müdafiəsinin açıq-aşkar natamam olduğu müəyyən edilsin. Nümunə üçün *Rambus İNC Almaniyaya qarşı işini* göstərə bilərik. Həmin işdə ərizəçi qeyd edir ki, Avropa Patent Ofisinin Apellyasiya Şurasının hərəkətləri özlüyündə Konvensiyanın tələbləri ilə uyğundur və Almaniya *Avropa Patent Ofisinin Konvensiyadakı fundamental hüquqlara ekvivalent müdafiə təmin edəcəyinə əmin olmadan* səlahiyyətlərini ona transfer etdiyindən məsuliyyət daşıyaraq, cavabdehdir. Bununla belə ərizəçi Avropa Patent Ofisinin qüsurlu mövqeyini sübut edə bilməmişdir. Sonuncu məsələ ilə bağlı, *Lenzing AG Almaniyaya qarşı işini* (1998) misal çəkmək yerinə düşər, hansı ki, həmin işdə Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi məhz *Avropa Patent Konvensiyasının* Roma Konvensiyasına uyğun ekvivalent müdafiəni təmin etməsini aydın bəyan etmişdi...

- Avropa Birliyinin Vahid Patent Məhkəməsinin hüquqi statusunun layihə-başlanğıcı 1973-cü il Avropa Patentlərinin Qrantına dair Konvensiyadan irəli gəlsə də, 2008-ci ildə AB Ədalət Məhkəməsi tərəfindən həmin razılışmanın birliyin qərarlarına ziddiyyət təşkil etdiyini vurğulanmış, nəhayət Birliyin üzvlərindən Xorvatiya, İspaniya, İtaliya və Polşa istisna olmaqla 2013-cü ildə Komissiyanın təşəbbüsü ilə *UPC (Unified Patent Court)* Sazişi imzalanmışdır.

Təbii ki, referendumdan sonra İngiltərə ilə Avropa Birliyi arasında münasibətlərə dair Breksit problemi (hansı ki, qoyulmuş iki illik müddət başa çatır, məsələlər köklü dəyişə bilər...) bu məsələdən də təsirsiz ötüşə bilməzdi, həm də ona görə ki, UPC Sazişinin 7-ci maddəsinə görə məhkəmənin bölmələrindən biri məhz Londonda idi. Belə ki, təsnifata əsasən Londondakı məhkəmə mübahisələri insanın təməl ehtiyacları, kimya və metallurgiya kimi sahələrə, Münhendəki mübahisələr isə silah, partlayıcı maddə, istilik sistemləri kimi sahələrə aiddir. Ancaq bununla belə İngiltərə Məhkəmənin yurisdiksiyası çərçivəsində qalmaq niyyətindədir. Sazişə görə tək iddia sənədi özlüyündə birliyin bütün üzvlərinin ərazisində unitar patentin keçərliliyə, validasiyasına əsas olmalıdır. İspaniya və İtaliya ingilis, fransız və alman dillərinin tətbiq ediləcəyinə etiraz edərək, ümumi patent sisteminin tətbiqinə qarşı çıxsa da, Avropa Ədalət məhkəməsi həmin şikayəti əsassız hesab etmişdir. Məhkəmənin Birinci instansiya (mərkəzi Paris olmaqla, 3 hakimdən ibarət kollegial tərkibdə) və Apellyasiya instansiyasından (mərkəzi Lüksemburq olmaqla, 5 hakimdən ibarət kollegial tərkibdə), eləcə də Qeydiyyat idarəsindən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərməsi nəzərdə tutulur, həmçinin məhkəmə müvafiq şərhə ehtiyac yarandığı halda Avropa Ədalət Məhkəməsinə müraciət etmək səlahiyyətindədir. Birlik üzvlərindən hazırda 2 dövlət-İspaniya və Polşa sözügedən Sazişi imzalamamışdır. Sazişin 89-cu maddəsi etibarilə, qüvvəyə minmə üçün 13 dövlətin və eləcə də, ən çox avropa patenti qeydə alınmış 3 dövlətin, yəni Fransa, Birləşmiş Krallıq və Almaniyanın ratifikasiyası zəruridir. 2018-ci ildə Latviya ilə birlikdə Birləşmiş Krallıq da Sazişi ratifikasiya etdikdən sonra, yetərsay əldə olunmuşdur. Beləliklə, tələbdən artıq olmaqla, 16 dövlət. Bununla belə, həmin Sazişin qüvvəyə minməsi üçün əsas maneə kimi Almaniya Federal Konstitusiyası Məhkəməsinin (Bundesverfassungsgericht) UPC Sazişinin Konstitusiyaya uyğun olub-olmaması barədə gözlənilən qərarı hələ də "yoldadır". Bəlkə də, Almaniyaadakı həmin konstitusiyaya icraatı bu Sazişin, üzvləri tərəfindən "rəfdə unudularaq tozlanmasına" səbəb olacaq...

NƏTİCƏ

Bəhs etdiyimiz nüanslar mövzumuzun nə dərəcədə aktual olmasına şəxsiz dəlalət etdi. Qanunvericinin son dövrlər əqli mülkiyyət, xüsusən də patentə dair normativ-hüquqi aktları bir daha "süzgəcdən keçirməsi", ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrə tələbatın qabardılması məhz belə nüanslarla bağlam yaradır. Patent müvəkkillərinin statusunu müəyyən edən qanun qüvvəli aktdakı boşluqlar kifayət qədər olmaqla doldurulmalı, ölü mexanizmlər sıradan çıxmalı, qanunvericiliyin anlayışlar aparatında adresat üçün sual doğuran bəzi anlayışlara aydınlıq gətirilməlidir. Əqli mülkiyyət hüquqlarının digər növləri kimi məhz elə sənaye mülkiyyəti obyektlərinə olan hüquqların effektiv mühafizəsi üçün inzibati məsuliyyət müəyyən edən müstəqil tərkiblərin inzibati xəta qismində nəzərdə tutulması, cinayət və cinayət prosesual qanunvericiliyində əlavə təminatların müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Bununla belə qanunlar bu günə nisbətdə həmişə dünənkidir. De lege lata de lege ferendanın izindədir, heç vaxt da ona çata bilməyəcək...

Müzəffər Ağazadə

Əməkdar hüquqşünas

**MÜDAFİƏCİNİN CİNAYƏT İCRAATINDA İŞTİRAKININ
BAŞLANGIC ANI BARƏDƏ**

Bir müddət əvvəl müdafiəçilərin cinayət icraatında iştirakının bəzi məqamları, xüsusilə onların cinayət prosesinə buraxılma anı ilə bağlı ölkənin prokurorluq və vəkillik qurumları arasında fikir ayrılığı yaranmışdı. Bakı şəhər prokurorluğu, Azərbaycan Respublikası prokurorluğu və Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti arasında aparılan yazışmalar anlaşılmazlığı aradan qaldıra bilmədiyindən Respublika Prokurorluğu Azərbaycan Respublikası Cinayət Prosesual Məcəlləsinin (CPM) 92.10.1, 92.10.3 və 244.2-ci maddələri arasında ziddiyyət olması əsası ilə bu maddələrin əlaqəli şəkildə şərh edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinə sorğu verməli olmuşdu.

Fikir ayrılığı şübhəli şəxsin tutulması zamanı müdafiəçinin məhz hansı andan öz vəzifəsini icra etməyə başlamalı olması barədə prosesual qanunda birbaşa göstərişlərin olmaması ilə əlaqədar yaranmışdır.

Bakı şəhər prokurorluğunun Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinə ünvanladığı məktubda bildirilirdi ki, üstlərində və avtomaşınlarda narkotik vasitə olmasında şübhəli bilinən C.Dostuzadə və H.İbrahimov 16.07.2018-ci ildə CM-nin 234.1-ci maddəsi ilə nəzərdə tutulan əməli törətməkdə şübhəli şəxs qismində tutulmuşlar. Şübhəli şəxs qismində tutularkən hər iki şəxsin hüquqları onlara izah edilmiş və öz seçimlərinə əsasən dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına 8 №-li vəkil bürosunun vəkilləri V.Qədirov və S.Mürvətovun adına müvafiq orderlər verilmişdir. Müdafiəçilərə şübhəli şəxslərin üst axtarışında iştirak etmək təklif etdikdə onlar bundan boyun qaçırmışlar. Bununla da vəkillər qanunda göstərilən prosesual hərəkətlərin, yəni tutulma və axtarış ilə bağlı prosesual hərəkətlərin həyata keçirilməsində iştirak etməkdən heç bir qanuni əsaslar olmadan imtina etmişlər. Şəhər prokurorluğunun məktubunda qeyd olunur ki, belə hallara digər hüquq məsləhətxanalarının vəkilləri tərəfindən də yol verilir. Prokurorluğun fikrincə belə hərəkətlər vəkillər tərəfindən CPM-nin 90.7, 92.3 və 92.10-cu maddələrinin tələblərini kobud surətdə pozulması deməkdir. Çünki, həmin normalara görə müdafiəçiyə müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə ziddi olaraq hər hansı hərəkət etmək, o cümlədən onun iştirakı ilə aparılmalı olan prosesual hərəkətlərdə iştirakdan boyun qaçırmaq, ümumiyyətlə müdafiədən özbaşına imtina etmək qadağan olunur. Məktubda deyilir ki, vəkillərin belə hərəkətləri Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və ya onların prekursorlarının qanunsuz dövriyyəsinə dair cinayət işləri üzrə məhkəmə təcrübəsi haqqında" 07.03.2011-ci il tarixli qərarı ilə verilmiş izaha da ziddir. Bu səbəblərdən prokurorluq kobud qanun pozuntusuna yol verən vəkillərini intizam məsuliyyətinə cəlb olunmalarını xahiş etmişdir.

Kollegiyaya izahat verən vəkillər V.Qədirov və S.Mürvətov bildirmişlər ki, onlar şübhəli şəxsin hüquqlarını müdafiə üçün dəvət edilənə qədər hər iki şübhəli şəxs tutulmuş və şəxsi axtarışa məruz qalmışlar. Müstəntiq şübhəli şəxslərin üzərində onların iştirakı ilə təkrar axtarış aparılmasını təklif etdikdə bu hərəkətin qanunsuz olması əsası ilə təklifdən boyun qaçırmışlar. Həm də vəkillər hesab etmişlər ki, CPM-nin 244.2-ci maddəsinə əsasən şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxs barəsində axtarış və götürmənin aparılmasında iştirak etmək müdafiəçinin vəzifəsi yox, hüququdur. Bu səbəblərdən də hesab edirlər ki, onlar həmin işlər üzrə hər hansı qanun pozuntusuna yol verməmişlər.

Cinayət prosesual qanun normalarının mahiyyətinə fərqli münasibətlərin meydana çıxması səbəbindən Respublika Prokurorluğu CPM-nin 92.10.1 və 92.10.3-cü maddələri ilə 244.2-ci maddəsinin müəyyən etdiyi müddəalar arasında uyğunsuzluq olması əsası ilə müvafiq şərh verilməsi barədə

Konstitusiyaya Məhkəməsinə müraciət etmişdir. Sorğuda şəxsi axtarış və götürmədən bəhs edən CPM-nin 246-cı maddəsi ilə müəyyən olunan normaya münasibət bildirilməmişdir. Konstitusiyaya Məhkəməsi özünün 28.03.2019-cu il tarixli qərarı ilə CPM-nin 92.10.1 və 92.10.3-cü maddələri ilə 244.2-ci maddəsi arasında hər hansı ziddiyyət olmaması barədə şərh vermişdir.

Yuxarıda qeyd edilənlərdən aydın olur ki, mübahisənin mahiyyəti şübhəli şəxsin məhz hansı vaxtdan müdafiəçi ilə təmin olunması olsa da, sorğuda faktiki olaraq bu məsələyə şərh verilməsi məsələsi qoyulmamışdır. Elə Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarında da qeyd olunmuşdur ki, **“sorğuda göstərilmiş işin bəzi halları CPM-nin 246-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş şəxsi axtarış və götürmə istintaq hərəkətində müdafiəçinin iştirakı ilə bağlı olsa da, hazırki konstitusiyaya işinin predmetini həmin Məcəllənin 92.10.2, 92.10.3 və 244.2-ci maddələrinin əlaqəli şəkildə şərh olunması təşkil edir”**. Göründüyü kimi, Konstitusiyaya Məhkəməsinin qərarında konkret olaraq sorğuda göstərilən məsələyə şərh verildiyindən bu yazıdakı mübahisənin predmetinə təbii ki münasibət bildirilməmişdir. Həmin səbəbdən də hazırki yazıda şübhəli şəxsin (təqsirləndirilən şəxsin yox, çünki onların müdafiəçi ilə təmin olunması məsələsində fərqli cəhətlər də vardır) tutulması və şəxsi axtarışı zamanı müdafiəçinin iştirakının mümkünlüyü, yaxud məcburiliyi ilə bağlı prosesual qanunda müəyyən edilən normalara dair mülahizələrimizi oxuculara çatdırmağı lazım bilirik.

Hər şeydən əvvəl qeyd edirik ki, hər bir kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ, yəni müdafiəçi ilə təmin olunmaq hüququ konstitusion hüquqdur. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 61-ci maddəsində deyilir ki, hər bir şəxsin səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən tutulduğu, həbsə alındığı, cinayət törədilməsində ittiham olunduğu andan müdafiəçinin köməyindən istifadə etmək hüququ vardır. Səlahiyyətli dövlət orqanlarının **tutulduğu**, həbsə aldığı, cinayət törədilməsində ittiham etdiyi **hər bir şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir** və tutulmasının, həbsə alınmasının və cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinin səbəbləri izah edilir. (Konstitusiyanın 67-ci maddəsi)

Vətəndaşların müdafiə hüquqları ilə bağlı digər normativ aktlarla müəyyən olunan müvafiq normalar isə sözsüz ki, Konstitusiyaya müddəalarından qidalanır. Hazırki yazıda biz ümumiyyətlə vətəndaşların CPM ilə müəyyən olunan müdafiə hüququ problemlərindən deyil, konkret olaraq şübhəli şəxslərin tutulması və şəxsi axtarışı zamanı müdafiəçinin iştirakının təmin edilməsi məsələsindən danışacağıq.

Məlum olduğu kimi bu məsələlər əsas etibarilə Azərbaycan Respublikası CPM-nin normaları ilə nizama salınır. Mübahisə predmeti ilə bağlı cinayət-prosessual qanun normalarının təhlilinə keçməzdən əvvəl qeyd etməliyik ki, Bakı şəhər prokurorluğunun bu məsələ ilə əlaqədar mövqeyi nəinki prosesual qanunla, həm də məntiqi mülahizə ilə də uzlaşmır.

Şəhər prokurorluğunun məktubundan belə çıxır ki, 16.07.2018-ci ildə C.Dostuzadə və H.İbrahimov narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə yol vermələri əsası ilə şübhəli şəxs qismində tutulduqdan sonra özlərinin (şübhəlilərin) seçimlərinə əsasən 8 Nöli vəkil bürosunun vəkilləri olan V.Qədirov və S.Mürvətov müdafiəçi qismində dəvət edilmişlər. Müdafiəçilərə şübhəli şəxslərin üzərlərində, habelə «Nexia» markalı avtomasında axtarış aparılmasında iştirak etmək təklif olunduqda, hər iki vəkil istintaq orqanının fikrincə qanuna zidd olaraq axtarışda iştirak etməkdən imtina etmişlər.

Hər iki vəkil axtarışda iştirak etməmələrinin səbəbini onlara qədər şübhəli şəxslərin artıq tutulmaları və şəxsi axtarışların artıq başa çatması ilə əsaslandırmışlar. Vəkillərdən S.Mürvətov həm də hərəkətini H.İbrahimovun üzərində ilkin axtarış aparılarkən onun iştirakının təmin edilməməsini qanun pozuntusu kimi dəyərləndirmişdir.

Mübahisənin təhlilinə keçməzdən əvvəl qeyd etməyi lazım bilirik ki, CPM-nin 90.1.2-ci maddəsinə əsasən şübhəli şəxs dedikdə cinayət törətməkdə şübhələnildiyinə görə tutulmuş, habelə ittiham elan olunması üçün barəsində tutulma haqqında qərar çıxarılmış şəxs başa düşülür.

CPM-nin 90.7.5-ci maddəsində göstərilir ki, şübhəli şəxs tutulduğu və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar elan olunduğu andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququna malikdir. Bəzi hüquqşünaslar həmin maddədəki «tutulduğu andan» ifadəsini əsas gətirərək hesab edirlər ki, müdafiəçi şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı prosesində də hal şahidləri ilə birlikdə iştirak edə bilirlər. Əks fikrin tərəfdarları isə CPM-nin 19.4.1-ci maddəsinə istinad etməklə hesab edirlər ki, müdafiəçi yalnız şübhəli şəxsin birinci dindirilməsi anından etibarən cinayət icraatında iştirak edə bilər. CPM-nin 19.4-cü

maddəsində qeyd olunur ki, şübhəli şəxs tutulduğu, həbsə alındığı və şübhəli şəxs qismində **birinci dindirməyədək** müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüququna malikdir. İkincilər həm də öz mövqelərini bununla əsaslandırırlar ki, tutulma və şəxsi axtarış prosesində müdafiəçinin iştirakı funksional baxımdan onları hal şahidləri ilə eyniləşdirir. Bu isə icraatın sonrakı gedişində şübhəli şəxsin xeyrinə olmayan problemlər yarada bilər.

Burada əsas mübahisə CPM-nin 97.7-ci maddəsindəki “tutulduğu andan” ifadəsinin məhz hansı mənada qəbul edilməsi məsələsidir. Əlbəttə həmin maddədəki “tutulduğu andan” termininin qanunun özündə hansı mənada (“tutulduğu vaxtadək”, yaxud “tutulduqdan dərhal sonra”) anlaşılması barədə izahat verilsəydi belə mübahisə də yaranmazdı. Lakin təhlili məqamları qabaqlayaraq bəri başdan fikrimizi bildiririk ki, ikincilərin fikri məntiqi olduğu kimi, həm də qanunidir və bu fakt CPM-nin digər maddələrinin müddəaları ilə təsdiq olunur. Fikrimizi bir misalla aydınlaşdırmaq istəyirik.

Fərz edək ki, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olma səlahiyyəti verilən orqana şəxsin cinayət əməli, məsələn, qanunsuz silah gəzdirmək, yaxud narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olması barədə məlumat daxil olmuşdur. Bu zaman səlahiyyətli şəxslər “Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında” 28.10.1999-cu il tarixli Qanunun və CPM-nin müvafiq normalarına əsasən azı 2 nəfər hal şahidinin iştirakı ilə əməliyyat keçirmələri olurlar. CPM-nin 90.11.2-ci maddəsinə əsasən şübhəli şəxs **tutularkən** şəxsi axtarışa məruz qala bilər. CPM-nin 90.7.2-ci maddəsinin tələblərinə görə bu zaman şübhəli şəxsə tutulmanın əsaslarını bilmək, habelə müdafiəçidən hüquqi yardım almaq hüququ izah edilməlidir. (Hətta şübhəli şəxsin onu tutmuş şəxsdən öz hüquqları haqqında yazılı bildiriş almaq hüququ vardır) Elə bu normanın özündən də görünür ki, şübhəli şəxsin müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüququ həmin andan, yəni **tutulduqdan dərhal sonra** yaranır. Buna baxmayaraq bəzi hüquqşünaslar şübhəli şəxsin məhz tutulması və şəxsi axtarışın aparılması anından iştirak etməli olmasında israrlıdırlar.

Sual olunur, müdafiəçi necə və hansı əsasla şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı prosesində iştirak edə bilər? Axı müdafiəçinin cinayət prosesində iştirakının qanuni əsasını yalnız vəkil bürosu tərəfindən verilmiş **order təşkil edir**. İcraatda iştirak etmək barədə order isə müdafiəçiyə o vaxt verilir ki, onunla şübhəli şəxs və ya qohumları arasında müqavilə bağlansın, yaxud ibtidai araşdırma orqanı tərəfindən şübhəli şəxsin dövlət hesabına müdafiəçi ilə təmin olunması barədə **əvvəldən qərar** qəbul edilmiş olsun. Əməliyyat başa çatdırılmadan, cinayət faktı müəyyən olunmadan, yəni şübhəli şəxsin üzərində maddi sübut aşkar edilmədən bunların heç biri praktiki olaraq mümkün deyildir.

Maraqlıdır ki, Azərbaycan Respublikası prokurorluğunun Konstitusiyaya Məhkəməsinə verdiyi sorğuda da qeyd olunmuşdur ki, müdafiəçisi olmayan şəxs hər hansı bir şübhə ilə əvvəlcədən planlaşdırılmadan saxlanarkən və üzərində şəxsi axtarış aparılarkən təcrübədə həmin an müdafiəçisinin iştirakı mümkünsüz olur və müdafiəçi iştirak etmir. Şəxsi axtarışın şübhəli şəxsin hüquq mühafizə orqanına gətirdikdən və şübhəli şəxs qismində tutma protokolu tərtib olunduqdan sonra (şəxsi axtarış barədə məhkəmə qərarı olmadan) aparılması isə sübutların və cinayətin gizlədilməsinə şərait yaradır.

Göründüyü kimi prokurorluq orqanları da etiraf edir ki, şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı prosesində onun müdafiəçi ilə təmin edilməsi praktiki cəhətdən mümkün deyildir.

Biz isə şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı prosesində müdafiəçinin iştirakını nəinki mümkünsüz, hətta qanuna və məntiqə zidd hesab edirik. Belə ki, CPM-nin 92.10.1 və “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” 28.12.1999-cu il tarixli Qanunun 16-cı maddəsinə əsasən müdafiəçiyə müdafiə etdiyi şəxsin mənafeyinə zidd olaraq hər hansı hərəkət etmək, o cümlədən onun törədilmiş cinayətlə əlaqəsini və ya təqsirini təsdiq etmək qadağandır. Müdafiəçi cinayət prosesində iştirak edərkən qanunun tələblərini rəhbər tutmaqla şübhəli şəxsin qanuni mənafeyinin müdafiəsini qanunun yol verdiyi üsullarla həyata keçirməlidir.

Bu məsələ ilə bağlı daha bir situasiyanı təhlil edək. Təsəvvür edək ki, dövlət hesabına təyin olunan müdafiəçi hal şahidləri ilə birlikdə şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı prosesində iştirak etmiş və bu zaman şübhəli şəxsə narkotik vasitə, yaxud saxlanılması qadağan olunmuş silah aşkar edilmişdir. Şübhəsiz ki, bu zaman müvafiq protokol yazılmalı və müdafiəçi də bu faktı təsdiq edən şəxs kimi başqa şəxslərlə, o cümlədən şübhəli şəxslərlə birlikdə protokolu imzalamalıdır. İstintaq-məhkəmə təcrübəsi

göstərir ki, bir çox hallarda şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxslər və ya onların qohumları təhqiqat, yaxud ibtidai istintaqın sonrakı mərhələsində dövlət hesabına verilən müdafiəçinin xidmətindən imtina etməklə başqa vəkillə müqavilə bağlayırlar. Şübhəli, yaxud təqsirləndirilən şəxs ibtidai araşdırmanın sonrakı mərhələsində, yaxud məhkəmə iclası zamanı əvvəlki ifadəsindən imtina edərək göstərir ki, tutularkən üstündə hər hansı narkotik vasitə, yaxud silah aşkar edilməmiş, həmin əşyalar cibinə, yaxud avtomasına polis işçiləri tərəfindən qoyulmuş, məcburiyyət üzündən protokolu imzalamışdır. Belə situasiyada şübhəsiz ki, tutulma və axtarışda iştirak etməklə protokolu imzalayan əvvəlki müdafiəçinin işdə şahid kimi dindirilməsi məsələsi meydana çıxacaqdır. Hal şahidlərindən fərqlənməyən statusda tutulma və şəxsi axtarışda iştirak edən və müvafiq protokolu imzalayan bu müdafiəçi hansı mövqeyi tutmalıdır? Axı, o faktı təsdiq edərsə “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunun 16-cı və CPM-nin 92.10.1-ci maddəsinin tələblərini pozaraq müdafiə etdiyi şəxsin qanuni mənafeyinə zidd hərəkət etmiş olur. Müdafiəçinin yalan ifadə verməklə təqsirləndirilən şəxsi müdafiə mövqeyində durması isə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməklə nəticələnə bilər. Yəni, birinci halda müdafiəçi intizam məsuliyyəti, ikinci halda isə cinayət məsuliyyəti daşmalı olur.

Bu misalın özü də müdafiəçinin şübhəli şəxsin ilkin tutulması və şəxsi axtarışı prosesinə cəlb edilməsi fikrinin yanlış olmasına dəlalət edir.

Şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı ilə əlaqədar CPM ilə müəyyən olunan normaları oxucuların diqqətinə çatdırırıq:

- 19.4.1-ci maddə. Şübhəli şəxs tutulduğu hallarda **birinci dindirməyə**dək müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüququna malikdir.

- 90.7-ci maddə. Şübhəli şəxs tutulduğu halda nədə təqsirləndiyini, tutulmanın əsaslarını bilmək, tutulması və ya qətimkan tədbirinin seçilməsi haqqında qərar qəbul edidiyi andan müdafiəçiyə malik olmaq hüququna malikdir.

- 92.3.9-cu maddə. Şübhəli şəxs tutulduqda müdafiəçi ilə təmin olunmasını tələb edə bilər.

- 92.4.2-ci maddə. Şəxs **ilk dəfə dindirilərkən** müdafiəçinin işdə iştirak etmək hüququ vardır.

- 153.2.1-ci maddə. **Tutulmadan dərhal sonra** şəxsə tutulmanın əsasları bildirilməli, müdafiəçinin yardımından istifadə etmək hüququ **izah edilməlidir**.

- 246-cı maddə. Şübhəli şəxs tutulduqda məhkəmənin qərarı olmadan üzərində şəxsi axtarış aparıla bilər. Şəxsi axtarış və götürmə zamanı videoçəkilişlərdən istifadə edilmədikdə barəsində şəxsi axtarış və götürmə aparılan şəxslə eni cinsdən olan azı iki hal şahidinin iştirakı məcburidir.

- Konstitusiyanın 67-ci maddəsi. **Səlahiyyətli dövlət orqanlarının tutduğu** şəxsə dərhal onun hüquqları bildirilir, tutulmasının əsasları izah edilir.

Göründüyü kimi, normativ aktların heç birində cinayət törətməkdə şübhəli bilinən şəxsin tutulması və şəxsi axtarışı prosesində **ilkin dindirməyə qədər** müdafiəçinin iştirak edə bilməsi barədə müddəə yoxdur. Yuxarıdakı təhlildən də aydın olur ki, həmin mərhələdə müdafiəçinin prosesdə iştirak etməsini nə məntiqi, nə hüquqi, nə də texniki cəhətdən əsaslandırmaq da mümkün deyildir.

Qeyd olunanlar belə nəticəyə gəlməyə əsas verir ki:

1) Cinayət əməli törətməkdə şübhəli bilinən şəxs cinayət-prosessual qanunun tələbinə uyğun olaraq tutularkən (saxlanarkən) və şəxsi axtarışa məruz qalarkən bu hərəkətlərin müdafiəçinin iştirakı ilə həyata keçirilməsi qanunda nəzərdə tutulmamışdır.

2) Şübhəli şəxs tutularkən nədə təqsirləndiyini bilmək hüququna malikdir. Bu hüquq, həmçinin müdafiəçi ilə təmin olunmaq, bununla da onun yardımından istifadə etmək hüququ tutulan şəxsə izah edilməlidir.

3) Müdafiəçi şübhəli şəxsin yalnız **birinci dindirilməsindən** etibarən cinayət icraatına buraxılır. Tutularkən müdafiəçi ilə təmin olunmasını xahiş edən hər bir şəxs birinci dindirməyə qədər müdafiəçi ilə görüşmək və onun iştirakı ilə ilk dəfə dindirilmək hüququna malikdir.

Toghrul Guluzada

International Commercial Lawyer, LL.M

ON WHOM SHOULD THE BURDEN OF PROOF LIE IN THE CASE OF FAILURE TO GIVE A PROPER NOTICE OF THE APPOINTMENT OF THE ARBITRATOR OR OF THE ARBITRATION PROCEEDINGS OR OTHERWISE UNABLE TO PRESENT THE CASE?

Summary

The New York Convention stipulates the legal norms on the recognition and enforcement of Foreign Arbitral Awards which are binding on the member states of this Convention. There are a few grounds in the Convention for refusing of the recognition and enforcement of foreign arbitral awards in another country. One of them is the ground on the failure of the proper notification of the defendant about the appointment of arbitrator or of arbitration proceedings. The Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter - the Constitutional Court) have touched upon the specific element of this ground which is a burden of proof.

*The Constitutional Court decided on 'denial of the petition (application) of **POSCO DAEWOO Corporation** on recognition and enforcement of the Arbitral Award of the Korean Commercial Arbitration Council dated June 12, 2017 in the Republic of Azerbaijan' by checking the compliance of the Ruling of the Administrative-Economic Board of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan (hereinafter - the Administrative-Economic Board of the Supreme Court) dated May 16, 2018 with the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan (Available at <http://www.constcourt.gov.az/decision/407>).*

Facts of the Case:

According to the purchase and sale agreements signed between **POSCO DAEWOO Corporation (hereinafter – Plaintiff, the Corporation)** and **Grand Motors Limited Liability Company (hereinafter – Defendant, Grand Motors LLC)** on July 20, August 23, September 19 and October 22, 2012, **the Corporation** undertook to supply **Grand Motors LLC** with 45 units of construction machinery, and the buyer undertook to pay the agreed amount of USD 4,545,456. These agreements stipulated that the seller had to pay 20 percent of the amount before delivery of the equipment, the remaining 80 percent would be paid within 120 days after the bill of lading, as well as they stipulated a penalty of 18 percent per annum if the buyer failed to pay 100 percent of the contract value. The agreements also set out that the dispute between the parties should be resolved through negotiations, and if no agreement was reached within 30 days, the dispute would be settled by arbitration in Korea in accordance with the Arbitration Rules of the Korean Commercial Arbitration Council (hereinafter – the Council).

The Corporation stated that **Grand Motors LLC** had breached its contractual obligations by paying a total of \$ 3,486,261 which was less than the total amount of the price and in additions, these payments were not made on time. Thereby, on this ground **the Corporation** applied the dispute to Council for damages.

According to the Arbitral Award of the Council dated June 12, 2017, the Council had a valid jurisdiction over the current dispute, **the defendant Grand Motors LLC** was obliged to pay USD 2,142,474.22 and KRW 65,872,406 to the plaintiff.

Afterwards, **the Corporation** submitted the petition (application) to the Administrative-Economic Board of the Supreme Court for recognition and enforcement of the Arbitral Award of the Council in the territory of the Republic of Azerbaijan.

The Corporation based the petition (application) on the United Nations New York Convention on the Recognition and Enforcement of Foreign Arbitral Awards, 10 June 1958 (hereinafter - the New York Convention), the Law of the Republic of Azerbaijan on International Arbitration (hereinafter- Law on International Arbitration) with reference to Articles 35 and 36.

Argument of the Defendant Grand Motors LLC and the Ruling of the Administrative-Economic Board of the Supreme Court:

Defendant Grand Motors LLC filed a written complaint (explanation) to the Administrative-Economic Board of the Supreme Court stating that it had not been duly notified of the appointment of the arbitrator and the arbitration proceedings, therefore, could not submit its arguments to the court, so, according to **Grand Motors LLC**, despite that the notices about the aforementioned actions sent to the wrong addresses and emails, the Council concluded that it had been duly notified.

Thus, by the Ruling of the Administrative-Economic Board of the Supreme Court dated May 16, 2018, the petition (application) of **the Corporation** for recognition and enforcement of the Arbitral Award of the Council dated June 12, 2017 in the territory of the Republic of Azerbaijan was not granted, in other words, was denied.

In its turn, **the Corporation** appealed to the Constitutional Court to verify the compliance of the Ruling of the Administrative-Economic Board of the Supreme Court dated May 16, 2018 with the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan.

The Interpretation of the Constitutional Court:

Since the disputed arbitral award in this case is related to the recognition and enforcement of the Arbitral Award of the Council, it should be noted that both the Republic of Azerbaijan and the Republic of Korea are full members of the New York Convention. The Convention establishes general principles and rules for the recognition and enforcement of arbitral awards in another country.

Pursuant to Article 1 of the Convention, the Convention shall apply to the recognition and enforcement of foreign arbitral awards in respect of disputes between parties, regardless of whether they are natural persons or legal entities in a country other than the country to which they are applying for recognition and enforcement.

The grounds for recognizing and refusing to enforce foreign arbitral awards are set out in Article 5 of the Convention. One of the grounds for refusal is the failure to give a proper notice of the appointment of the arbitrator or of the arbitration proceedings.

Thus, under Article 5 § 1 (b) of the New York Convention, the party against whom the award is invoked was not given proper notice of the appointment of the arbitrator or of the arbitration proceedings or was otherwise unable to present his case, the court may refuse to recognize or enforce such an arbitral award.

Article 36 of the Law on International Arbitration, which regulates relationships related to the recognition or enforcement of international arbitration awards in the territory of the Republic of Azerbaijan, also provides the same rule.

Besides, according to Articles 476.0.1 and 476.0.1.2 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Azerbaijan, the party against whom the award is invoked was not given proper notice of the appointment of the arbitrator or of the arbitration proceedings or was otherwise unable to present his case, the court may refuse to recognize or enforce such an arbitral award. Thus, both the Convention and national law stipulate the same rule.

However, here another question arises; who should prove the existence or non-existence of this ground? On whom is the burden of proof? In this case, **the defendant Grand Motors LLC** did not prove the existence of this ground and the Administrative-Economic Board of the Supreme Court did not require such a proof and relied only on the written complaint (explanation) given by **Grand Motors LLC**.

The Constitutional Court came to the conclusion that the party against whom the award was invoked should provide with the reasonable and reliable proof that it had not been notified, in other words, the burden of proof is on the defendant.

Worth to note that Parts II, IV and VII of Article 127 of the Constitution of the Republic of Azerbaijan stipulate the main principles of justice which are impartiality, fairness, equity, factualness and lawfulness, and adversariality.

However, the Administrative-Economic Board of the Supreme Court did not comply with the abovementioned requirements of the law and questioned the validity of the evidence presented, relying only on the written complaint (explanation) given by **Grand Motors LLC**.

Decision of the Constitutional Court:

The Constitutional Court considered the Ruling of the Administrative-Economic Board of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan dated May 16, 2018 on denial of the petition (application) of **the Corporation** on recognition and enforcement of the Arbitral Award of the Council dated June 12, 2017 in the Republic of Azerbaijan invalid due to non-compliance with the factualness, adversariality principles of the Constitution, the requirements of the New York Convention and the Code of Civil Procedure of the Republic of Azerbaijan. Consequently, the party against whom the award is invoked should provide the court with the necessary proof that it was not given a proper notice of the appointment of the arbitrator or of the arbitration proceedings or was otherwise unable to present his case and in its turn, the court should expect and require it from the party whom the award is invoked.

Məhkəmə aktları

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI ADINDAN

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi Plenumunun

QƏRARI

Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1164-cü maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair

1 may 2019-cu il

Bakı şəhəri

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu Fərhad Abdullayev (sədr), Sona Salmanova (məruzəçi-hakim), Südabə Həsənova, Rövşən İsmayılov, Ceyhun Qaracayev, Rafael Qvaladze, İsa Nəcəfov və Kamran Şəfiyevdən ibarət tərkibdə, məhkəmə katibi Fəraid Əliyevin, maraqlı subyektlərin nümayəndələri Salyan Rayon Məhkəməsinin hakimi Muradağa Qasimovun, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi Aparatının İqtisadi qanunvericilik şöbəsinin böyük məsləhətçisi Fərid Hacıyevin, ekspert Bakı Dövlət Universitetinin Mülki proses və kommertiya hüququ kafedrasının dosenti, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru Sərvər Süleymanlının, mütəxəssis Bakı Apellyasiya Məhkəməsinin hakimi Elnur Həsənovun iştirakı ilə, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin VI hissəsinə müvafiq olaraq xüsusi konstitusiya icraatı qaydasında açıq məhkəmə iclasında Salyan Rayon Məhkəməsinin müraciəti əsasında Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1164-cü maddəsinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair konstitusiya işinə baxdı.

İş üzrə hakim S.Salmanovanın məruzəsini, maraqlı subyektlərin nümayəndələrinin çıxışlarını, ekspertin rəyini dinləyib, iş materiallarını araşdırıb müzakirə edərək Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

MÜƏYYƏN ETDİ:

Salyan Rayon Məhkəməsi Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyaya Məhkəməsinə (bundan sonra – Konstitusiya Məhkəməsi) müraciət edərək vəfat etməmişdən öncə nikahını pozmaq barədə məhkəmədə iradə ifadəsini bildirmiş şəxsin (miras qoyanın) arvadının (ərinin) vərəsəlik hüququndan məhrum edilmiş şəxslər sırasına aid olub-olmamasının Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin (bundan – sonra Mülki Məcəllə) 1164-cü maddəsinin tələbləri baxımından şərh edilməsini xahiş etmişdir.

Müraciətdən görünür ki, B.Bağirova qayınatası A.Bağirova qarşı iddia ərizəsi ilə Salyan Rayon Məhkəməsinə müraciət edərək miras əmlakın qəbul edilməsi faktının və vərəsələr arasında miras əmlakdan payların müəyyən edilməsini xahiş etmişdir.

A.Bağirov isə vəsatət verərək iddiaçının həmin tələbi irəli sürmək üçün subyektiv hüququnun mövcud olmadığını göstərmişdir. Vəsatət onunla əsaslandırılmışdır ki, A.Bağirovun oğlu Q.Bağirov ölməmişdən əvvəl B.Bağirovaya qarşı nikahın pozulması tələbinə dair Salyan Rayon Məhkəməsində iddia qaldırmış və həmin Məhkəmənin 8 iyun 2015-ci il tarixli qətnaməsi ilə iddia təmin edilmişdir. Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin 22 oktyabr 2015-ci il tarixli qətnaməsi ilə cavabdeh B.Bağirovanın apellyasiya şikayəti təmin edilməmiş, birinci instansiya məhkəməsinin qətnaməsi dəyişdirilmədən saxlanılmışdır. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının 16 mart 2016-cı il tarixli qərarı ilə iddiaçı Q.Bağirov öldüyü üçün iş üzrə icraata xitam verilmişdir.

Salyan Rayon Məhkəməsi müraciətini onunla əsaslandırılmışdır ki, mülki qanunvericiliyin tələbinə əsasən, ər-arvadın bir-birinin vərəsəsi olması üçün onların birgə nikahda olmaları mütləqdir. Əgər ər-arvaddan hər hansı biri nikahını pozarsa, o, ölümündən sonra digər tərəfi vərəsəsi olmaq hüququndan məhrum etmiş olur. Mülki Məcəllənin 1163-cü maddəsinə əsasən, nikahı ləğv etmiş ər-arvad bir-birindən sonra vərəsə sayıla bilməzlər. Həmçinin Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsinə görə, əgər arvadın (ərin) miras qoyanla nikahına mirasın açılmasından azı üç il əvvəl faktiki xitam verildiyi və ərle arvadın ayrı yaşadıkları təsdiq edilərsə, məhkəmənin qərarı ilə arvad (ər) qanun üzrə vərəsəlik hüququndan məhrum edilə bilər.

Müraciətdən işə baxarkən sağlığında nikahını pozmaq barədə məhkəmədə iradə ifadəsini bildirmiş şəxsin (miras qoyanın) arvadının (ərinin) ölümündən sonra onun vərəsəsi olması və yaxud vərəsəlik hüququndan məhrum edilmiş şəxslər sırasına aid edilməsi məsələsinə aydınlıq gətirilməsinə zərurət yarandığı qənaətinə gəlmişdir.

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu müraciətlə bağlı aşağıdakıların qeyd edilməsini zəruri hesab edir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının (bundan sonra – Konstitusiya) 29-cu maddəsinin VII hissəsinə əsasən, dövlət vərəsəlik hüququna təminat verir. Vərəsəlik hüququna təminat miras qoymağı, yəni bir tərəfdən vəsiyyəət edə bilməyi, digər tərəfdən isə vərəsə olaraq mirası qəbul edib ona sahib olmanı nəzərdə tutur.

Vərəsəlik hüququnun reallaşdırılması zamanı mülkiyyətçinin sağlığında əldə etdiyi əmlak və digər maddi nemətlər (onların yüklülükləri ilə birlikdə) ölümündən sonra onun iradəsinə uyğun olaraq müəyyən etdiyi vərəsələrinə, iradəsini ifadə etmədiyi təqdirdə isə qanunla müəyyən edilən vərəsələrinə keçir.

Vəsiyyəət edənin (mülkiyyətçinin) ona məxsus əmlaka dair sərəncam vermək imkanı Konstitusiyanın 29-cu maddəsinin III hissəsində təsbit edilmiş mülkiyyət hüququndan irəli gəlir və bu, vəsiyyəət etmək azadlığının əsasını təşkil edir. Lakin miras qoyanın vəsiyyəət etmək azadlığı qanunvericinin cəmiyyətin əsas özəyini təşkil edən ailənin qorunması və ailə münasibətlərinin cəmiyyətdə möhkəmlənməsinin təmin edilməsi məqsədi ilə vəhdətdə nəzərdən keçirilməlidir. Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun bununla bağlı formalaşdırdığı hüquqi mövqeyə görə, vərəsəlik institutu müəyyən dərəcədə həm ailə, həm də əmlak hüquq normaları qrupunun spesifik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir. Vərəsəlik hüquq institutunun bu xüsusiyyəti həm ona aid olan qaydaların xeyli hissəsinin məcburi xarakter daşmasında, həm də müqavilə azadlığının xüsusi şərtlərlə məhdudlaşdırılmasında özünü göstərir (“Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1203.1-ci maddəsinin şərh edilməsinə dair” 2011-ci il 13 dekabr tarixli Qərar).

Konstitusiya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, müraciətdə qaldırılan məsələ vərəsəlik və ailə hüquq münasibətlərinin tənzimlənməsi ilə bağlı olduğundan mülki və ailə qanunvericiliyinin ər-arvadın hüquqi statusu və onların vərəsəlik hüquqları, bununla bağlı yaranan mübahisələrin məhkəmədə baxılması qaydalarını tənzimləyən müvafiq normaları əlaqəli şəkildə təhlil edilməlidir.

Vərəsəlik hüququnun əsasları və tərkibi, vərəsəlik münasibətləri, bu hüququn həyata keçirilməsi qaydaları və digər məsələlər mülki qanunvericiliklə tənzimlənir. Mülki Məcəllənin 1133-cü maddəsinə görə, vərəsəlik qanun və ya vəsiyyəət üzrə və ya hər iki əsasla həyata keçirilir. Qanun üzrə vərəsəlik (ölmüş şəxsin əmlakının qanunda göstərilmiş şəxslərə keçməsi) o zaman qüvvədə olur ki, miras qoyan vəsiyyəətnamə qoymur, yaxud vəsiyyəətnamə tamamilə və ya qismən etibarsız sayılır. Maddənin mənasına görə, vərəsəlik münasibətlərinin yaranma əsası kimi mirasqoyanın vəsiyyəti daha üstün qüvvəyə malik olduğundan qanun üzrə vərəsəlik məhz belə bir vəsiyyəətnamə olmadığı təqdirdə qüvvədə olur.

Qanun üzrə vərəsə sayılan şəxslərin dairəsi və onların vərəsəliyə çağırılması növbəliliyi Mülki Məcəllənin 1159-cu maddəsi ilə müəyyən edilmişdir. Həmin maddəyə uyğun olaraq, birinci növbə vərəsələrə ölənin uşaqları, miras qoyanın ölümündən sonra doğulmuş uşaq, arvad (ər), valideynlər (övladlığa götürənlər) aiddir.

Qeyd edilməlidir ki, birinci növbə vərəsələrə aid edilən ailə üzvlərinin mənafeyinin üstünlüyü vərəsəlik hüququnun əsasında duran ailə təminatı prinsipindən irəli gəlir. Bu prinsip vətəndaş

cəmiyyətinin özəyini təşkil edən ailənin təminatı məqsədilə yaxın qohumluqla (uşaq, ər, arvad, valideynlər) miras qoyana bağlı olan şəxslərin mənafeyinin digər şəxslərin mənafeyindən üstün olmasını nəzərdə tutur. Ailə-təminat prinsipinin məntiqinə əsasən mülkiyyətçi yaşadığı dövrdə məxsus olan əmlak (əmlakın müəyyən hissəsi) üzərində sərəncam vermək hüququ onun vəfatından sonra yaxın ailə üzvlərinə məxsus olmalıdır. Bu prinsip qanun üzrə vərəsəlik zamanı növbəlilik, irsi transmissiya qaydalarında özünü göstərir və mirasın daha yaxın şəxslər dairəsinə çatmasına xidmət edir (Konstitusiya Məhkəməsi Plenumunun “Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1193-cü maddəsinin Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 13-cü maddəsinin I və II hissələrinə, 29-cu maddəsinin I, II və III hissələrinə uyğunluğunun yoxlanılmasına dair” 2011-ci il 20 oktyabr tarixli Qərarı).

Mülki Məcəllənin yuxarıda qeyd edilən 1159-cu maddəsindən göründüyü kimi, ər (arvad) birinci növbə üzrə vərəsələr sırasına daxildir. Bununla bağlı qeyd olunmalıdır ki, yalnız miras qoyanla qanuni nikahda olan şəxs, yəni ər-arvad vərəsə ola bilər. Ər-arvad dedikdə, dövlətin tələb etdiyi qayda üzrə nikaha daxil olmuş şəxslər başa düşülür. Belə ki, ancaq qanuni nikah tərəflər üçün hüquq və vəzifələr, o cümlədən vərəsəlik hüququ vardır.

Nikahın bağlanması, nikaha xitam verilməsi, onun etibarsız sayılması qaydaları və şərtləri, eləcə də ailə münasibətinin iştirakçılarının hüquq və vəzifələri Azərbaycan Respublikasının Ailə Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Həmin Məcəllənin 1.4-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan Respublikasında nikah və ailə münasibətlərinin hüquqi baxımdan tənzimlənməsi dövlət tərəfindən həyata keçirilir və yalnız müvafiq icra hakimiyyəti orqanında bağlanmış nikah tanınır.

Ailə hüquq münasibətlərini yaradan önəmli hüquqi fakt olan nikah kişi ilə qadının qanunla nəzərdə tutulan qaydada ailə qurmaq üçün bağladığı azad və könüllü ittifaqıdır. Nikahın bağlanması faktı ilə ər və arvadın şəxsi və əmlak xarakterli subyektiv hüquqları və vəzifələri yaranır.

Ər-arvadın qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada bağlanmış nikahdan əmələ gələn münasibətlərinə müəyyən hüquqi faktlar əsasında son qoyulması nikahın xitamına səbəb olur. Nikaha xitam verilməklə ər-arvadın hüquqi statusu ləğv edilərək onun dövlət qeydiyyatına alındığı andan tərəflər arasında yaranan əmlak və şəxsi qeyri-əmlak hüquq və vəzifələrinə son qoyulur.

Nikaha xitam verilməsi əsasları Ailə Məcəlləsinin 14-cü maddəsində təsbit edilmişdir. Həmin maddəyə görə, ər (arvad) öldükdə, yaxud məhkəmə qaydasında ölmüş elan edildikdə nikaha xitam verilir. Ərin (arvadın) və ya onların hər ikisinin ərizəsi əsasında, eləcə də məhkəmə qaydasında fəaliyyət qabiliyyəti olmayan hesab edilən ərin (arvadın) qəyyumunun ərizəsi əsasında nikaha xitam verilə bilər.

Qanunverici Ailə Məcəlləsində nikaha xitam verilməsinin qaydalarını müəyyən edərək nikahın könüllülüyü, ər-arvadın hüquq bərabərliyi, həmçinin nikahın pozulmasının azadlığı, ər-arvadın hüquqlarının maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin olunması prinsipləri, habelə uşaqların hüquqlarının müdafiəsi baxımından çıxış etmişdir.

Qanunvericilikdə nikaha xitam verilməsinin 2 qaydası müəyyən edilmişdir:

- müvafiq icra hakimiyyəti orqanında;
- məhkəmə qaydasında.

Ailə Məcəlləsinin nikahın məhkəmə qaydasında pozulmasını tənzimləyən 19.1-ci maddəsinə görə, bu Məcəllənin 17.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla ər-arvadın yetkinlik yaşına çatmayan ümumi uşaqları olduqda və ya ər (arvad) nikahın pozulmasına razı olmadıqda nikah məhkəmə qaydasında pozulur.

Ailə Məcəlləsinin 23.1-ci maddəsinə görə, nikah məhkəmə qaydasında pozulduqda bu barədə məhkəmənin qətnaməsinin qanuni qüvvəyə mindiyi gündən nikaha xitam verilmiş sayılır. Nikahın pozulması haqda məhkəmə qətnaməsinin qanuni qüvvəyə minməsi dedikdə, məhkəmənin işi mahiyyəti üzrə həll edərək qəbul etdiyi qərarın mülki-prosessual qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada (müddətlər çərçivəsində) hüquqi qüvvə əldə etməsi nəzərdə tutulur.

Mülki Məcəllənin boşanmış ər-arvadın vərəsəlik zamanı vəziyyətini müəyyən edən 1163-cü

maddəsinin məzmununa uyğun olaraq, nikahı pozulmuş arvad (ər) miras qoyan ərin (arvadın) qanun üzrə vərəsəsi olmaq hüququndan məhrum olur. Belə ki, həmin maddəyə görə, nikahı ləğv etmiş ər-arvad bir-birindən sonra vərəsə ola bilməzlər. Göründüyü kimi, əgər ər (arvad) miras qoyanın öldüyü anda nikahı qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada ləğv etmiş olarsa, bu zaman o, qanun üzrə vərəsə olmaq hüququnu itirir.

Ərin (arvadın) nikahın pozulmasına dair iddia ilə məhkəməyə müraciət etməsindən sonra ölməsi ilə əlaqədar qeyd edilməlidir ki, tərəflərdən birinin şəxsi iştirakı olmadan icranın mümkünsüz olduğu, eləcə də şəxsi xarakter daşıyan və ölənin tərəfinin şəxsiyyəti ilə bilavasitə əlaqədar olan hüquq münasibətlərində prosessual hüquq varisliyinə yol verilmir. Bu cür hallarda Azərbaycan Respublikası Mülki Prosessual Məcəlləsinin 261.0.7-ci maddəsinə uyğun olaraq, iş üzrə tərəflərdən biri olan şəxs öldükdən sonra barəsində mübahisə edilən hüquq münasibəti hüquq varisliyinə yol vermədiyindən hakim iş üzrə icraata xitam verir. İş üzrə icraata xitam verilməsi isə işin mahiyyəti üzrə qətnamə çıxarılmadan başa çatdırılması üsullarından biridir.

Beləliklə, məhkəmədə nikahın pozulmasına dair iddia qaldırmış şəxsin məhkəmə qətnaməsi qanuni qüvvəyə minmədən ölməsi iş üzrə icraata xitam verilməsinə səbəb olur, bu isə nikahın pozulması haqda məhkəmə qərarının qanuni qüvvəyə minməməsi və tərəflərin ər-arvad statusunun ləğv edilməməsi, eləcə də onların bu statusdan irəli gələn hüquq və vəzifələrinin davam etməsi ilə nəticələnir.

Göründüyü kimi, nikaha xitam verilməsi üçün iş üzrə yekun məhkəmə qərarının qanuni qüvvəyə minməsi zəruri olduğundan, nikahın pozulması barədə məhkəmədə iddianın qaldırılması ər-arvadın bir-birini vərəsəlik hüququndan məhrum etməsi üçün kifayət deyildir. Belə ki, iş üzrə yekun məhkəmə qərarı qəbul edilənədək iddiaçı iddiadan imtina edə bilər, tərəflər barışa bilər və s. hallar baş verə bilər.

Həmçinin nəzərə alınmalıdır ki, qanunvericilikdə miras qoyanın bu və ya digər vərəsəni vərəsəlik hüququndan məhrum etməsi üçün xüsusi imkanlar nəzərdə tutulmuşdur. Bunlara vəsiyyətnamə qoymaq, məcburi paydan məhrum etmək üçün məhkəmədə iddia qaldırmaq və s. aiddir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu belə qənaətə gəlir ki, nikah qeydi ləğv edilməyincə, nikaha xitam verilməsi barədə məhkəmə qərarı qanuni qüvvəyə minməyincə və yaxud nikah etibarsız hesab edilməyincə nikahın həqiqiliyi prezumpsiyası qüvvədə olur.

Bəzi hallarda isə ər-arvad arasında qeydiyyatda alınmış nikahın mövcud olmasına baxmayaraq, onların məhkəmə qaydasında vərəsəlik hüququndan məhrum edilməsinə yol verilir. Mülki qanunvericilik ər-arvadın rəsmi nikah münasibətlərində olmasına baxmayaraq, onların üç il ərzində nikaha faktiki xitam verilməsi və ayrı yaşamaları barədə iradə ifadəsini əsas götürərək, qanun üzrə vərəsəlik hüququndan məhrum edilməsinin mümkünliyünü təsbit etmişdir. Belə ki, Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsinə əsasən, əgər arvadın (ərin) miras qoyanla nikahına mirasın açılmasından azı üç il əvvəl faktiki xitam verildiyi və ər-lə arvadın ayrı yaşadıkları təsdiq edilərsə, məhkəmənin qərarı ilə arvad (ər) qanun üzrə vərəsəlik hüququndan məhrum edilə bilər.

Ərin (arvadın) miras qoyanın vərəsəsi olmaq hüququndan məhrum edilməsi barədə iddia ilə məhkəməyə Mülki Məcəllənin 1159-cü maddəsində müəyyən edilmiş növbəliliyə uyğun olaraq ölənin şəxsin vərəsələri müraciət edə bilərlər.

Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsinin məzmununa uyğun olaraq, sağ qalmış ərin (arvadın) vərəsəlik hüququ olmayan şəxs hesab edilməsi üçün məhkəmə tərəfindən aşağıdakı halların məcmusu təsdiq edilməlidir:

- tərəflərin ailə münasibətlərinə faktiki xitam verilməsi;
- ər-arvadın ayrı yaşamaları;
- qeyd edilən halların mirasın açılmasından azı üç il əvvəl baş verməsi.

Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu qeyd edir ki, məhz göstərilən hallar hüquqi tərkib əmələ gətirərək rəsmi nikahda olmalarına baxmayaraq, ərin (arvadın) vərəsəlik hüququndan məhrum edilməsi üçün əsas ola bilər. Bu baxımdan məhkəmələr tərəfindən ərin (arvadın) nikaha faktiki xitam verilməsi səbəbindən qanun üzrə vərəsəlik hüququndan məhrum edilməsinə dair işlərə

baxılarkən Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş halların mövcud olub-olmamasına formal yanaşılmamalı, işin bütün halları, tərəflərin münasibətlərindəki əhəmiyyətli məqamlar diqqətə alınaraq məsələyə hüquqi qiymət verilməlidir. Belə ki, Mülki Məcəllənin qeyd edilən maddəsinə formal əsaslanmaqla arvadın (ərin) vərəsəlik hüququndan məhrum edilməsi vərəsəlik və ailə hüquqlarının ümumi prinsiplərinə uyğun olmazdı.

Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsində istifadə olunan “nikaha faktiki xitam verildiyi” ifadəsi isə mirasın açılmasından əvvəlki üç il ərzində tərəflərin məhz ailə-nikah münasibətlərində olmaq istəməmələri səbəbi ilə ayrı yaşamalarını, birgə təsərrüfat aparmamalarını nəzərdə tutur. Bu zaman nikah hüquqi cəhətdən pozulmasa da, nikahın pozulması müvafiq orqanda qeydə alınmasa da nikah real olaraq sonlanmış olur.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi bununla bağlı qeyd etmişdir ki, nikah münasibətləri nikaha girən şəxslər üçün xüsusi status yaradır. Nikahda olan ər-arvadın bilərəkdən və şüurlu surətdə girdikləri münasibətin doğurduğu hüquqi nəticələr bu növ qarşılıqlı münasibətləri digər birgəyaşayış növlərindən fərqləndirir. Ər-arvadın qarşılıqlı münasibətlərində vacib məsələ qarşılıqlı öhdəliklərin mövcudluğudur. Tərəflərin münasibətlərinin uzunmüddətli olmasına baxmayaraq, onlar arasında məcburi hüquqi qüvvəyə malik olan qarşılıqlı öhdəliklərin olmaması onların birgə yaşayışını ər-lə arvadın birgə yaşayışından tamamilə fərqləndirir (Bördən Birləşmiş Krallığa qarşı iş üzrə 2008-ci il 29 aprel tarixli Qərar).

Qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş üç il müddət isə tərəflərin nikah münasibətlərinə faktiki xitam verilməsi qərarında israrlı olduqlarını, ailə münasibətlərini bərpa etmək istəklərinin olmamasını dəqiqləşdirmək üçün müəyyən edilmiş müddətdir.

Göstərilənləri nəzərə alaraq, Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu aşağıdakı nəticəyə gəlir:

Nikahın pozulması haqqında məhkəməyə ərizə ilə müraciət edərək iradə ifadəsini bildirmiş, lakin məhkəmə qətnaməsi qanuni qüvvəyə minənədək ölmüş şəxsin arvadı (əri) vərəsəlik hüququndan yalnız Mülki Məcəllənin 1164-cü maddəsinə uyğun olaraq, məhkəmə tərəfindən miras qoyanla nikahına mirasın açılmasından azı üç il əvvəl faktiki xitam verildiyi və ər-lə arvadın ayrı yaşadıkları təsdiq edildiyi halda məhrum edilə bilər.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 130-cu maddəsinin IV hissəsini və “Konstitusiyaya Məhkəməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 60, 62, 63, 65-67 və 69-cu maddələrini rəhbər tutaraq, Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Plenumu

QƏRARA ALDI:

1. Nikahın pozulması haqqında məhkəməyə ərizə ilə müraciət edərək iradə ifadəsini bildirmiş, lakin məhkəmə qətnaməsi qanuni qüvvəyə minənədək ölmüş şəxsin arvadı (əri) vərəsəlik hüququndan yalnız Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 1164-cü maddəsinə uyğun olaraq, məhkəmə tərəfindən miras qoyanla nikahına mirasın açılmasından azı üç il əvvəl faktiki xitam verildiyi və ər-lə arvadın ayrı yaşadıkları təsdiq edildiyi halda məhrum edilə bilər.

2. Qərar dərc edildiyi gündən qüvvəyə minir.

3. Qərar “Azərbaycan”, “Respublika”, “Xalq qəzeti”, “Bakinski raboçi” qəzetlərində, “Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin Məlumatı”nda dərc edilsin.

4. Qərar qətidir, heç bir orqan və ya şəxs tərəfindən ləğv edilə, dəyişdirilə və ya rəsmi təfsir edilə bilməz.

Sədr

Fərhad Abdullayev

İnsan Hüquqları Üzrə Avropa Məhkəməsi
Beşinci bölmə Kožemiakina Litvaya qarşı
(Şikayət no. 231/15)
QƏRAR
Strasburq
02 oktyabr 2018-ci il

Bu qərar Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən hallarda qəti qərara çevriləcəkdir. Qərara redaktə xarakterli dəyişikliklər edilə bilər.

Kožemiakina Litvaya qarşı işində,

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi (Dördüncü Bölmə), Palatanın aşağıdakı tərkibində:

Ganna Yudkivska, *Sədr*,

Paulo Pinto de Albuquerque,

Faris Vehabović, Egidijus Kūris, Carlo Ranzoni, Georges Ravarani,

Péter Paczolay, *hakimlər*,

və Andrea Tamietti, *katib müavini*,

4 sentyabr 2018-ci il tarixdə tarixində qapalı iclas keçirərək, həmin tarixdə aşağıdakı qərarı qəbul etdilər:

PROSEDUR

1. İş Litva Respublikasının vətəndaşı, xanım İrina Kožemiakina (bundan sonra ərizəçi) tərəfindən İnsan Hüquqları və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının ("Konvensiya") 34-cü maddəsinə uyğun olaraq Litva Respublikasına qarşı 09 dekabr 2014-cü il tarixində Məhkəməyə ünvanlanmış ərizəsi (№ [231/15](#)) ilə başlanılmışdır.

2. Ərizəçi, Klaipėdada fəaliyyət göstərən vəkil xanım S.Baracevičienė tərəfindən təmsil olunmuşdur, Litva Hökumətini ("Hökumət") xanım K.Bubnytė təmsil etmişdir.

3. Ərizəçi şikayət etmişdir ki, azyaşlı oğlu tərəfindən hücumla məruz qalan şəxsə zərər ödənilməsi ilə bağlı onun və azyaşlı oğlunun iştirak etdiyi mülki icraat Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq ədalətsiz olmuşdur.

4. Şikayət 13 sentyabr 2017-ci il tarixdə Hökumətə kommunikasiya edilmişdir.

FAKTLAR

İŞİN HALLARI

5. Ərizəçi 1969-cu il tarixdə anadan olmuşdur və Klaipėdada yaşayır.

A. V.O-ya qarşı cinayət icraatı

6. 19 fevral 2012-ci il tarixdə V.M. Klaipėda polis idarəsinə müraciət edərək yaşadığı binanın pilləkanlarda iki gənc – on beş yaşında olan A.K. (ərizəçinin oğlu) və on yeddi yaşlı V.O. - tərəfindən döyüldüyünü iddia etmişdir. O, məhkəmə tibbi ekspert tərəfindən üzündə şişlik və qançırılar, beyin silkələnməsi, sağ ciyərlərin iltihabına səbəb olan sinə sahəsində zədə və onurğanın sıxılma sınığı müəyyən olunan müayinədən keçmişdir. Xəsarətlər sağlamlığa kiçik zərər vuran zərər kategoriyasına aid edilmişdir. Polis məhkəməyədək araşdırma başlamışdır.

7. V.M. polis tərəfindən dindirilərək bildirmişdir ki, 19 fevral 2012-ci il tarixdə saat 17.00-da o, yaşadığı binanın pilləkanlarda səs eşitmiş və yoxlamaq üçün yaşadığı mənzildən çıxmışdır. O, sigaret çəkən və mobil telefonunda musiqiyə yüksək səslə qulaq asan dörd gənci görmüşdür. V.M. gənclərdən binanı tərk etməyi xahiş etmiş və 2 gənc getmişdir. Buna baxmayaraq A.K. getməkdən imtina etmiş, buna görə V.M. polisi çağıracağını söyləmişdir. Bundan sonra A.K. V.M-ə yaxınlaşaraq onu üzündən vurmuşdur. Bu V.M-i əsəbləşdirdiyi üçün o, pilləkanlardan çıxışı bağlamış və A.K-ni tutmağa çalışmışdır. O, A.K-ni gödəkçəsindən tutaraq

onu silkələmiş və binanı tərk etməyi demişdir. Bundan sonra V.O. V.M-ə yaxınlaşmış və onu vurmağa çalışmış, lakin V.M. yumruqlardan qaçmışdır. Həmin an A.K. V.M- ni başından vurmuş və beli üstə yıxmışdır, və bunun nəticəsində V.M. pilləkanlardan düşmüşdür. V.M. yerdə olanda A.K. və V.O. onu üzünə və belinə bir neçə dəfə təpik vurmuşlar. V.M. arvadına polisi çağırmağı qışqırmış və huşunu itirmişdir.

8. Ərizəçinin oğlu A.K., ərizəçinin iştirakı ilə şahid qismində dindirilmişdir. A.K. bildirmişdir ki, qeyd edilən gün o və V.O. daxil olmaqla, onun üç dostu isinmək üçün qonşuluqda olan binanın pilləkanlarına girmişlər. Onlar pilləkanlarda musiqiyə qulaq asaraq və danışaraq biraz durmuşlar, lakin nə sigaret çəkmiş, nə də ki, spirtli içki qəbul etmişlər. Biraz keçdikdən sonra, tanımadıqları V.M., mənzilindən çıxmış və çığırmağa başlamışdır. A.K. ondan çığırmağı dayandırmağını istəmiş, lakin bundan dərhal sonra V.M. A.K-ni boğazından tutmuş və ayaqlarından vurmuşdur. A.K. ayağa qalxmış və oranı tərk etməyə çalışmışdır, lakin V.M. onun yolunu kəsdiyi üçün bunu edə bilməmişdir. V.M. A.K-ni tutmağa və yumruqlamağa çalışmışdır, və A.K. özünü müdafiə etmək üçün V.M-i iki dəfə vurmuşdur. Bundan sonra V.M. A.K-nin ayağından tutmuş və A.K. yerə yıxılmışdır. O yerdən qalxdıqda görmüşdür ki, V.M. V.O-nu boğazından tutaraq onu mənzilin içərisində sürükləyir. V.O. A.K-dən V.M-ni itələməyini istəmiş və A.K. onu itələmişdir. V.O. özünü azad etdikdən sonra V.M-i itələyərək yerə yıxmışdır. Bundan sonra A.K. və V.O. oradan qaçmışlar.

A.K. bildirmişdir ki, V.M. onu birinci vurmuş və bundan sonra o, özünü yalnız müdafiə etmək məqsədilə V.M-i vurmuşdur. Nəticədə, dəqiq nə zaman baş vermiş olduğundan əmin olmadığına baxmayaraq, A.K. sağ əlini sındırmışdır. O, eləcə də, bildirmişdir ki, V.O-nun V.M-i vurduğunu görməmişdir.

9. V.O-nun anası oğlunun nümayəndəsi qismində proseslərdə iştirak etmiş və şahid qismində dindirilmişdir. O qeyd etmişdir ki, oğluna qarşı olan iddialar barədə məlumat əldə etdikdən sonra V.M. ilə danışmış və sonuncu ona bildirmişdir ki, mübahisə onunla A.K. arasında başlamış və V.O. A.K-yə yardım etməkdən ötrü mübahisəyə müdaxilə etmişdir. V.M., həmçinin ona bildirmişdir ki, A.K. onu birinci vurmuşdur. V.O-nun anası daha sonra qeyd etmişdir ki, oğlu da V.M-i vurmadığını, yalnız tutduğunu söyləmişdir.

10. Polis, ərizəçinin iştirakı ilə V.M-i A.K. ilə üzləşdirmiş və onlar bundan əvvəl verdikləri ifadələri təkrarlamışlar (bax 7 və ondan əvvəlki bəndlərə). Polis, həmçinin onları hadisə yerinə müşaiyət etmiş (pilləkanlar) və onların hər biri hadisənin iddia etdikləri versiyasının necə baş verdiyini izah etmişlər.

11. Qeyri-müəyyən tarixdə V.O. Cinayət Məcəlləsinin 138-ci maddəsinin 1-ci bəndi və 284-cü maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən, sağlamlığa az zərər vurmaqla ictimai asayişin pozulması ilə ittiham olunmuşdur.

12. 19 noyabr 2012-ci il tarixdə Klaipėda Rayon Məhkəməsi şifahi dinləmələri keçirmiş və A.K. həmin dinləmələrdə şahid qismində dindirilmiş və ərizəçi bu dinləmələrdə iştirak etməmişdir. A.K. daha əvvəl verdiyi ifadəsini təkrarlamışdır (bax yuxarıdakı 8-ci bəndə).

13. 27 noyabr 2012-ci il tarixdə Klaipėda Rayon Məhkəməsinin hökmü ilə sonuncu V.O-ya qarşı verilmiş ittiham üzrə təqsirli bilinərək məhkum edilmişdir. Məhkəmə hesab etmişdir ki, V.O. özünü təqsirsiz bilməsinə baxmayaraq, digər sübutlarla onun təqsiri sübuta yetirilmişdir: V.O. V.M- ilə mübahisə etdiyini və V.M-ni itələməyi A.K-dən istədiyinə etiraz etmiş, eləcə də etibarlı şahid ifadələri də “zərərçəkmişə yalnız A.K. deyil, eləcə də V.O. hücum etmişdir”. Məhkəmə qərara almışdır ki, V.O. cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün yaşı çatmayan azyaşılı A.K. ilə birgə hərəkət edərək cinayət əməli törətmiş, A.K-ni V.M-ə hücum etməsi üçün təşviq etmiş və A.K-ni bu hərəkətləri etməməsi üçün dayandırmamışdır; buna görə də, sözügedən cinayət fəaliyyətinin bütün məsuliyyətini qəbul etmək məcburiyyətində qalmışdır. V.O. azadlığın məhdudlaşdırılması cəzasına məhkum edilmiş və bu müddət ərzində təhsil alması və ya işləməsi qərara alınmışdır. Məhkəmə V.M. tərəfindən mülki iddianı qismən təmin edərək mənəvi ziyana görə V.O. tərəfindən 240 Litva litai (LTL) (təxminən 70 avro)) məbləğinin və maddi ziyana görə 2.000 LTL məbləğinin

ödənilməsi barədə qərar qəbul etmişdir.

14. V.M. bu qərardan apellyasiya şikayəti verərək mənəvi ziyana görə kompensasiya məbləğinin artırılmasını xahiş etmişdir. 21 mart 013-cü il tarixdə Klaipėda Regional Məhkəməsi apellyasiya şikayətini qismən təmin etmişdir. Məhkəmə, V.O-nun məhkum edilməsini qüvvədə saxlayaraq mənəvi ziyana görə təyin olunmuş kompensasiyanı 5.000 LTL (təxminən 1.450 avro) məbləğinə qaldırmışdır.

B. Ərizəçi və onun oğlu barəsində mülki icraat

15. 2013-cü ilin may ayında V.M. ərizəçi və onun oğlu barəsində mülki iddia təqdim etmişdir. V.M. bildirmişdir ki, A.K-nin zorakı hərəkətləri onun sağlamlığına zərər vurmuş və fiziki və psixoloji əzab vermişdir. O, ərizəçi və A.K-dən birgə mənəvi ziyana görə 20.000 LTL (təxminən 5.800 avro) məbləğini tələb etmişdir.

16. Klaipėda Rayon Məhkəməsi V.M-dən öz tələbində düzəliş etməsini və A.K-nin hansı hərəkətləri nəticəsində ona ehtimal edilən zərərin dəyməsini qeyd edilməsini qərara almışdır. 2013-cü ilin iyun ayında V.M. dəyişdirilmiş iddia tələbini təqdim etmişdir və qeyd etmişdir ki, A.K. onu üz, qolları, başından və belindən vurmuş və o, nəticədə pilləkanlardan yerə yığılmış və yerdə olduğu müddətdə A.K. onu bir neçə dəfə təpikləmişdir.

17. Ərizəçi və onun oğlu iddiaya etiraz etdilər. Onlar iddia etdilər ki, V.M. məhkəmələrin cinayət prosesi üzrə V.O barəsində gəlmiş nəticəyə istinad edə bilməməlidir ondan ötrü ki, A.K. bu proseslər nəticəsində məhkum edilməmiş və yalnız şahid statusuna malik olmuşdur. Onlar, həmçinin iddia etmişlər ki, V.M. iddiasını yalnız A.K-nin anasına (ərizəçi) qarşı deyil, həm də azyaşlı oğluna görə bərabər məsuliyyət daşıyan A.K-nin atasına qarşı da irəli sürməli idi. Sonda, onlar bildirmişlər ki, zərərin məbləği həddindən artıq şişirdilmişdir, çünki A.K. tələbədir və hər hansı gəlir yeri yoxdur, və ərizəçi işsizdir.

18. 08 noyabr 2013-cü il tarixdə keçirilən şifahi dinləmələrdə V.M. bildirmişdir ki, A.K. mübahisəni başlandıqlardan biri olmuşdur. V.M. bildirmişdir ki, cinayət proseslərində məhkəmələr qərara almışlar ki, V.O. ilə A.K. birgə cinayəti törətmişlər (bax yuxarıda 13-cü bəndə); beləliklə, A.K. azyaşlı olduğuna görə cinayət məsuliyyətindən azad olunmasına baxmayaraq, onun hərəkətləri qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarında müəyyən edilmişdir. Eyni zamanda ərizəçi və onun oğlunun müdafiəçisi iddia etmişdir ki, V.O. barəsində cinayət icraatı çərçivəsində qəbul edilmiş qərarın hazırkı mülki icraata *res judicata* təsiri olmamışdır, çünki mülki və cinayət icraatları müxtəlif tərəflər və məhkəmələr arasında olmuş və cinayət icraatı üzrə məhkəmələr qərarlarının nəticəvi hissəsində A.K-nin təqsiri barədə hər hansı nəticəyə gəlməmişlər. Müdafiəçi, eləcə də bildirmişdir ki, cinayət prosesləri hansı xəsarətlərin V.O. və A.K. tərəfindən yetirildiyini müəyyən etməmişlər.

19. 28 noyabr 2013-cü il tarixdə Klaipėda Rayon Məhkəməsi V.M-in iddia tələbi qismən təmin etmişdir. Cinayət işinin materiallarına istinad edərək məhkəmə müəyyən etmişdir ki, A.K. V.M-ni üzü, qolları, başı və belindən vurmuşdur və nəticədə o, pilləkanlardan yerə yığılmış və yerdə olduğu müddətdə A.K. onu bir neçə dəfə təpikləmişdir (bax 7 və 13-cü bəndlərə). Məhkəmə, həmçinin, V.M-i müayinə edən və mübahisə zaman ona yetirilmiş bədən xəsarətlərini müəyyən edən məhkəmə-tibbi ekspertizanın nəticəsinə istinad etmişdir (bax yuxarıda 6-cı bəndə).

20. Məhkəmə daha sonra qərara almışdır ki, A.K-nin hərəkətləri və V.M-in məruz qaldığı xəsarətlər arasında səbəbli əlaqə olmuşdur, beləliklə də, V.M-yə zərərin ödənilməsi üçün yetərli əsaslar olmuşdur. Məhkəmə, A.K-in atasının ailəsindən ayrı yaşadığı və V.M-nin onun barəsində heç bir məlumatı olmadığı barədə, və mülki icraat çərçivəsində iddia tələbini irəli sürərkən cavabdehin seçim azadlığı olduğu barədə V.M-in arqumentlərini nəzərə alaraq A.K-in atasının da cavabdeh kimi işə cəlb edilməsi barədə cavabdehlərin arqumentini əsassız hesab etmişdir.

21. Məhkəmə, A.K-in azyaşlı olmasını və ərizəçinin maddi vəziyyətinin çətin olmasını nəzərə alaraq, V.M-in mülki iddiasını qismən təmin etmiş və sonuncuya mənəvi ziyana görə 2.000 LTL (təxminən 580 avro) və hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı çəkilmiş xərclərə görə 1.500 LTL (təxminən 435 avro) məbləğlərini təyin etmişdir. Məhkəmə qərara almışdır ki, yuxarıdakı

qeyd edilən məbləğlər A.K. tərəfindən və yetərli vəsaiti olmadığı təqdirdə isə ərizəçi tərəfindən ödənilsin. Bu məbləğlərin ərizəçi tərəfindən ödənilməsi öhdəliyi A.K. on səkkiz yaşına çatdıqda və ya yetərli vəsaiti olduğunda sona çatacaq (bax aşağıda 32-ci bəndə).

22. Ərizəçi və onun oğlu bu qərardan şikayət vermiş və mülki iddiaya qarşı vermiş olduqları etirazda qeyd etdikləri arqumentləri təkrarlamışlar (bax 17-ci bəndə). Bu qərardan V.M-də şikayət vermiş və iddia tələbinin tam təmin edilməsini və mənəvi ziyana görə 20.000 LTL (təxminən 5.800 avro) məbləğinin təyin edilməsini xahiş etmişdir.

23. 28 aprel 2014-cü il tarixdə Klaipėda Regional Məhkəməsi ərizəçi və oğlu tərəfindən verilmiş şikayətin təmin etməmişdir.

24. Məhkəmə, V.M. tərəfindən verilən şikayəti qismən təmin etmiş və mənəvi ziyana görə kompensasiyanı 8.000 LTL (təxminən 2.320 avro) məbləğədək artırmışdır. Ərizəçi və A.K. tərəfindən V.M-nin apellyasiya instansiyasında çəkdiyi 300 LTL (təxminən 87 avro) məbləğində məhkəmə xərclərinin də ödənilməsi qərara alınmışdır.

25. Bundan sonra ərizəçi və onun oğlu birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrinin qərarlarının qanuna və ədalətlik, əsaslılıq və vicdanlılıq prinsiplərinə zidd olması barədə iki kassasiya şikayəti vermişlər. Onlar, xüsusilə, iddia etmişlər ki, onların mənəvi ziyana görə məhkəmə icraatı çərçivəsində məhkum edilən V.O-nun ödəməli olduğu məbləğdən (1.450 avro) daha yüksək məbləğ ödəmələri qanuni zidd və əsassız olmuşdur. Buna baxmayaraq, 29 may 2014 və 31 iyul 2014-cü il tarixlərdə Ali Məhkəmə heç bir əhəmiyyətli hüquqi məsələyə toxunulmadığından şikayətləri təmin etməmişdir.

II. MÜVAFİQ MİLLİ HÜQUQ VƏ TƏCRÜBƏ

A. Cinayət Məcəlləsi

26. Cinayət Məcəlləsinin 138-ci maddəsinin 1-ci bəndində deyilir:

Maddə 138. Sağlamlığa dəymiş yüngül zərər

“1. Zərərçəkmişin peşə və ya ümumi qabiliyyətinin kiçik hissəsinin itirilməsi və ya uzun müddətli xəstələnməsi, lakin bu Məcəllənin 135-ci maddəsinin 1-ci bəndinə sadalanan nəticələrdən əziyyət çəkməməsi ilə nəticələnən digər şəxsin yaralanmasına və ya onun xəstələnməsinə səbəb olmuş şəxsin azadlıq hüququ məhdudlaşdırılmalı və ya həbsə alınmalı və ya üç ildən artıq olmayan müddətə azadlıqdan məhrum edilməlidir.”

27. Hazırda 284-cü maddənin 1-ci bəndində deyilir:

Maddə 284. İctimai asayişin pozulması

“1. İctimai yerdə aqressiv davranış, təhdid, və ya vandalizm hərəkətləri ilə digər şəxslərə hörmətsizlik nümayiş edən və beləliklə də, ictimai sülhü pozan şəxs ictimai işlər, cərimə, azadlığın məhdudlaşdırılması, saxlanılma və ya iki ilədək azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilməlidir.”

28. 13-cü maddənin 1-ci bəndi cinayət məsuliyyətinin, cinayət məsuliyyətinin on dörd yaşından yarandığı müəyyən edilən 13-cü maddənin

2-ci bəndində sadalanan bir sıra xüsusilə ağır cinayətlər istisna olmaqla (adam öldürmə, oğurluq və ya sağlamlığa ağır zərər yetirilməsi kimi), on altı yaşından yarandığını müəyyən edir.

B. Cinayət Prosesual Məcəlləsi və müvafiq məhkəmələrin təcrübəsi

29. Cinayət Prosesual Məcəllənin 53-cü maddəsinin 2,3 və 5-ci bəndlərinə əsasən azyaşlı olan şahidlərin valideynləri və ya himayəçiləri yazılı və ya şifahi vəsatətləri əsasında azyaşlı uşağın nümayəndəsi kimi cinayət proseslərində iştirak edə bilər. Nümayəndələr adətən azyaşlı uşaqla prosesual hərəkətlərdə birgə iştirak edirlər. Məhkəməyədək araşdırmanı aparan müstəntiq, prokuror və ya məhkəmə azyaşlı uşağın maraqlarına zidd olduğu hallarda bu cür vəsatətləri təmin etməyə bilər.

30. 255-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən məhkəmə, cinayət işini yalnız işdə göstərilən təqsirləndirilən şəxslərə və ittiham olunan cinayətlərə münasibətdə araşdırmalıdır.

31. 25 iyun 2009-cu il tarixdə qəbul edilmiş daxili məhkəmələrin presedent hüququnun təhlilindən sonra Ali Məhkəmə hesab etmişdir ki, cinayət işinin yalnız işdə göstərilən

təqsirləndirilən şəxslərə münasibətdə araşdırılması tələbini nəzərdə tutan Cinayət-Prosessual Məcəllənin 255-ci maddəsinin 1-ci bəndi məhkəməyə, təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinin müəyyən edilməsi üçün zəruri olan dərəcədə üçüncü şəxslərin hərəkətlərinin qanunauyğunluğunun yoxlanılmasını qadağan etmir. Buna baxmayaraq, qərar, artıq məhkum olunmuş və ya cinayət məsuliyyətindən azad olunmuş şəxslər istisna olmaqla, üçüncü şəxslərin cinayət əməlləri üzrə təqsirini müəyyən edən hər hansı ifadələri özündə ehtiva etməməlidir.

C. Mülki Məcəllə

32. Mülki Məcəllənin 6.276-cı maddənin 1-ci bəndinə əsasən on dörd yaşından on səkkiz yaşadək olan azyaşlılar törətdikləri əmələ görə Bu Məcəllənin ümumi qaydalarına uyğun olaraq zərərin ödənilməsi məsuliyyəti daşıyırlar. 6.276-cı maddənin 2-ci bəndinə əsasən bu cür azyaşlının kompensasiya məbləğini ödəmək üçün kifayət qədər vəsaiti və ya gəliri olmadığı təqdirdə, dəymiş ziyana görə təqsirsiz olduqlarını sübuta yetirmədikdə kompensasiya valideynlərindən biri və ya himayəçi tərəfindən ödənilməlidir. 6.276-cı maddənin 3-cü bəndinə əsasən valideynlər və ya himayəçilərin azyaşlı tərəfindən dəymiş ziyanın kompensasiya edilməsi öhdəliyi azyaşlı on səkkiz yaşına çatdıqda və ya dəymiş ziyanı tam kompensasiyasını təmin etmək üçün qeyd edilən müddətə azyaşlının kifayət qədər vəsait və ya gəlir əldə etdikdə bitir.

33. 6.248-ci maddənin 1-ci bəndinə əsasən mülki məsuliyyət, bir şəxsin qanunla və ya müqavilədə nəzərdə tutulmuş istisnalar istisna olmaqla, yalnız təqsiri sübuta yetirildiyi halda yaranır.

D. Mülki Prosesual Məcəllə və məhkəmələrin müvafiq təcrübəsi

34. Mülki Prosesual Məcəllənin 185-ci maddəsinin 1-ci bəndi nəzərdə tutur ki, məhkəmələr, işdə mövcud olan bütün sübutları proseslər zamanı araşdırılmış işin hallarının hərtərəfli və obyektiv yoxlanılması əsasında öz daxili inamına və qanuna əsaslanaraq qiymətləndirməlidir. 185-ci maddənin 2- ci bəndində nəzərdə tutulmuşdur ki, Məcəllədə göstərilən istisnalardan başqa, heç bir sübutun əvvəlcədən təyin edilmiş təsiri yoxdur.

35. 182-ci maddədə deyilir:

“Aşağıdakı halların sübuta yetirilməsinə zərurət yaranmır:

- 1) Məhkəmə tərəfindən ümumqəbul olunmuş fakt kimi tanınmış hallar;
- 2) Məhkəmənin qərarının başqa şəxslər üçün hüquqi nəticələr yaratması istisna olmaqla, eyni tərəflər arasında başqa mülki və ya inzibati iş üzrə məhkəmənin qəti qərarı ilə müəyyən olunan hallar;
- 3) Cinayət işi üzrə qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə şəxsin cinayət fəaliyyətinin nəticələrinin müəyyən olunması;
- 4) Təkbiz olunmayan hüquqi ehtimallar;
- 5) Tərəflərin qəbul etdiyi faktlara əsaslanan hallar.”

36. 20 fevral 2007-ci il tarixli, 3K-3-56/2007 sayılı mülki işdə Ali Məhkəmə qərara almışdır ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən məhkəmə, mülki işin araşdırılması, bu müddəada göstərilən qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə müəyyən edilmiş işin hallarının yenidən müəyyən edilməsini tələb etmir. Bununla yanaşı, məhkəməyədək istintaq materialları eyni təsirə malik deyil və mülki işə baxan məhkəmə işin hallarını müəyyənləşdirmək üçün müvafiq ola biləcək hər hansı digər yazılı sənədləri qiymətləndirmək hüququna malikdir.

37. 01 mart 2010-cu il tarixli, 3K-3-53/2010 sayılı mülki işdə Ali Məhkəmə qərara almışdır ki:

“Cinayət işi üzrə qəbul olunmuş qanuni qüvvəyə minmiş qərar əsasında faktların *res judicata* təsiri (*prejudiciné galia*) Mülki Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinin 3- cü bəndində təsbit edilmişdir.... Beləliklə, qanuni qüvvəyə minmiş qərarla müəyyən edilən faktların mülki işdə məhdud *res judicata* təsiri var. Şübhəli şəxsin əməlləri cinayət proseslərində araşdırılır və cinayət qanunu və prosedurlarına əsasən müəyyən edilir. Mülki proseslərdə həmin şəxsin əməlləri mülki qanun və prosedurlar əsasında müəyyən edilir. Cinayət və mülki proseslər adətən müxtəlif halların sübutunu tələb edir. Mülki Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən mülki işə baxan məhkəmə cinayət əməlləri, onun nəticələri və barəsində qərar qəbul olunmuş

şəxs tərəfindən törədilib-törədilmədiyini yenidən müəyyən etməməlidir; əksinə, cinayət proseslərində müəyyən edilən hər hansı digər faktların sonrakı mülki işə *res judicata* təsiri yoxdur... Ali Məhkəmənin təcrübəsinə əsasən, məhkəmə qərarlarından müəyyən edilən mülki proseslərə *res judicata* təsiri olmayan faktlar, sübutların qiymətləndirilməsinə dair ümumi qaydalara uyğun olaraq yazılı sübut kimi qiymətləndirilməlidir...”

38. 07 may 2010-cu il tarixli, 3K-3-213/2010 sayılı mülki işdə Ali Məhkəmə, Mülki Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinin 3-cü bəndi ilə bağlı olan presedent hüququnu təkrarlamış (bax yuxarıda 37-ci bəndə) və bildirmişdir ki, cinayət fəaliyyətinə aid olmayan cinayət işi üzrə müəyyən edilmiş faktlar (*faktai, nesusiję su nusikalstamais veiksmis*) mülki proses çərçivəsində mübahisələndirilə bilər və mülki işə baxan məhkəmə onları cinayət işini araşdıran məhkəmədən fərqli şəkildə müəyyən edə bilər.

HÜQUQ

I. KONVENSIYANIN 6-CI MADDƏSİNİN 1-Cİ BƏNDİNİN EHTİMAL EDİLƏN POZUNTUSU

39. Ərizəçi iddia etmişdir ki, özünün və oğlu A.K-nin yalnız şahid statusu ilə iştirak etdiyi mülki proseslərdə V.M-yə dəymiş ziyanı ödəmələri barədə qərar qəbul edilməsi ədalətsiz olmuşdur. Ərizəçi Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə istinad etmişdir və bu maddədə aşağıdakılar deyilir:

“Hər kəs, onun mülki hüquq və vəzifələri müəyyən edilərkən...ədalətli...məhkəmə araşdırılması... hüququna malikdir.”

A. Qəbuledilənlik

1. Hüquqi müdafiə vasitələrinin tükədilməsi

(a) Tərəflərin arqumentləri

40. Hökumət ilkin olaraq bildirmişdir ki, ərizəçi, hüquqi məsələlərlə bağlı verdiyi şikayətində Məhkəmə qarşısında qaldırdığı məsələləri – xüsusilə, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə əsasən mülki hüquq və öhdəlikləri ilə bağlı ədalətli məhkəmə araşdırılması hüququna malik olmadığını - qeyd etməmişdir. Hökumət, həmçinin bildirmişdir ki, ərizəçi, milli səviyyədə cinayət işi üzrə statusu ilə bağlı mülki iş çərçivəsində ədalətli məhkəmə araşdırmasına malik olmadığı barədə məsələni heç vaxt qaldırmamışdır.

41. Hökumət daha sonra bildirmişdir ki, ərizəçi, hüquqi məsələlərlə bağlı şikayətlərini milli qanunvericiliyin tələblərinə uyğun olaraq təqdim edə bilməmişdir, çünki bu şikayətlərdə o, əsasən faktiki və hüquqi məsələləri qaldırmışdır. Bundan başqa, ərizəçinin hüquqi məsələlərlə bağlı ikinci şikayəti birinci şikayətlə eynidir.

42. Ərizəçi qeyd edilənlərlə hər hansı şərh verməmişdir.

(b) Məhkəmənin əsaslandırması

43. Məhkəmə, Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 1-ci bəndinə nəzərdə tutulan daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükədilməsi ilə bağlı qaydanın sonradan Strasburqa verilən şikayətlərin öncədən milli qanunvericilikdə müəyyən olunmuş müddət çərçivəsində və formal tələblərə uyğun olan qaydada müvafiq milli orqana verilməsini tələb etdiyini bir daha təkrarlayır (bax *Vučković and Others v. Serbia* [GC], no. 17153/11, § 72, 25 Mart 2014). Hazırkı işdə, ərizəçi, birinci və apellyasiya instansiyası məhkəmələrindəki proseslərdə həm yazılı, həm də şifahi mülahizələrində iddia etmişdir ki, məhkəmələr, oğlunun sadəcə şahid statusuna malik olduğu cinayət işi üzrə qəbul olunmuş qərarlara istinad etməməli idilər (bax yuxarıda 17, 18 və 22). Halbuki, hüquqi məsələlərə dair şikayətlərində ərizəçi, mülki proseslərdə qəbul olunmuş qərarların qanuniliyini və ədalətliliyini ümumi qaydada mübahisələndirmişdir (bax yuxarıda 25-ci bəndə). Belə olan halda, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçiyə, milli məhkəmələrə hüquqlarının ehtimal edilən pozuntusunun aradan qaldırılması üçün kifayət qədər fürsət yaratmışdır. Bundan başqa, Ali Məhkəmə ərizəçinin hüquqi məsələlərə dair şikayətlərinin milli qanunvericilikdə nəzərdə tutulan formal müddət tələbinə cavab verməməsinə heç bir münasibət bildirməmişdir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, Hökumətin ərizəçi tərəfindən daxili hüquqi müdafiə vasitələrinin tükədilməməsi ilə bağlı etiraz rədd edilməlidir.

2. Nəticə

44. Məhkəmə qeyd edir ki, bu şikayət Konvensiyanın 35-ci maddəsinin 3-cü bəndinin mənasında açıq-aşkar əsassız və hər hansı digər əsasla qeyri-məqbul deyildir. Bu səbəbdən, o, məqbul elan edilməlidir.

B. Mahiyyət

1. Tərəflərin arqumentləri

45. Ərizəçi bildirmişdir ki, ona və oğluna qarşı olan mülki proseslərdə məhkəmələr, oğlunun şahid statusunda olduğu və özünün heç bir prosessual statusa malik olmadığı olduğu V.O. barəsindəki cinayət proseslərində qəbul olunmuş qərara istinad edərək onların ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnu pozmuşlar. Ərizəçi, həmçinin iddia etmişdir ki, V.M-ə artıq V.O-ya qarşı vermiş olduğu və qismən təmin olunan iddia tələbini ona və oğluna qarşı irəli sürmək imkanı verməməli idi, çünki bu halda V.M. iqiqat kompensasiya almış olur. Ərizəçi, sonda iddia etmişdir ki, mənəvi ziyana görə V.M-ə hücum etməsinə görə məhkum olunan V.O-dan daha yüksək məbləğ ödəməli olması ədalətsiz olmuşdur.

46. Hökumət ilkin olaraq bildirmişdir ki, ərizəçinin V.O-ya qarşı cinayət proseslərində hüquqlarını mübahisələndirmək üçün kifayət qədər imkanı olmuşdur. Ərizəçinin oğlunun qanuni nümayəndəsi kimi rəsmi olaraq tanınmaq hüququ olmuş (bax yuxarıda 29-cu bəndə) və tanınmasını xahiş etməsə belə, –zərərçəkmiş şəxslə oğlu üzləşdirilərkən, eləcə də oğlunun ifadəsi alınarkən, V.M-yə bəzi suallar verdiyində o, oğlunun *de facto* nümayəndəsi kimi iştirak etmiş, bununla yanaşı, arzu etdiyi halda məhkəmə proseslərində də iştirak etmək hüququ mövcud olmuşdur.

47. Hökumət daha sonra bildirmişdir ki, milli məhkəmələrin presedent hüququna uyğun olaraq, cinayət məsuliyyətinin olmaması həmin hərəkətlərə görə daha yüngül sübutetmə yükü əsasında fərdin mülki məsuliyyətinin yaranmasına mane olmur. Bu hallarda, mülki işin nəticəsi cinayət proseslərinin nəticəsi ilə müəyyən edilmir; buna baxmayaraq, cinayət proseslərindən müəyyən olunmuş hallardan mülki iddianın araşdırılması zamanı istifadə oluna bilər. Hökumət bildirmişdir ki, bu cür təcrübə Məhkəmənin presedent hüququna uyğundur.

48. Hökumət daha sonra iddia etmişdir ki, mülki proseslər üzrə milli məhkəmələrin qərarları ərizəçi və ya onun oğluna cinayət məsuliyyəti yaratmamışdır, çünki məhkəmələr aydın olaraq bildirmişlər ki, ərizəçinin oğlu azyaşlı olduğuna görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilə bilməz. Buna baxmayaraq, Hökumət bildirmişdir ki, “cinayət işində əsaslı şübhədən kənar” ərizəçinin oğlunun V.M-ə hücum etməsi müəyyən edilmişdir. Xüsusilə, ərizəçinin oğlu V.M-i vurduğunu etiraf etmiş, və bu hal şahid ifadələri ilə də təsdiq olunmuşdur: bundan başqa, mülki icraat çərçivəsində ərizəçi və onun oğlu V.M-in hücumu məruz qalmasını mübahisələndirməmişlər. Hökumət daha sonra bildirmişdir ki, mülki icraatlardakı məhkəmələr A.K-nin əməllərinin mülki hüququn işığında qiymətləndirmişlər, yəni “öz qiymətləndirmələrini cinayət işindən kənar” etmişlər və cinayət işi üzrə nəticə kompensasiya məbləği təyin edilərkən həlledici amil olmamışdır. Bu məhkəmələr zərərçəkmişə dəymiş ziyanı, V.O-nun hərəkətlərindən fərqləndirərək, A.K-nin hərəkətlərinə qiymət verərək müəyyən etmişlər.

49. Hökumət sonda bildirmişdir ki, ərizəçinin mülki proseslərdə səmərəli iştirak etmək hüququ olmuşdur, o, vəkili tərəfindən təmsil olunmuş və digər tərəflərin arqumentlərinə münasibət bildirmək imkanında olmuşdur, və beləliklə də, həmin proseslər Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin tələblərinə uyğun olmuşdur.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

50. Məhkəmə əvvəlcə qeyd edir ki, cinayət proseslərinin dayandırılması və ya bəraət qərarının qəbul edilməsindən sonra davam edən kompensasiya ilə bağlı olan mülki işlərdə ədatən, ərizəçilərin şikayətlərini Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 2-ci bəndi baxımından araşdırır. Bu cür işlərdə əsas məsələlərdən biri, mülki proseslərdə məhkəmələrin cinayət prosesində məsuliyyətə cəlb edilməyən şəxslərə cinayət məsuliyyətini nəzərdə tutan hər hansı bir bəyanat edib-etməmələri olur (bax *Y v. Norway*, no. 56568/00, § 42, ECHR 2003-II; *Diacenco v. Romania*, no. 124/04, § 60,

7 fevral 2012; və *Vella v. Malta*, no. 69122/10, §§ 55-57, 11 fevral 2014).

51. Buna baxmayaraq, hazırkı işdə, ərizəçi şikayət etmişdir ki, azyaşlı oğlunun hərəkətlərinə görə onun mülki məsuliyyəti cinayət proseslərində məhkəmələrin gəldiyi nəticə ilə müəyyən edilmişdir. Nə mülki, nə də ki cinayət icraatları çərçivəsində ərizəçinin hər hansı qanunsuz hərəkət etməsi iddia olunmamışdır. Buna görə də, hazırkı iş ərizəçinin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 2-ci bəndi ilə təmin edilən təqsirsizlik prezumpsiyası hüququnu nəzərdə tutmur. Buna baxmayaraq, Məhkəmə hesab edir ki, həmin müddəaya əsasən hazırlanmış prinsiplər (bax yuxarıda 50-ci bəndə) hazırkı vəziyyətə uyğundur.

52. Bununla bağlı Məhkəmə bir daha təkrarlayır ki, cinayət işinin dayandırılma və ya bəraət qərarı ilə yekunlaşmasından asılı olmayaraq zərərçəkmişlər tərəfindən mülki kompensasiya iddiaları ilə bağlı işlərdə Məhkəmə vurğulayır ki, cinayət məsuliyyətindən azad edilmənin mülki proses çərçivəsində olmasına baxmayaraq, bu daha yüngül sübutetmə yükü əsasında eyni faktlardan irəli gələrək kompensasiyasının ödənilməsi üçün mülki məsuliyyətə mane olmamalıdır (bax *Vella*, §56). Məhkəmə, həmin prinsiplərin hal-hazırdakı işə də uyğun olduğu fikrindədir. Beləliklə, oğlunun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmədiyi hücum əməli əsasında ərizəçinin və onun oğlunun birgə mülki məsuliyyətinin müəyyən edilməsi Konvensiyanın 6-cı maddəsinə uyğun deyildir. Buna baxmayaraq, Məhkəmə mülki icraatların ədalətli məhkəmə araşdırması hüququnda təsbit edilmiş tələblərə cavab verib- verməməsini araşdıracaqdır.

53. Mülki iddiaya baxan məhkəmələr, ərizəçinin oğlu A.K-in şahid qismində dindirilmiş olduğu cinayət işinin materiallarına istinad etmişdir. Bu proseslərdə o, zərərçəkmiş vurduğunu etiraf etmiş, lakin bunu özünü müdafiə etmək üçün etdiyini iddia etmişdir (bax yuxarıda 8-ci bəndə). A.K-nin təqsirləndirilən şəxs olmadığı üçün ona qarşı cinayət icraatı üzrə məhkəmələrin qanuna əsasən hər hansı cinayət işi üzrə məsuliyyət müəyyən etmək səlahiyyətləri olmamışdır (bax müvafiq bəndlərdəki Litva qanunvericiliyinə).

54. Buna baxmayaraq, mülki iddianı araşdıran məhkəmələr, A.K-nin hərəkətlərini "cinayət araşdırması çərçivəsində müəyyən edilmiş" hesab etmişlər (bax yuxarıda 19 və 23-cü bəndlərə). Klaipėda Rayon Məhkəməsi bildirmişdir ki, cinayət proseslərində A.K. etiraf etmiş və təqsiri sübuta yetirilmişdir: eyni zamanda, məhkəmə qərara almışdır ki, cavabdehlər A.K-nin rolunu mübahisələndirən heç bir fakt təqdim etməmişlər və Mülki Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinin 5-ci bəndinə istinad etmişlər (bax yuxarıda 19 və 35-ci bəndlərə). Hər bir halda, Klaipėda Rayon Məhkəməsinin qərarından şikayət verilmişdir, və şikayətləri araşdıran Klaipėda Regional Məhkəməsinin fikrincə, ərizəçinin oğlunun V.M-ə hücum etməsi artıq müəyyən edildiyindən onun rolunun yenidən qiymətləndirilməsinə zərurət olmamışdır (bax yuxarıda 23-cü bəndə; bax, *mutatis mutandis*, *Erkol v. Turkey*, no. 50172/06, § 41, 19 Aprel 2011). Xüsusən, ərizəçi aydın şəkildə iddia edirdi ki, cinayət prosesində qəbul olunmuş qərarların mülki prosesə qanuni qüvvəsi olmamalıdır, çünki bu qərarlar oğlunun cinayət məsuliyyəti ilə bağlı deyildir (bax 17, 18 və 22-ci bəndlərə) və Klaipėda Regional Məhkəməsi bu arqumenti rədd etmişdir. Klaipėda Regional Məhkəməsi qərara almışdır ki, cinayət proseslərində "şübhəli şəxs A.K-nin də qanunsuz əməlləri müəyyən edilmişdir, və beləliklə də, həmin əməllər Mülki Prosesual Məcəllənin 182-ci maddəsinin 3-cü bəndinə uyğun olduğundan sübuta yetirilməsinə ehtiyac yoxdur.

55. Bununla bağlı Məhkəmə təkrarlayır ki, dövlət orqanları, xüsusilə də məhkəmələr üçün daxili qanunvericiliyin təfsirindəki problemlərin həll edilməsi önəmlidir, və Məhkəmə, özbaşnalıq olmadığı təqdirdə, öz şərhini onların ilə əvəz edən deyil (bax, *Lagardère v. France*, no. 18851/07, § 41, 12 Aprel 2012). Buna baxmayaraq Məhkəmə qeyd edir ki, Litva Ali Məhkəməsi öz presedent hüququnda cinayət işləri üzrə qanuni qüvvəyə minmiş qərarlarda müəyyən edilən bütün faktların sonrakı mülki işlərdə hüquqi qüvvəyə malik olmadığını müəyyən etmişdir. Ali Məhkəmə qərara almışdır ki, mülki işə baxan məhkəmə cinayət əməlləri, onun nəticələri və barəsində qərar qəbul olunmuş şəxs tərəfindən törədilib-törədilmədiyini yenidən müəyyən etməməlidir; əksinə, cinayət proseslərində müəyyən edilən hər hansı digər faktların sonrakı mülki işə *res judicata* təsiri yoxdur. (bax yuxarıda 37-ci bəndə).

56. Məhkəmə, buna görə, hesab edir ki, Mülki Prosesual Məcəllənin 182- ci maddəsinin 3-cü bəndini və şahid qismində iştirak etdiyi cinayət proseslərində A.K-nin əməllərinin müəyyən edildiyini nəzərə alaraq, birinci instansiya məhkəməsinin qərarının Klaipeđa Regional Məhkəməsi tərəfindən qüvvədə saxlanması ərizəçi üçün onun mülki məsuliyyətinin əsaslandığı faktları mübahisələndirməyi qeyri-mümkün etmişdir. Bu imkan, eləcə də, cinayət prosesi çərçivəsində də mümkün olmamışdır, çünki ərizəçinin oğlunun əməlləri cinayət prosesinə aid deyildir (bax, *mutatis mutandis, Vulakh and Others v. Russia*, no. 33468/03, § 49, 10 yanvar 2012, və yuxarıda qeyd edilən *Lagardère*, §§ 47 və 49). Belə olan halda, Məhkəmə, ərizəçiyə qarşı olan mülki proseslərin Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq “ədalətli” olduğunu qəbul etmir.

57. Məhkəmə, buna görə, qərara gəlir ki, hazırkı işdə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndi pozulmuşdur. Bu nəticənin işığında, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçinin digər arqumentlərinin araşdırılmasına ehtiyac yoxdur (bax yuxarıda 45-ci bəndə).

II. KONVENSIYANIN 41-Cİ MADDƏSİNİN TƏTBİQİ

58. Konvensiyanın 41-ci maddəsində deyilir:

“Məhkəmə Konvensiya və onun Protokollarının pozulduğunu, lakin Yüksək Müqavilə Tərəfinin daxili hüququnun yalnız bu pozuntunun nəticələrinin qismən aradan qaldırılmasına imkan verdiyini müəyyən edərsə, zəruri halda zərərçəkən tərəfə ədalətli təzminat təyin edir.”

A. Zıyan

1. Tərəflərin arqumentləri

59. Ərizəçi, özü və oğlu tərəfindən V.M-ə ödəməli olduğu kompensasiya məbləğinə və məhkəmə xərclərinə görə 2,920 avro (EUR) məbləğini tələb etdi. O, həmçinin, hüquqlarının pozulması nəticəsində çəkdiyi stress və məyusluq hissini yaşadığına görə mənəvi ziyan üçün 3,000 avro məbləğini tələb etdi.

60. Hökumət, ərizəçi tərəfindən Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozulması və ərizəçi tərəfindən maddi ziyan tələbi arasında səbəbli əlaqə olmadığını qeyd etmişdir. Mənəvi ziyana görə olan tələbi isə Hökumət həddindən artıq şişirdilmiş hesab etmişdir.

2. Məhkəmənin qiymətləndirməsi

61. Hazırkı işdə Avropa Məhkəməsi, ərizəçinin oğlunun prosesual statusu olmadığı cinayət prosesində müəyyən edilən nəticələr əsasında onun azyaşlı oğlunun əməllərinə görə mülki məsuliyyət müəyyən edildiyinə görə Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusunu aşkar etmişdir. Buna baxmayaraq, bu o demək deyil ki, məhkəmələr tərəfindən mülki iddia rədd edildiyi halda bu pozuntu baş verməyəcəkdi. Buna görə, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi aşkar edilən pozuntunun iddia edilən maddi ziyanla birbaşa əlaqəsinin olduğunu kifayət qədər sübuta yetirə bilməmişdir (bax *Kingsley v. the United Kingdom* [GC], no. 35605/97, § 40, ECHR 2002-IV).

62. Digər tərəfdən, Məhkəmə hesab edir ki, ərizəçi, aşkar edilən pozuntu nəticəsində stressdən və məyusluq hissindən əziyyət çəkmişdir. Buna görə, Məhkəmə, mənəvi ziyana görə 3,000 avro məbləğini təyin edir.

B. Məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər

63. Ərizəçi, həmçinin, Məhkəmə qarşısında çəkdiyi məhkəmə xərclərinə görə 1,521 avro (vəkilə görə 876 avro və sənədlərin tərcüməsinə görə 645 avro) məbləğinin tələb etmişdir. O, bu xərclərin müvafiq qəbzlərinin surətlərini təqdim etmişdir.

64. Hökumət bu xərclərin həddindən artıq şişirdilmiş olduğunu hesab etmişdir və ərizəçi tərəfindən təqdim edilən qəbzlərin konkret hansı sənədlərin tərcüməsinə aid oğlunu göstərmədiyini bildirmişdir.

65. Məhkəmə təcrübəsinə əsasən ərizəçiyə yalnız o halda çəkilən xərclərin və məsrəflərin əvəzi ödənilə bilər ki, həmin xərc və məsrəflərin həqiqətən, zəruri olaraq və ağlabatan kəmiyyətdə çəkilmiş olması göstərilsin. Hazırkı işdə iş materiallarını və yuxarıdakı meyarı nəzərə alaraq, Məhkəmə bu başlıq altında hesab edir ki, ərizəçi, hansı sənədlərin Litva dilindən İngilis dilinə tərcümə etdiyini göstərə bilməmiş, eləcə də, nə üçün bu tərcümənin zəruri olduğunu sübut edə bilməmişdir. Bu səbəbdən Məhkəmə ərizəçinin tələbini rədd edir (bax *Fridman v.*

Lithuania, no. 40947/11, § 40, 24 yanvar 2017).

Sərəncamında olan müvafiq sənədlər əsasında vəkil üçün çəkilən xərclərə görə Məhkəmə ərizəçiyə 876 avro məbləğini təyin edir.

C. Qərarın icrasının gecikdirilməsinə görə faiz

66. Məhkəmə məqsədəuyğun hesab edir ki, icranın gecikdirilməsinə görə faiz Avropa Mərkəzi Bankındakı kredit faizinin yuxarı həddinə əsaslanmalı və onun üzərinə daha üç faiz əlavə olunmalıdır.

BU ƏSASLARLA YEKDİLLİKLƏ QƏRARA ALIR:

1. *Qərara alır ki, şikayət qəbulediləndir;*

2. *Qərara alır ki, Konvensiyanın 6-cı maddəsinin 1-ci bəndinin pozuntusu baş vermişdir;*

3. Qərara alır ki,

(a) Cavabdeh Dövlət Konvensiyanın 44-cü maddəsinin 2-ci bəndinə uyğun olaraq qərar qüvvəyə mindiyi gündən etibarən üç ay müddətində ərizəçiyə aşağıdakı məbləğləri ödəməlidir:

(i) Mənəvi ziyana görə 3,000 avro (üç min avro), tətbiq ediləcək bütün vergi məbləği əlavə olunmaqla;

(ii) məhkəmə xərcləri və digər məsrəflər üçün 876 avro (səkkiz yüz yetmiş altı avro), tətbiq ediləcək bütün vergi məbləği əlavə olunmaqla; (b) yuxarıda qeyd olunan üç aylıq müddət bitdikdən sonra qərarın icrasınadək gecikdirilmə müddəti ərzində yuxarıda göstərilən məbləğin üzərinə Avropa Mərkəzi Bankındakı kredit faizinin yuxarı həddi ilə hesablanmış faiz və onun üzərinə daha üç faiz gəlməlidir;

4. Ədalətli kompensasiya ilə bağlı ərizəçinin ərizəsini *rədd edir*.

Andrea Tamietti
Katib Müavini

Ganna Yudkivska
Sədr

Yerli və beynəlxalq mətbuat səhifələrindən

Şirvan Regional Vəkil Bürosu vətəndaşların istifadəsinə verilmişdir

Azərbaycan vəkilliyinin yubiley tədbirlərinə həsr olunmuş silsilə işlərin davamı olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamının icrası çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının sayca ikinci regional qurumu olan – Şirvan Regional Vəkil Bürosunun inzibati binasının təntənəli açılışı baş tutmuşdur.

Qeyd olunmalıdır ki, Şirvan şəhəri, M.Ə.Rəsulzadə küçəsi 12 ünvanında, 4 mərtəbəli inzibati binanın birinci mərtəbəsində yerləşən həmin inzibati bina, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.02.2018-ci il tarixli Sərəncamının icrası məqsədilə 5 dekabr 2018-ci il tarixdə Vəkillər Kollegiyasının əvəzsiz istifadəsinə verilmişdir.

Vətəndaş məmnunluğunun, vətəndaşların və təşkilati-hüquqi formasından asılı olmayaraq regionda yerləşən bütün idarə və təşkilatların hüquqi yardıma sürətli çatımlılığının təmin edilməsi, habelə Şirvan Regional Vəkil Bürosunda normal iş şəraitinin təşkil edilməsi məqsədilə ötən müddət ərzində həmin bina müasir standartlara uyğun təmir olunaraq mebel, kompüter və digər zəruri avadanlıqlarla təmin edilmişdir ki, bu işlər Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan bu məqsədlər üçün Vəkillər Kollegiyasına ayrılmış vəsait hesabına görülmüşdür.

Təmir işlərinin bilavasitə dövlət vəsaiti hesabına aparıldığı nəzərə alınaraq bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin, habelə tikinti-təmir sahəsini tənzimləyən digər hüquqi aktların tələblərinə uyğun olaraq inzibati bina üzrə görüləcək işlərin həcmi dəqiqləşdirilmiş və təmirlə əlaqədar ehtimal olunan qiymətlərin müəyyən edilməsi məqsədilə Vəkillər Kollegiyası tərəfindən müvafiq qaydada Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyi Tikintidə Qiymətdoyma Mərkəzinə müraciət edilmişdir.

Tikintidə Qiymətdoyma Mərkəzinin həmin obyekt üzrə təqdim etdiyi hesabatlarla əsasən inzibati binanın təmir işlərinin ƏDV daxil 58.931 manat təşkil etdiyi bildirilməsinə baxmayaraq, dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitin təyinatı üzrə qənaətlə və daha da səmərəli şəkildə istifadəsinin təmin edilməsi məqsədilə işlərə ümumilikdə ƏDV daxil 33.399,9 manat vəsait xərclənmişdir. Eyni zamanda təmir işləri çərçivəsində inzibati binanın infrastrukturunun təchiz edilməsi, habelə onun mebel və kompüter avadanlıqları ilə təmin edilməsi üçün ƏDV daxil 37.635,28 manat vəsait xərclənmişdir.

Hazırda sahəsi 188.7 kv.m olan həmin inzibati binada konfrans zalı, konfidensial otaq, qəbul masaları, vəkillərin fəaliyyəti üçün geniş sahəyə malik iş otağı olmaqla, növbətçi vəkil masası, qonaq vəkil masası, mətbəx, sanitariya qovşaqlar və digər şəraitlə təmin edilmiş, habelə gələcəkdə Vəkillər Kollegiyasının Tədris və Hüquqi Yardım Mərkəzi ilə əlaqəli şəkildə region vəkilləri üçün distant təlimlərin keçirilməsi məqsədilə telekonfrans sisteminin qurulması da nəzərdə tutulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamına uyğun olaraq Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil olan Republikanın 21 rayon və şəhər üzrə bütün vətəndaşlar, habelə təşkilati hüquqi formasından asılı olmayaraq regionda yerləşən bütün idarə və təşkilatlar Şirvan Regional Vəkil Bürosunun hüquqi yardım üzrə xidmətlərindən yararlanmaq imkanına malik olacaqlar.

Qeyd olunmalıdır ki, bu gün Şirvan Regional Vəkil Bürosunun tənətnəli açılış mərasimi ilə bağlı Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi əvvəlcə ümummilli lider Heydər Əliyevin Şirvan şəhərindəki abidəsi ziyarət olunaraq önünə gül dəstələri qoymuş, Dahi liderin əziz xatirəsi dərin ehtiramla yad edilmişdir.

Sonra region vəkillərinin, yerli icra hakimiyyəti, habelə məhkəmə hakimiyyəti, hüquq-mühafizə orqanlarının və KİV nümayəndələrinin iştirakı ilə Şirvan Regional Vəkil Bürosunun inzibati binasının tənətnəli açılışı keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası sədri cənab Anar Bağirov giriş nitqi ilə tədbirə təşrif buyurmuş qonaqları salamlayaraq vurğuladı ki, "Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22.02.2018-ci il tarixli Sərəncamının icrası çərçivəsində 21.05.2019-cu il tarixdə Sumqayıt şəhərində ilk regional vəkil bürosunun açılışı olmuş və hazırda həmin qurum fəaliyyətini uğurla davam etdirir. Sözügedən Sərəncamın icrası çərçivəsində bu gün Şirvan şəhərində də regional vəkil qurumunun açılışı təmin edilmiş, həmçinin yaxın gələcəkdə Şəkidə və digər regionlarda da müvafiq regional qurumların fəaliyyətə başlaması üçün zəruri işlər görülür.

Açılış mərasimində Şirvan Şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Məharət Mustafayev, Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin sədri Rəşadət Ağayev, Şirvan şəhər prokuroru Natiq Abdullayev, Şirvan Şəhər Polis Şöbəsinin rəisi Hikmət Quliyev və Şirvan Regional Vəkil Bürosunun rəhbəri Ruslan Mirzəyev çıxış etdilər.

Tədbirin rəsmi hissəsi bitəndən sonra regionda vəkillərinin iştirakı ilə müşavirə keçirilmişdir. Müşavirədə Kollegiya tərəfindən vəkilliyin inkişafı ilə bağlı görülmüş işlər, əldə olunan nəticələr, qarşıda duran vəzifələr və vəkillər tərəfindən qaldırılan məsələlər ətrafında müzakirələr aparılmışdır.

Daha sonra Anar Bağirov Şirvan Apellyasiya Məhkəməsinin inzibati binasında yaradılmış vəkil otağının iş şəraiti ilə tanış olmuşdur.

XRONOLOGİYA VƏ FOTOREPORTAJ: Azərbaycan vəkilliyinin yubiley tədbirləri

Oktyabr ayının 4-də Marriott Abşeron Bakı mehmanxanasında Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin birgə təşkilatçılığı ilə, Azərbaycanda vəkillik peşəsi ilə bağlı yubiley tədbirlər çərçivəsində "Güclü və nüfuzlu vəkillik – müasir dövrün çağırışları" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir.

Tədbirdə Prezident Administrasiyasının nümayəndələri, Milli Məclisin deputatları, Konstitusiya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə və digər məhkəmələrin sədrləri və hakimləri, prokurorluq və ədliyyə orqanlarının rəhbərləri və nümayəndələri, o cümlədən, azı 200 nəfər olmaqla 20-dən çox ölkənin vəkillər kollegiyalarının rəhbərləri və üzvləri, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatların, habelə dövlət orqanları və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, hüquq ictimaiyyətinin təmsilçiləri iştirak etmişdir.

Tədbirin iştirakçılarında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Hüquq-mühafizə orqanları ilə iş və hərbi məsələlər üzrə köməkçisi, şöbə müdiri Fuad Ələsgərov, Azərbaycan Respublikasının ədliyyə naziri, Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri Fikrət Məmmədov, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri Ramiz Rzayev, Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru Zakir Qaralov, Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin Azərbaycan üzrə direktoru Sonya Fonteyn, Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin Azərbaycan üzrə hüquq layihəsinin rəhbəri Tomas

Herrmann da açılış sözləri ilə çıxış etmişlər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Hüquq-mühafizə orqanları ilə iş və hərbi məsələlər üzrə köməkçisi, şöbə müdiri Fuad Ələsgərov öz çıxışında bildirmişdir ki, Azərbaycanda vəkillik mürəkkəb inkişaf yolu keçib. Lakin bu təsisat özünün ən yüksək inkişaf səviyyəsinə Azərbaycan müstəqilliyini bərpa edəndən sonra nail olub. Ümummilli lider Heydər Əliyevin rəhbərliyi ilə hazırlanmış və 1995-ci ildə referendum yolu ilə qəbul edilmiş Konstitusiya cəmiyyətimizin müasir, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu mərhələsinə keçidinin bünövrəsini qoyub. Azərbaycanda fundamental hüquqi iqtisadi sosial islahatların aparıldığı, azad sahibkarlığın inkişaf etdirildiyi şəraitdə yeni tipli vəkillik təsisatına zərurət yaranıb. Müstəqil Azərbaycanın yeni demokratik konstitusiyası vəkilliyin hüquqi vəziyyətinin köklü şəkildə dəyişməsinə və onun insan hüquq və azadlıqlarının səmərəli təmini mexanizmi qismində formalaşmasına əsas yaradıb.

“İnsan hüquqlarının etibarlı mübarizəsi sabiq demokratik dövlətin təməl daşı və hər bir cəmiyyətin yetkinliyinin göstəricisidir. Bu mənada 1998-ci ildə islahatların növbəti mərhələsində qəbul edilmiş “Vəkillər və vəkillik haqqında” Qanun hər kəsin yüksək keyfiyyətli hüquqi yardım almaq hüququ daxil olmaqla Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquq və azadlıqların real təminatı kimi böyük əhəmiyyət kəsb edib. Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin iştirakı ilə hazırlanmış bu qanun vəkillərin yeni statusunu və müstəqilliyinin təminatını müəyyən edib. Habelə digər qanunvericilik aktları ilə birlikdə tərəflərin prosesual bərabərlik prinsipi təsbit edilib. Bununla belə cəmiyyətin təkamül prosesi dayanmır”, - deyərək Prezidentin köməkçisi vurğulayıb.

O qeyd edib ki, Azərbaycanda məhkəmə-hüquq sahəsində islahatların dərinləşməsi, o cümlədən vəkillik təsisatının gücləndirilməsi Prezident İlham Əliyevin siyasətinin prioritetlərindəndir. Prezident İlham Əliyevin “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” 2018-ci il fevralın 22-də imzaladığı Sərəncamın bu sahədə vacib addımların bariz nümunəsi olduğunu vurğulayan F.Ələsgərov bildirib: “Sərəncamda ədalət mühakiməsinin səmərəli fəaliyyəti üçün güclü və nüfuzlu vəkillik təsisatının əhəmiyyəti xüsusi qeyd olunub. Həmin sənəddə bu təsisatın təkmilləşdirilməsi məqsədilə nəzərdə tutulmuş tədbirlərin əsas istiqamətləri ölkənin regionlarındakı vəkillik qurumlarının fəaliyyətinin genişləndirilməsi, Vəkillər Kollegiyasının maddi-texniki təminatının daha da yaxşılaşdırılması, habelə aztəminatlı şəxslər üçün hüquqi xidmətlərin əlçatanlığının artırılmasıdır. Sərəncama əsasən, aztəminatlı şəxslərə pulsuz hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı vəkillərə dövlət tərəfindən ödənilən məbləğ üç dəfə artırılıb. Eyni zamanda, Vəkillər Kollegiyasına bir sıra tövsiyələr verilib. Xüsusilə gənc hüquqsünasların vəkilliyə cəlb edilməsi yolu ilə ölkədə vəkillərin sayının artırılması tövsiyə olunub. Kollegiya rəhbərliyinin bu istiqamətdə məqsədyönlü fəaliyyəti nəticəsində ölkədə vəkillərin sayı demək olar ki, iki dəfə artıb və bu proses davam edir”.

Açılış nitqi ilə çıxış edən Azərbaycan Respublikasının ədliyyə naziri, Məhkəmə-Hüquq Şurasının sədri Fikrət Məmmədov qeyd etmişdir ki, vəkillik peşəsi Azərbaycanda qədim və zəngin köklərə malikdir. Vəkillik xidməti müstəqil hüquq təsisatı kimi yalnız Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra ümummilli lider Heydər Əliyev tərəfindən formalaşdırılıb. Məhz ölkəmiz üçün demokratik hüquqi dövlət quruculuğu yolu seçmiş Dahi Öndərin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən hüquqi islahatlar çərçivəsində vəkillik haqqında ilk dəfə ayrıca qanun qəbul olunub, onun müstəqil təsisat kimi inkişafına əsaslı zəmin yaradılıb.

“Bu gün məhkəmə-hüquq sistemində mühüm və əvəzsiz rolu olan vəkillik Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə mütərəqqi islahatlar aparılmaqla təkmil bir struktura çevrilir, onun fəaliyyətinin müasir tələblər səviyyəsində qurulması naminə mühüm tədbirlər görülür. Vəkillik təsisatının böyük əhəmiyyəti nəzərə alınaraq vəkilliyin inkişafına dəstək vermək məqsədilə dövlətimizin başçısının ötən il imzaladığı Sərəncam xüsusi qeyd olunmalıdır. Vəkil təkcə təmsil etdiyi şəxslər üçün hüquqi yardım göstərmir. O, həm də ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsində fəal iştirak etməklə öz peşəkarlığı ilə məhkəmə fəaliyyətinin keyfiyyətinə, vahid məhkəmə təcrübəsinin formalaşmasına töhfələr verir”, - deyərək Ədliyyə naziri Fikrət Məmmədov bildirib.

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin sədri Ramiz Rzayev öz çıxışında bildirmişdir ki, Son dövrlər Azərbaycanda vəkillik institutunun inkişafı istiqamətində reallaşdırılan islahatlar

nəticəsində vəkillərin sayının kifayət qədər artması öz bəhrəsini verməkdədir. Azərbaycan müstəqilliyin bərpasından sonra demokratik dəyərlərə sadıq qalaraq dövlət quruculuğu siyasətini uğurla davam etdirib. Ulu öndər Heydər Əliyev demokratik dövlət quruculuğunun müasir prinsiplərinə istinad edərək, bu prinsiplərin uğurla həyata keçirilməsini təmin edib. Hazırda Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Azərbaycanda demokratik dövlət quruculuğu prosesi uğurla davam etdirilir.

“Son dövrlərdə Azərbaycanda vəkillik institutunun inkişafı ilə bağlı keçirilən islahatlar, vəkillərin sayının kifayət qədər artırılması, maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi öz bəhrəsini verməkdədir. İnanırıq ki, Azərbaycanda vəkillik institutu ildən-ilə inkişaf edərək insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinə layiqli töhfəsini verəcək”, - deyərək Ali Məhkəmənin sədri qeyd edib.

Tədbirin açılış nitqi ilə çıxış edən Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru Zakir Qaralov qeyd etmişdir ki, son illər ölkəmizdə məhkəmə-hüquq sisteminin müasirləşdirilməsi, vəkillik institutunun təkmilləşdirilməsi istiqamətində mühüm işlər görülüb. Ölkəmizin davamlı tərəqqisini təmin etmək üçün bütün sahələrdə həyata keçirilən islahatların məhkəmə-hüquq sisteminin inkişafına, bu sahədə yeni mərhələnin başlanmasına şərait yaratdığını vurğulayan Baş prokuror bildirib: “Həyata keçirilən mütərəqqi islahatlar vəkillik institutunun öz fəaliyyətini müasir dövrün tələblərinə və beynəlxalq standartlara uyğun təşkil etməsinə, vətəndaşlara daha keyfiyyətli hüquqi yardım göstərməsinə şərait yaradıb. Vətəndaşların hüquqlarının etibarlı müdafiəsi üçün dövlət qayğısına ehtiyacı olan, sosial cəhətdən əhalinin həssas qrupuna, aztəminatlı ailələrə və digər şəxslərə Vəkillər Kollegiyası tərəfindən hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı fəaliyyətin genişləndirilməsi dövlətin sosialyönümlü siyasətinin həyata keçirilməsinə də dəstək verir”.

Konfransda çıxış edən Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov tədbir iştirakçılarını salamlayaraq 2019-cu ilin Azərbaycan vəkilliyi üçün əlamətdar olduğunu, bununla əlaqədar Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası tərəfindən silsilə tədbirlər keçirildiyini bildirmiş, hazırki konfransın məqsədi və proqramı barədə məlumat vermiş, həmçinin son dövrdə Azərbaycanda vəkillik peşəsinin inkişafı istiqamətində aparılan tədbirlər, bununla bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamı və 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanının əhəmiyyəti, ölkəmizdə bu sahədə olan çatışmazlıqlar, onların aradan qaldırılması və məhkəmə-hüquq islahatlarının dərinləşdirilməsi üçün aparılan işlər barədə danışmış, bu baxımdan hazırki konfransın müxtəlif ölkələrlə təcrübə mübadiləsi və gələcək əməkdaşlıq üçün mühüm rol oynadığını bildirmişdir.

Daha sonra, Türkiyə Barolar Birliyinin sədri, “TÜRK-AV”ın rəhbəri Metin Feyzioğlu, Rusiya Federasiyası Federal Vəkillər Palatasının prezidenti Yuriy Pilipenko, Gürcüstan Vəkillər Kollegiyasının sədri David Asatiani, Bütöv Çin Vəkillər Birliyinin vitse-prezidenti Zhu Zhengfu, İran Vəkillər Kollegiyasının rəhbəri Morteza Şahbazinia, Belarus Respublikası Vəkillər Kollegiyasının sədri, Belarus Milli Məclisinin qanunvericilik və hüquq siyasəti daimi komissiyasının sədr müavini Viktor Çayçits, Ukrayna Milli Vəkillər Assosiasiyasının prezidenti Lidiya İzovitova, Özbəkistan Respublikası Vəkillər Palatasının sədri Alim Ernazarov, Litva Vəkillər Kollegiyasının vitse-prezidenti Mindauqas Kukaitis “Vəkillik fəaliyyətində müasir çağırışlar” barədə öz ölkələrinin təcrübələrini bölüşmüşlər.

Günün ikinci yarısında konfransın yerli və xarici qonaqları Müslüm Maqomayev adına Azərbaycan Dövlət Akademik Filarmoniyasında baş tutan konsert proqramında iştirak etmiş, Ü.Hacıbəyli adına Azərbaycan Dövlət Simfonik Orkestrinin ifasında müxtəlif klassik əsərləri dinləmişlər.

Orkestrin dirijoru Fəxrəddin Kərimov, solistlər beynəlxalq müsabiqələr laureatı Ceyla Seyidova və əməkdar artist Nərgiz Kərimova idi. Konsertdə Soltan Hacıbəyovun "Karvan" simfonik lövhəsi, Üzeyir Hacıbəylinin "Koroğru" operasına uvertüra, Fikrət Əmirovun "Nəsimi haqqında dastan"ı, Qara Qarayevin "Gözəllər gözəli" və Antonio Vivaldinin "Yay" əsərləri təqdim olunub.

Konsertdən sonra tədbirin bütün iştirakçıları Filarmoniyanın qarşısında kollektiv şəkildə çəkdirmişlər.

Günün sonunda qonaqların şərəfinə rəsmi ziyafət verilmişdir. Ziyafətdə Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının sədri çıxış edərək tədbir iştirakçılarına dəvəti qəbul etdikləri üçün təşəkkür etmişdir. Bundan əlavə, müxtəlif ölkələrdən ölkəmizə təşrif etmiş nümayəndə heyətlərinin rəhbərləri çıxış etmiş, təmsil etdikləri ölkələr adından Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasına hədiyyələr təqdim etmişlər.

Bundan əlavə, oktyabr ayının 5-6-sı tarixlərində ölkəmizdə səfərdə olan qonaqlar üçün Qəbələ-Şəki turu təşkil

olunmuşdur. Qonaqlar Şekidə Xan Sarayı, Karvansaray, Qəbələdə Tufandağ kanat xətti, Savalan şərab zavodu, Çuxur Qəbələ Arxeoloji Mərkəzini gəzməmişlər. Azərbaycanın səfalı guşələrində olan qonaqlar Şəki Məhkəmə Kompleksi və Qəbələ rayon Məhkəməsinin müasir binaları ilə tanış olmuşlar. Qonaqlar binalarda məhkəmə zalları, vəkil otaqları, gözləmə zallarında yaradılan şəraitdən məmnunluqlarını bildirmişlər.

Qeyd olunmalıdır ki, yubiley tədbirləri çərçivəsində Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası və Gürcüstan Vəkillər Kollegiyasının birgə təşkilatçılığı ilə "Vəkillər arasında 1-ci Cənubi Qafqaz Beynəlxalq Futbol Turniri" keçirilmişdir.

Oktyabr ayının 2-də Bakı Biznes Mərkəzində Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyinin, turnirin təşkilat komitəsinin, eləcə də, turnirdə iştirak edəcək komandaların nümayəndələrinin iştirakı ilə turnirin açılış mərasimi keçirilmişdir. Daha sonra turnirin püşkatma mərasimi keçirilmiş, komandaların yer aldığı qruplar və baş tutacaq oyunlar müəyyənləşmişdir.

Oktyabrın 3-6-sı tarixlərində baş tutmuş turnirdə 10 ölkədən 16 futbol komandası iştirak edəcəkdir. Qrup mərhələsinin oyunları 3-4 oktyabr, play-off mərhələsinin oyunları isə 4 və 6 oktyabr tarixlərində keçirilmişdir.

Turnirin final oyununda iki Azərbaycan komandası – Vəkillər Kollegiyası – 1 və Vəkillər Kollegiyası – 2 qarşı-qarşıya gəlmiş, Vəkillər Kollegiyası – 1 komandası 5:1 hesabı ilə qalib gələrək turnirdə birinci yeri qazanmışdır. Turnirin 3-cü yerini isə Qazaxstan vəkiliərindən ibarət komanda tutmuşdur.

Oktyabrın 6-da futbol turnirinin təntənəli bağlanış və mükafatlandırma mərasimi keçirilmişdir.

Azərbaycanda məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə hüquqi yardım göstərilməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb

Dekabrın 13-də Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi (AQUPDK), Vəkillər Kollegiyası və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Azərbaycan nümayəndəliyi arasında məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə hüquqi yardım göstərilməsinə dair Anlaşma Memorandumu imzalanıb.

AZƏRTAC xəbər verir ki, memorandumu AQUPDK -nin sədri Hicran Hüseynova, Azərbaycan Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov və BMT-nin Azərbaycan nümayəndəliyinin rəhbəri Qulam İshaqzai imzalayıblar.

AQUPDK-nin sədri Hicran Hüseynova bildirib ki, qanunvericiliyə edilmiş yeni dəyişikliyə əsasən, şəxs məhkəməyə özü, yaxın qohumu, ya da vəkili vasitəsilə müraciət edə bilər. Bu da əztəminatlı və həssas qrupdan olan ailələr üçün bir sıra çətinliklər yaradır. “Təəssüflər olsun ki, əksər hallarda yaxın qohumlar həmin şəxsə dəstək göstərmirlər. Vəkillik xidməti pullu olduğu üçün zərərçəkmiş şəxs çətin məqamla üzləşir, ödənişi edə bilmir. Komitəyə nikaha xitam verilməsi, alimentin, atalığın müəyyən olunması və digər məsələlərlə bağlı daxil olan müraciətlərin sayı artır. Bütün bunlar isə vətəndaşların, o cümlədən məişət zorakılığından zərər çəkən şəxslərin hüquq-mühafizə orqanlarında və məhkəmələrdə müdafiəsi üzrə hüquqi dəstəyin verilməsi məsələsinə yenidən baxılmasını tələb edir”, – deyər H.Hüseynova deyib.

AQUPDK-nin sədri bildirib ki, Prezident İlham Əliyev tərəfindən əztəminatlı şəxslərə Vəkillər Kollegiyası tərəfindən ödənişsiz hüquqi yardımın göstərilməsi ilə bağlı imzalanan Fərman zorakılıqdan zərərçəkənlərə hüquqi yardım göstərilməsi ilə bağlı problemin müsbət həllinə imkan verəcək. Çalışırıq ki, hər bir Azərbaycan vətəndaşı bu dəstəkdən yararlanсын. Memorandum məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxslərə hüquqi yardımın göstərilməsi istiqamətində birgə səylərin gücləndirilməsi və müvafiq tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədi daşıyır.

Azərbaycan Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov qeyd edib ki, ölkəmizdə vətəndaş, insan amili diqqətdə saxlanılır və bu, qanunvericilikdə də öz əksini tapıb. Vurgulayıb ki, zorakılıqdan zərərçəkənlərə hüquqi yardım göstərilməsi qanunda göstərildiyi kimi ödənişsiz həyata keçirilir. Lakin bu, o demək deyil ki, vəkillər həmin şəxslərə pulsuz yardım göstərməlidir. Qanunda nəzərdə tutulan ödənişsiz hüquqi yardım dövlətin hesabına həyata keçirilir. Bildirib ki, bu memorandumun imzalanması böyük imkanlara yol açır. Vəkillərin bu sahədə bilik səviyyələrinin artırılması, vəkillərin zorakılıqdan zərər çəkənlərə hüquqi yardım göstərmələri ilə bağlı treninqlərin təşkili nəzərdə tutulur. Vəkillər bu layihəyə könüllülük əsasında qoşulacaqlar. Bu sahə spesifik olduğundan vəkillərdən peşəkarlıq, xüsusi yanaşma tələb olunur.

BMT-nin Azərbaycanda Rezydent Əlaqələndiricisi Qulam İshaqzai memorandumun “Qadınlara və qızlara qarşı zorakılığa son qoyaq” adlı 16 günlük fəallıq kampaniyası çərçivəsində həyata keçirildiyindən məmnunluğunu ifadə edib. Bildirib ki, gender əsaslı zorakılığın kəskin fəsadları vardır və buna qarşı mübarizə aparılmalıdır. Onun sözlərinə görə, Anlaşma Memorandumu zorakılıqdan zərərçəkən insanların müdafiəsi istiqamətində mühüm sənədlərdən biri olacaq. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsinə, Vəkillər Kollegiyasına təşəkkürünü bildirən

BMT-nin nümayəndəsi hüquqi dəstəyin göstərilməsi ilə bağlı səylərin daha da gücləndirilməsinin vacibliyini vurğulayıb.

Qeyd edək ki, sənədə əsasən, AQUPDK nəzdində fəaliyyət göstərən yerli Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri, eləcə də müvafiq qeyri-dövlət yardım mərkəzlərindən Vəkillər Kollegiyasına müraciət daxil olduqda, Kollegiyanın təyin etdiyi vəkil tərəfindən məişət zorakılığından zərər çəkmiş şəxsə müvafiq hüquqi dəstək xidməti göstəriləcək. Eyni zamanda, tərəflər zərərçəkmişlərin hüquqlarının müdafiəsi məqsədilə müvafiq icra hakimiyyəti orqanları ilə əlaqələndirmənin gücləndirilməsi, bu şəxslərə hüquqi yardımın göstərilməsi üzrə vəkillərin bilik və təcrübələrinin artırılması üçün Vəkillər Kollegiyasının fəaliyyətinin dəstəklənməsi, vəkillər üçün gender-həssas təlim modullarının təşkili və digər istiqamətlər üzrə əməkdaşlıq edəcəklər.

Vəkillər Kollegiyası Ədliyyə Nazirliyi ilə birgə ictimai müzakirə keçirmişdir

Dekabrın 20-də Ədliyyə Nazirliyinin və Vəkillər Kollegiyasının təşkilatçılığı ilə “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Qanunun və Fərmanın ictimai müzakirəsi ilə bağlı brifinq keçirilib.

AZƏRTAC xəbər verir ki, tədbirdə Ədliyyə Nazirliyinin aidiyyəti qurumlarının və Vəkillər Kollegiyasının rəhbər şəxsləri və üzvləri, vətəndaş cəmiyyəti institutlarının təmsilçiləri, məhkəmələrdə mətbuatla əlaqələrə məsul spiker-hakimlər, bank sektorunun nümayəndələri, sahibkarlar və çoxsaylı KİV-lər iştirak ediblər.

Nazirliyin İnsan hüquqları və ictimaiyyətlə əlaqələr idarəsinin rəisi Aynur Sabitova tədbiri açaraq bildirib ki, 2019-cu ildə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə bütün sahələrdə, o cümlədən məhkəmə-hüquq sistemində köklü islahatlar həyata keçirilib. “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” dövlətimizin başçısının 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanının 7.4-cü bəndinə əsasən, məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin alternativ mexanizmləri, o cümlədən ekspertizanın özəl qurumlar tərəfindən həyata keçirilməsi ilə bağlı beynəlxalq təcrübənin təhlil edilməsi və müvafiq təkliflərin hazırlanması tapşırığı verilib.

Bununla əlaqədar respublikada, həmçinin xarici ölkələrdə məhkəmə ekspertizası fəaliyyətinin həyata keçirilməsi üzrə təcrübələr öyrənilib, müvafiq normativ sənədlər təhlil edilib, bir sıra qabaqcıl Avropa dövlətlərinin praktikasına nəzərdən keçirilib. Beynəlxalq təcrübə nəzərə alınaraq ekspertiza işinin beynəlxalq standartlar səviyyəsində müasirləşdirilməsi məqsədilə “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişikliklər olunması barədə qanun layihəsi hazırlanaraq 2019-cu il noyabrın 29-da qəbul edilib.

Aynur Sabitova ədalət mühakiməsinin səmərəliliyinin artırılması, məhkəmə hakimiyyətinə əlçatanlığın yüksəldilməsinə yönələn bu sənədin üzərimizə yeni vəzifələr qoyduğunu bildirib. Qeyd olunub ki, “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa dəyişiklik edilməsi ölkəmizdə müasir dövrün tələblərinə cavab verən, cəmiyyətdə yüksək nüfuzla malik ədalət mühakiməsinin formalaşdırılması prosesini sürətləndirmək məqsədi daşıyır.

Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov bildirib ki, belə görüşlər hüquqi maarifləndirmə və təbliğat, baş verən yeniliklər barədə ictimaiyyətə, vətəndaşlara düzgün, dolğun məlumatın çatdırılmasına məqsədlərinə xidmət edir. Vəkillər Kollegiyası hesab edir ki, məhkəmə-hüquq sahəsində imzalanan fərmanlar vəkilliyyətin nüfuzunun artırılması, onun güclənməsi baxımından da müstəsna əhəmiyyət malikdir. Dövlət hesabına təmin olunan hüquqi yardım bu sahədəki

problemləri aradan qaldırmaqdadır. Vəkillik tarixində ilk dəfə büdcədən dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardıma görə ayrılan vəsait Vəkillər Kollegiyasının hesabına köçürüləcək.

Bundan başqa, gələn həftə Vəkillər Kollegiyasının nəzdində yeni qurum Hüquqi Yardım və Təlim Mərkəzi fəaliyyətə başlayacaq. Dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardım məsələləri həmin o qurumdan idarə olunacaq. Bununla bağlı biz hazırlıq işləri aparmışıq. Bütün bunlar vətəndaşların məmnunluğuna səbəb olacaq. Kifayət qədər vəsaiti olmayan şəxslər keyfiyyətli hüququ yardıma çatımlılıq hüququ əldə edəcək.

Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunun 15-ci maddəsinə, “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununa edilmiş dəyişikliklər, prosessual qanunvericiliyə edilən mütərəqqi dəyişikliklər vətəndaşlara keyfiyyətli hüquqi yardımın göstərilməsi məqsədlərinə xidmət edir. İndiyədək vəkillər ekspertiza üçün müstəqil olaraq Məhkəmə Ekspertiza Mərkəzinə müraciət etmək hüququna malik deyildilər. Qanunvericiliyə edilən dəyişikliyə əsasən, məhkəmə prosesi iştirakçıları, vəkillər Məhkəmə Ekspertiza Mərkəzi, yaxud gələcəkdə fəaliyyət göstərəcək müstəqil ekspertlə müqavilə bağlamağa, müvafiq məsələləri ekspert qarşısında qaldırmağa, ekspertiza üçün müraciət etməyə imkan verəcək. Beləliklə, vəkillər onlara müraciət edən şəxslərə keyfiyyətli hüquqi yardım göstərmək, onların mənafeyini təmin etmək baxımından geniş imkanlara sahib olacaqlar. Azərbaycanda fəaliyyət göstərən vəkillik korpusu Prezident İlham Əliyevə onun təşəbbüsü ilə həyata keçirilən bu islahatlara, qanunda edilən dəyişikliklərə görə minnətdarlığını bildirir. Məqsəd ölkədə müasir, beynəlxalq standartlara cavab verən, ictimai etimadı tam özündə əhatə edən ədalət mühakiməsini formalaşdırmaqdır. Qanunvericilikdə edilən dəyişikliklər ədalət mühakiməsində iştirak edən bütün subyektlərin, vəkillərin, vətəndaşların məmnunluğuna səbəb olacaq.

Ədliyyə Nazirliyi Məhkəmə Ekspertizası Mərkəzinin sədri Fuad Cavadov qeyd edib ki, dövlətimizin başçısının “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi” haqqında 2019-cu il 3 aprel tarixli Fərmanı məhkəmə ekspertiza sahəsində də normativ hüquqi aktların qəbulunu və dəyişikliklərin olunmasını zəruri edirdi. Dekabrın 18-də məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti ilə bağlı qanunda dəyişikliklər edilib. Tapşırıqlardan biri mülki işlərin ekspertiza icraatındakı baxılması müddətlərinin dəqiqləşdirilməsi idi. Fərmanda göstərilir ki, icra müddəti işin, materialın ekspertiza mərkəzinə daxil olduğu gündən hesablanır.

Bu sahədəki yeniliklər barədə danışan Fuad Cavadov qeyd edib ki, ekspertiza sahəsində qanunda edilən dəyişikliklər, xüsusilə Azərbaycanda ilk dəfə özəl ekspertizanın fəaliyyət göstərməsi bu sahədə mühüm və inqilabi addımdır. Özəl ekspertiza mərkəzlərinin yaradılması zərurəti ekspertiza müddətləri ilə bağlı yubanmaların aradan qaldırılması ilə bağlıdır. Hazırda qanunvericilikdə ekspertizanın icra müddəti konkret göstərilib. Yeni dəyişikliyə görə, ekspertiza müddəti iş ekspertizaya təqdim olunan gündən hesablanır.

Özəl məhkəmə eksperti qismində fəaliyyət göstərmək istəyən şəxslərə dair tələblərdən danışan Ədliyyə Nazirliyinin Qanunvericilik baş idarəsinin inzibati və hərbi normativ aktlar idarəsinin rəisi Elçin Nəsimov bildirib ki, bu dəyişikliklər hazırlanarkən bir sıra ölkələrin qanunvericiliyi araşdırılıb, beynəlxalq təcrübə nəzərə alınıb. “Dövlət məhkəmə ekspertizası fəaliyyəti haqqında” Qanuna təklif olunan dəyişikliklərdə məhkəmə ekspertinə verilən tələblər, məhkəmə ekspertinin fəaliyyətinə xitam verilməsi, məhkəmə ekspertlərinin attestasiyası, məhkəmə ekspertlərinin reyestri, məhkəmə ekspertizası tədqiqat metodlarının dövlət reyestri, məhkəmə ekspertizasının aparılmasının əsasları və digər məsələlər öz əksini tapıb.

Vəkillər kollegiyasının İntizam Komissiyasının sədr müavini İlhamə Həsənova, Vətəndaş cəmiyyətinin təmsilçiləri Əliməmməd Nuriyev, Sahib Məmmədov və başqaları çıxış edərək ədalət mühakiməsinin keyfiyyətinin və səmərəliliyinin artırılması, ədalət mühakiməsi mexanizmlərinin effektiv fəaliyyətinin təmin edilməsi baxımından dəyişiklikləri yüksək qiymətləndiriblər. Vurğulayıblar ki, bu dəyişikliklər məhkəmə ekspertizasının təyin edilməsindəki problemlərin həllinə kömək edəcək.

Sonda mətbuat nümayəndələrinin sualları cavablandırılıb.

Vəkillər Kollegiyasının Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzinin açılışı olmuşdur

İlk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzinin açılışı olmuşdur.

İlk öncə Vəkillər Kollegiyasının sədri cənab Anar Bağirov bütün tədbir iştirakçılarını salamlayaraq, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti möhtərəm cənab İlham Əliyev tərəfindən ötən gün qəbul edilmiş “Vəkil günü” peşə bayramının təsis edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı münasibətilə hamını təbrik etdi.

Hər il 28 dekabr tarixində Azərbaycan Respublikasında “Vəkil günü” peşə bayramı kimi qeyd edilməsi barədə qəbul edilən mötəbər Sərəncam Zati-alilərinin Azərbaycan vəkilliyinə göstərdiyi ali diqqətin və sonsuz töhvənin təzahürüdür.

Sədr qeyd etdi ki, 28 dekabr tarixinin Azərbaycan vəkilliyinin tarixində ən əlamətdar gün olması təsadüfi deyildir. Çünki məhz xalqımızın Ümummilli lideri Heydər Əliyevin vəkillik institutuna böyük qayğısının təzahürü olaraq ölkəmizdə ilk dəfə 28 dekabr 1999-cu il tarixdə “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunu qəbul olunaraq müstəqil vəkilliyimizin əsası qoyulmuş oldu.

Sədr bu mötəbər Sərəncamın yüksək əhəmiyyətini qeyd etməklə, Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının üzvləri adından möhtərəm Prezidentimiz cənab İlham Əliyevə Azərbaycan vəkilliyinin tarixinə bəxş etdiyi bu mühüm günə görə minnətdarlığını bəyan edərək, bilavasitə Dövlət başçısının rəhbərliyi altında aparılan mütərəqqi məhkəmə-hüquq islahatlarının vəkillər tərəfindən tam dəstəkləndiyini, insan hüquq və azadlıqlarının etibarlı müdafiəsi istiqamətindəki tövsiyələrin ən yüksək səviyyədə icrası üçün Vəkillər Kollegiyasının üzərinə düşən bütün vəzifələrin layiqincə yerinə yetiriləcəyini xüsusilə vurğuladı. Eyni zamanda, hər il dekabr ayının 28-də Vəkillər Kollegiyasının bütün qurumları tərəfindən aztəminatlı şəxslərə ödənişsiz hüquqi yardım göstərilməsi ilə bağlı kampaniya keçiriləcəyi barədə qərar qəbul edildiyi də qeyd edildi.

Dövlət başçısı tərəfindən vəkillik institutuna verilən ən böyük töhvələrdən biri də “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 3 aprel 2019-cu il tarixli Fərmanı ilə dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardıma görə ödənişlərin mərkəzləşdirilmiş qaydada Vəkillər Kollegiyasına həvalə edilməsidir.

Möhtərəm cənab Prezidentin 16 dekabr 2019-cu il tarixdə imzaladığı “Azərbaycan Respublikasının 2020-ci il dövlət büdcəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bir sıra məsələlər barədə” Fərmanı ilə 2020-ci ilin dövlət büdcəsinin mərkəzləşdirilmiş xərclərində dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardımla əlaqədar ödənişlərin (vəkillərə ödənilməli olan haqqın) Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən aparılması təsbit edilmişdir.

Dövlət başçısının vəkillik institutuna göstərdiyi yüksək qayğı və etimada görə bir daha Zati-aillərinə ölkənin vəkil korpusu adından dərin təşəkkür və sonsuz minnətdarlıqlar ünvanlandı.

Eyni zamanda “Azərbaycan Respublikasında vəkilliyin inkişafı ilə bağlı əlavə tədbirlər haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamının icrası çərçivəsində cari il ərzində Vəkillər Kollegiyası tərəfindən həyata keçirilən silsilə tədbirlərin davamı olaraq, Kollegiyanın əvvəlki inzibati binasının təmiri işləri həyata keçirilmişdir. İnzibati binanın təmiri ən yüksək səviyyədə təmin edilmişdir.

Bakı şəhəri, Nəsimi rayonu, Vidadi küçəsi, 185/Səməd Vurğun küçəsi, 32 kəsişməsində yerləşən inzibati binada artıq bu gündən etibarən Vəkillər Kollegiyasının Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzi fəaliyyətə başlayır.

Vətəndaş məmnunluğunun və peşəkar hüquqi yardıma sürətli çatımlılığın təmin edilməsi məqsədilə ötən müddət ərzində hazırkı inzibati bina müasir standartlara uyğun təmir olunaraq tam şəkildə mebel, kompüter, printer, məişət, havalandırma sistemi, kondisioner və digər zəruri avadanlıqlarla təmin edilmişdir ki, bu işlər Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin Ehtiyat Fondundan bu məqsədlər üçün Vəkillər Kollegiyasına ayrılmış vəsait hesabına görülmüşdür.

Təmir işlərinin bilavasitə dövlət vəsaiti hesabına aparıldığı nəzərə alınaraq bununla bağlı Azərbaycan Respublikasının Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsinin, habelə tikinti-təmir sahəsini tənzimləyən digər hüquqi aktların tələblərinə uyğun olaraq inzibati bina üzrə görüləcək işlərin həcmi dəqiqləşdirilmiş və təmirlə əlaqədar ehtimal olunan qiymətlərin müəyyən edilməsi məqsədilə Vəkillər Kollegiyası tərəfindən müvafiq qaydada Azərbaycan Respublikası Fövqəladə Hallar Nazirliyinin Tikintidə Təhlükəsizliyə Nəzarət Dövlət Agentliyi Tikintidə Qiymətdoyma Mərkəzinə müraciətlər edilmişdir.

Tikintidə Qiymətdoyma Mərkəzinin həmin obyekt üzrə təqdim etdiyi hesabatlarla əsasən inzibati binanın təmir işlərinin ƏDV daxil 98.849,09 manat təşkil etdiyi bildirilməsinə baxmayaraq, dövlət büdcəsindən ayrılmış vəsaitin Vəkillər Kollegiyası tərəfindən təyinatı üzrə daha qənaətlə və səmərəli şəkildə istifadəsinin təmin edilməsi məqsədilə təmir işlərinə ümumilikdə ƏDV daxil 44.781 manat vəsait xərclənmişdir. Eyni zamanda təmir işləri çərçivəsində inzibati binanın infrastrukturunun təchiz edilməsi, habelə onun mebel, kompüter, printer, məişət, mərkəzləşdirilmiş isitmə-soyutma və

havalandırma sistemi ilə, kondisioner və digər zəruri avadanlıqlarla təmin edilməsi üçün ƏDV daxil 73,002,14 manat vəsait xərclənmişdir.

Hazırda sahəsi 253,4 kv.m olan həmin inzibati binada konfrans zalı, rəhbər otağı, konfidensial otaq, vəkillərin fəaliyyəti üçün geniş sahəyə malik sahədə qəbul masaları ilə, müvafiq iş otağı, mətbəx, sanitariya qovşaqlar və digər şəraitlə təmin edilmiş, habelə gələcəkdə Mərkəz ilə əlaqəli şəkildə regionda fəaliyyət göstərən vəkillər üçün distant təlimlərin keçirilməsi məqsədilə telekonfrans sistemi nəzərdə tutulmuşdur.

Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzi əsas etibarını ilə vətəndaşlara peşəkar hüquqi yardımın göstərilməsini, mövcud qanunvericiliyə əsasən vəkillərin dövlət hesabına hüquqi yardımın göstərilməsinə cəlb olunduğu işlərin təşkil edilməsi və vəkillərə həmin işlər üzrə məhkəmə qərarı ilə müəyyən edilmiş haqqın vaxtında ödənilməsinin təmin edilməsi, habelə vəkillərin peşəkarlıq səviyyəsinin daha da artırılması üçün onların tədrisə cəlb olunması işlərini təmin edəcəkdir.

Daha sonra açılış tədbirində iştirak edən Ədliyyə Nazirliyinin İnsan hüquqları və ictimaiyyətlə əlaqələr idarəsinin rəisi Aynur Sabitova, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Qeyri-Hökumət Təşkilatlarına Dövlət Dəstəyi Şurasının üzvü, Sosial Tədqiqatlar İnstitutunun icraçı direktoru və Vəkillər Kollegiyasının üzvü Sahib Məmmədov və digər şəxslər çıxış edərək səmimi təbriklərini çatdırmış, möhtərəm cənab Prezidentin vəkillik institutuna göstərdiyi yüksək qayğının rəğbətlə qarşılandığını vurğulamışlar.

Sonda tədbir iştirakçıları Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzinin inzibati binasında yaradılmış şəraitlə əyani şəkildə tanış olmuşlar.

"Vəkil günü" münasibətilə Fəxri Xiyaban ziyarət olunmuş və hüquqi yardım aksiyası keçirilmişdir

Məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 dekabr 2019-cu il tarixli Sərəncamı ilə hər il dekabrın 28-nin Azərbaycan Respublikasında "Vəkil günü" peşə bayramı kimi qeyd edilməsi qərara alınmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvləri adından bununla bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham

Əliyevə minnətdarlıq məktubu da göndərilmişdir.

Bu əlamətdar günün qeyd edilməsi ilə bağlı, Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin, Vəkillərin İntizam və İxtisas Komissiyasının, o cümlədən, Vəkillər Kollegiyasının 500-dən çox üzvü Fəxri Xiyabanı ziyarət etmiş, Ümumilli Lider Heydər Əliyevin məzarı önünə əklil qoyulmuş, xatirəsi dərin ehtiramla yad edilmişdir.

Daha sonra Şəhidlər Xiyabanını ziyarət edən Vəkillər Kollegiyasının üzvləri ölkəmizin azadlığı, müstəqilliyi və ərazi bütövlüyü uğrunda canlarından keçən şəhidlərin xatirəsini ehtiramla anmış, "Əbədi məşəl" abidəsinin önünə əklil qoymuşlar.

Qeyd olunmalıdır ki, "Vəkil günü" peşə bayramı çərçivəsində ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən bütün vəkil qurumları tərəfindən aztəminatlı əhaliyə ödənişsiz hüquqi yardım göstərilmişdir. Bundan başqa, Vəkillər Kollegiyasının bir qrup üzvü tərəfindən Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi ilə birgə qadın məhkumların yerləşdiyi cəzaçəkmə müəssisələrinə və yetkinlik yaşına çatmayanların saxlanıldığı tərbiyə müəssisəsinə səfər edilmiş, həmin müəssisələrdə cəza çəkən şəxslər ödənişsiz hüquqi yardımla təmin olunmuşlar.

VƏKİLLƏR KOLLEGİYASI - 2019: RƏQƏMLƏRLƏ

2019-cu il ərzində Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin 17 iclası keçirilmişdir.

Keçirilmiş iclaslarda mütəmadi olaraq Rəyasət Heyəti tərəfindən həyata keçirilmiş tədbirlər, qarşıda duran vəzifələr barədə məlumat verilmiş, o cümlədən Kollegiyanın cari fəaliyyəti ilə bağlı qərarlar, normativ sənədlər qəbul edilmişdir. Belə ki, baş tutmuş iclaslarda "Cinayət yolu ilə əldə edilmiş pul vəsaitlərinin və ya digər əmlakın leqallaşdırılmasına və terrorçuluğun maliyyələşdirilməsinə qarşı mübarizəyə dair 2017-2019-cu illər üçün Milli Fəaliyyət Planı"nın icrası ilə əlaqədar Vəkillər Kollegiyasının 2019-cu il üzrə Tədbirlər Planı, habelə "Vəkillərə (müdafiəçilərə) dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardım haqqının Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən ödənilməsi prosedurları üzrə sənədləşmə işlərinin aparılması barədə" təlimat qəbul edilmişdir. Bundan əlavə, keçirilən icaslarda "Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası üzvlərinin, vəkil köməkçilərinin, Rəyasət Heyəti aparatının və vəkil bürolarının işçilərinin şəxsi işinin aparılması və saxlanması" Qaydaları, "Hüquqi yardım göstərilən şəxs tərəfindən vəkilə ödənilməli olan xidmət haqqının nağdsız formada ödənilməsi barədə" Qaydaları, "Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının "Qaynar xətt"inə daxil olan şikayətlərə baxılması Qaydaları", "Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti tərəfindən təsis edilən nişanların Əsasnaməsi", "Vəkillərə (müdafiəçilərə) dövlət hesabına göstərilən hüquqi yardım haqqının Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası tərəfindən ödənilməsi prosedurları üzrə sənədləşmə işlərinin aparılması barədə Təlimat", "Vəkillərin futbol liqası turniri"nin Əsasnaməsi təsdiq edilmiş, "Vəkil qurumlarının təşkili və fəaliyyəti haqqında" və "Vəkil kabinetinin yaradılması" Qaydalarında dəyişiklik edilmişdir.

Vəkiliyyə qəbulları ilə bağlı aparılmış tədbirlərlə bağlı qeyd etmək lazımdır ki, 2019-cu il ərzində

ərzində 31 mart, 8 sentyabr və 31 oktyabr tarixlərində olmaqla 3 yazılı test imtahanı elektronlaşdırılmış qaydada həyata keçirilmiş, bu mərhələdən müvəffəqiyyətlə keçən namizədlərlə Vəkillərin İxtisas Komissiyası tərəfindən şifahi müsahibə mərhələsi keçirilməyə başlamış və hazırda davam etməkdədir. Nəticə etibarilə il ərzində keçirilmiş ixtisas imtahanlarının yekununda Respublikada fəaliyyət göstərən vəkillərin sayı 1503-dən 1708-dək artmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 22 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamı ilə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasına hüquqi məsləhətə ehtiyacı olan aztəminatlı şəxslər üçün pulsuz hüquqi xidmətlər göstərilməsinin təşkil edilməsi ilə bağlı tövsiyə icrası ilə bağlı olaraq, bölgələrində hüquqi yardıma ehtiyacı olan atzəminatlı əhəlinin bu yardıma çatımlılığını təmin etmək üçün Rəyasət Heyəti tərəfindən alınmış mikroavtobus vasitəsilə Bakı şəhərində fəaliyyət göstərən vəkillərin regionlara səyyar hüquqi yardım səfərləri təşkil edilmişdir. Belə ki, mütəmadi olaraq Vəkillər Kollegiyasının bir qrup üzvləri Respublikanın müxtəlif regionlarına səfər edərək aztəminatlı əhaliyə pulsuz hüquqi xidmətlər göstərməkdədir. Bu kimi tədbirlər ölkənin əksər rayonlarında təşkil olunmuşdur.

Rəyasət Heyətinin iclasları		17			
Qəbul edilmiş yeni normativ sənədlər və formalar		7			
Vəkillərin sayı					
31.12.2018-dək		Hazırda			
1503		1708			
Vəkil bürolarının sayı					
31.12.2018-dək		01.01.2019-30.12.2019	Hazırda		
Bakı	Region	Bakı	Region	Bakı	Region
44	26	9	10	53	36
Cəmi		Cəmi		Cəmi	
70		19		89	
Yerli və beynəlxalq əməkdaşlıq					
Yerli görüşlər və tədbirlər		Beynəlxalq görüşlər və tədbirlər			
29		26			

Qeyd etmək lazımdır ki, son bir il ərzində isə regionlarda 10, ümumilikdə 19 yeni vəkil qurumu fəaliyyətə başlamış, beləliklə də vəkil qurumlarının sayı 89-a çatmışdır. Bu çərçivədə Dövlət başçısının 22 fevral 2018-ci il tarixli Sərəncamının icrası çərçivəsində Vəkillər Kollegiyasının Hüquqi Yardım və Tədris Mərkəzi vətəndaşların istifadəsinə verilmişdir. Görülən tədbirlər çərçivəsindən Şirvan və Sumqayıt şəhərlərində vəkil bürolarının təntənəli açılışları da keçirilmişdir.

Həmçinin, qanunsuz "vəkillik" halları ilə də geniş mübarizə

aparılmışdır. Eyni zamanda, bu kimi halların aşkarlanması və qarşısının alınması məqsədilə Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətində yaradılan "Qaynar xətt" fəaliyyət göstərməkdədir.

Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyəti bu il də beynəlxalq əlaqələrin inkişaf etdirilməsi və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığa xüsusi önəm vermiş, bir çox görüşlər keçirmiş, səfərlərdə olmuş, müxtəlif beynəlxalq tədbirlərdə iştirak etmiş, belə tədbirlərin təşəbbüskarı və təşkilatçısı qismində çıxış etmişdir.

Bu dövr ərzində BMT-nin, habelə onun ixtisaslaşmış qurumları olan Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı, İnsan Hüquqları, habelə Uşaq hüquqları üzrə komissarlıqları, Avropa Vəkillər Kollegiyaları Assosiasiyası (CCBE), Hüquqşünasların Beynəlxalq Komissiyası (ICJ), Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GIZ), habelə Avropa Şurası və Avropa İttifaqı ilə əməkdaşlıq münasibətləri qurulmuş və möhkəmləndirilmişdir.

Eyni zamanda, Vəkillər Kollegiyasının nümayəndələri bir sıra xarici səfərlərdə olmuş, müxtəlif tədbirlərdə iştirak etmişlər.

Beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində Vəkillər Kollegiyasının nümayəndə heyətləri Belarus, Rusiya, Avstriya, Almaniya, Fransa, Polşa, Türkiyə, Gürcüstan, Bolqarıstan, Çin, Özbəkistan və Qazaxstanda səfərlərdə olmuş, müxtəlif məzmununda və formatda keçirilən tədbirlərdə iştirak etmiş, həmin ölkələrin vəkillər kollegiyaları, o cümlədən dövlət orqanları ilə gələcək əməkdaşlıq perspektivləri barədə müzakirələr aparmış, bir sıra anlaşmalar imzalanmışdır.

Eyni zamanda, may ayının 31-də "Hilton" mehmanxanasında Azərbaycan Respublikasının 1-ci vitse-prezidenti Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü və Azərbaycan Respublikası Vəkillər

Kollegiyasının təşkilatçılığı ilə “Məhkəmə-hüquq islahatlarına vəkil baxışı” mövzusunda konfrans keçirilmişdir. Konfransda 300-dək vəkil, Milli Məclisin deputatları, hüquqşünas-alimlər, hakimlər, vəkillər, xarici ölkələrin səfirliklərinin, o cümlədən, müxtəlif dövlət və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri iştirak etmiş, tədbirin işıqlandırılması üçün kütləvi informasiya vasitələri dəvət edilmişdir. Konfransda açılış nitqi ilə çıxış edən Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 03.04.2019-cu il tarixli Fərmanının əhəmiyyəti, Fərmanda qeyd olunan göstəriş və tövsiyələrin icrası ilə bağlı Vəkillər Kollegiyası tərəfindən həyata keçirilmiş tədbirlər və qarşıda duran vəzifələr barədə məlumat vermişdir.

Bundan başqa, oktyabr ayının 4-də Marriott Abşeron Bakı mehmanxanasında Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyası və Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyətinin birgə təşkilatçılığı ilə, Azərbaycanda vəkillik peşəsi ilə bağlı yubiley tədbirlər çərçivəsində “Güclü və nüfuzlu vəkillik – müasir dövrün çağırışları” mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Tədbirdə Prezident Administrasiyasının nümayəndələri, Milli Məclisin deputatları, Konstitusiyaya Məhkəməsi, Ali Məhkəmə və digər məhkəmələrin sədrləri və hakimləri, prokurorluq və ədliyyə orqanlarının rəhbərləri və nümayəndələri, o cümlədən, 20-dən çox ölkənin vəkillər kollegiyalarının rəhbərləri və üzvləri, Avropa Şurası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı və digər beynəlxalq təşkilatların, habelə dövlət orqanları və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələri, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvləri, hüquq ictimaiyyətinin təmsilçiləri iştirak etmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, yubiley tədbirləri çərçivəsində 3-6 oktyabr tarixlərində Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyası və Gürcüstan Vəkillər Kollegiyasının birgə təşkilatçılığı ilə “Vəkillər arasında 1-ci Cənubi Qafqaz Beynəlxalq Futbol Turniri” keçirilmiş, turnirdə 10 ölkəni - Azərbaycan, Gürcüstan, Rusiya, Türkiyə, Belarus, İran, Polşa, Qazaxstan, Özbəkistan və Bolqarıstanı təmsil edən 16 komanda birincilik uğrunda mübarizə aparmışdır.

Müxtəlif yerli və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq çərçivəsində BMT-nin Azərbaycan Nümayəndəliyi, BMT-nin Qaçqınlar üzrə Komissarlığı, BMT-nin Əhali Fondu, BMT-nin Uşaq Fondu, Azərbaycan Respublikasının Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri Komitəsi, Kiçik və Orta Biznesin İnkişafı Agentliyi və bir sıra digər təşkilatlarla əməkdaşlıq memorandumları bağlanmışdır.

Bundan başqa, məlum olduğu kimi, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 dekabr 2019-cu il tarixli Sərəncamı ilə hər il dekabrın 28-nin Azərbaycan Respublikasında “Vəkil günü” peşə bayramı kimi qeyd edilməsi qərara alınmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının üzvləri adından bununla bağlı Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab İlham Əliyevə minnətdarlıq məktubu da göndərilmişdir. Bu əlamətdar günün qeyd edilməsi ilə bağlı, bu gün Vəkillər Kollegiyası Rəyasət Heyətinin, Vəkillərin İntizam və İxtisas Komissiyasının, o cümlədən, Vəkillər Kollegiyasının 500-dən çox üzvü Fəxri Xiyabanı ziyarət etmiş, Ümumilli Lider Heydər Əliyevin məzarı önünə əklil qoyulmuş, xatirəsi dərin ehtiramla yad edilmişdir.

Almaniyanın ölkəmizdəki səfiri Vəkillər Kollegiyasında olmuşdur

Almaniya Federativ Respublikasının ölkəmizdəki səfiri cənab Volfqanq Maniqin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətində olmuşdur.

Qonaqları salamlayan Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirov son iki ildə ölkəmizdə vəkilliyin inkişaf etdirilməsi sahəsində görülmüş işlər, xüsusilə vəkillərin sayının artırılması, regionlarda vəkil çatışmazlığı, Kollegiyanın müxtəlif yerli və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı barəsində ətraflı məlumat vermiş, habelə Almaniya Beynəlxalq Əməkdaşlıq Cəmiyyəti (GIZ) ilə Vəkillər Kollegiyası arasında formalaşmış əməkdaşlıq

münasibətlərinin əhəmiyyəti və bu əlaqlərin davam etdirilməsinin zəruriliyi barədə fikirlərini bölüşmüşdür.

Daha sonra səfir Maniq ölkəmizdə artıq 6-cı aydır ki fəaliyyətinin davam etdirməsi, peşəcə hüquqşünas olduğunu nəzərə alaraq Azərbaycanda hüquq institutlarının inkişafında maraqlı olmasını, bundan əvvəl ölkəmizin Konsititusiya Məhkəməsinin sədri və Baş prokuroru ilə görüşdüyünü bildirmişdir. Eyni zamanda, qonaq tərəfindən bildirilmişdir ki, ölkəmizin iqtisadi potensialının gücləndiyini, ələlxüsus, Azərbaycanın inkişaf etməkdə olan ölkələrin sırasından çıxaraq inkişaf etmiş ölkələrin sırasına daxil olma potensialının yüksək olduğunu nəzərə alaraq gələcəkdə müəyyən istiqamətlər üzrə Almaniya Federativ Respublikasının inkişaf proqramları çərçivəsində ölkəmizə dəstəyin həcminin azaldılacağı barədə fikirlərini bildirmişdir. Bununla belə, GIZ-nin "Yaxşı idarəçilik və qanunun aliliyi" təşəbbüsü üzrə vəkillərin peşə bacarıqlarının artırılması və sair aidiyyəti istiqamətlər üzrə dəstəyin verilməsinin vacibliyi qeyd olunmuşdur.

Sonda rəsmi qonağa Vəkillər Kollegiyasının xatirə hədiyyələri təqdim olunmuş, xatirə fotosu çəkilmişdir.

Dünya Bankının missiyası Vəkillər Kollegiyasında olmuşdur

Dünya Bankının ölkəmizdə həyata keçirilən "Mütərəqqi ədliyyə xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturu layihəsi" üzrə missiyası Vəkillər Kollegiyasında olmuşdur. Dünya Bankının mütəxəssisləri xanım Eva Melisin rəhbərlik etdiyi missiyanın əsas məqsədi həyata keçirilən layihənin icrası üzrə əldə olunan irəliləyişlərin nəzərdən keçirilməsi və qeyd olunan layihəyə əlavə maliyyələşdirmənin hazırlanması işlərinə başlanılmasından ibarətdir.

Qonaqları salamlayan Azərbaycan Respublikası Vəkillər Kollegiyasının sədr müavini Pərviz Ələkbərov "Mütərəqqi ədliyyə xidmətləri və müasir məhkəmə infrastrukturu layihəsi"nin ölkəmizdə vəkilliyin inkişafına dəstək verilməsində rolunu vurğulayaraq Layihə çərçivəsində gələcəkdə vəkillərin "Elektron-məhkəmə sistemi" üzrə davamlı tədrisi, habelə vəkillərin işlərinin idarə olunması üzrə "Elektron-vəkil" proqram təminatının yaradılmasının zəruriliyini bildirmişdir. Daha sonra Pərviz Ələkbərov son illər ərzində ölkəmizdə vəkillərin sayının artırılması, vəkillərin regionlarda fəaliyyətə təşviq edilməsi, vəkil qurumlarının müasir standartlara uyğun olaraq təşkili sahəsində görülmüş işlər barəsində məlumat vermişdir.

Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi Avstriyada beynəlxalq konfransda iştirak etmişdir

Fevralın 21-də Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının sədri Anar Bağirovun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Avstriya Vəkillər Kollegiyasının dəvəti ilə “Avropa vəkillər kollegiyalarının rəhbərlərinin 48-ci toplantısı”nda iştirak etmişdir.

Ənənəvi olaraq Vyana şəhərində keçirilən konfransda əsas etibarilə Avropa Şurasına üzv olan ölkələrin vəkillər assosiasiyalarının rəhbərləri, habelə vəkillik sahəsində ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların prezidentləri, bir sıra digər peşəkar regional təşkilatların təmsilçiləri iştirak etmişlər.

“Demokratiya və qanunun aliliyi” mövzusunda həsr olunmuş budəfəki konfransda Avstriyanın sabiq kansleri Bricit Birlayn, Avstriyanın sabiq prezidenti Haynz Fişer, Avropa İttifaqının ədliyyə komissarı Didiyer Reynders, Avstriyanın ədliyyə naziri Alma Zadiç və digər rəsmilər tərəfindən çıxışlar edilmişdir.

Qeyd olunmalıdır ki, konfrans çərçivəsindən tədbirə qatılan müxtəlif ölkələrin vəkillər kollegiyaları tərəfindən müvafiq olaraq həmin ölkələrdə vəkil

peşəsinin durumu barədə hesabatlar təqdim olunmuş, bir sıra ölkələrin vəkillər assosiasiyalarının rəhbərləri tərəfindən çıxışlar edilmiş və problemlərin həlli istiqamətində müzakirələr aparılmışdır.

Tədbir çərçivəsində Avstriyanın Baş Kansleri Kristian Kurz tərəfindən qonaqların təntənəli qəbulunun keçirilmişdir.

Konfrans ərzində bir sıra ölkələrin vəkillər assosiasiyalarının rəhbərləri ilə Azərbaycan Respublikasının Vəkillər Kollegiyasının rəhbərliyi arasında görüşlər keçirilmiş, gələcək əməkdaşlığın qurulması, təcrübə mübadiləsi barədə fikir mübadiləsi aparılmışdır.

Rəsmi səfərdə Vəkillər Kollegiyasının Rəyasət Heyətinin Aparatının beynəlxalq əlaqələr şöbəsinin rəhbəri Sayad Qılıcov da iştirak etmişdir.